

МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА
СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

14 березня 2023 року

Львів – Торунь
Liha-Pres
2023

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова організаційного комітету:

Дем'янчук В.А. – доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Заступник голови організаційного комітету:

Боровик А.В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

Члени організаційного комітету:

Богатирьов І.Г. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука;

Крупнова Л.В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука;

Дерев'янко Н.З. – доктор філософії в галузі права, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука;

Дрозд О.Ю. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії адміністративно-правових наук України;

Головач А.В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Національної академії наук вищої освіти, директор інституту права Донецького університету економіки та права;

Кельман М.С. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка»;

Бужор В.Г. – доктор юридичних наук, професор, Президент Незалежної кримінологічної асоціації Республіки Молдова, ректор Інституту кримінального права та прикладної кримінології (Республіки Молдова);

Властиміл Віцен – доктор права, професор, ректор Університету політичних та соціальних наук (Чехія);

Йозеф Затько – доктор юридичних наук, професор, Президент Європейського інституту безперервної освіти (Словацька Республіка).

Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 березня 2023 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. 200 с.

ISBN 978-966-397-293-0

УДК [343.35:328.185]-048.66(477)"364"(063)

ISBN 978-966-397-293-0

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 2023
© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2023

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Вітчизняна модель імпідменту: поточний стан та перспективи

Гансецька Е. В. 7

Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні очима фахівців
з міжнародного права

Дармін М. О. 10

Конституційно-правове обмеження свободи пересування
під час введення воєнного стану

Дідус Д. О. 12

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Фізична особа в мережі Інтернет

Токарева В. О. 16

Інститут реєстрації місця проживання громадян
як комплексна політико-правова проблема сучасного стану і розвитку України

Чорний О. О. 20

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Застосування відео-конференції в цивільному процесі

Льків О. В. 25

Банкрутство в Україні: сутнісні виміри

Кішак Д. С. 28

Цивільно-правове регулювання умов договорів в сфері професійного спорту
в період воєнного стану в Україні

Савченко Л. І., Качинська О. І. 31

Інформаційна обізнаність як засіб протидії корупції
та захисту права власності українського народу

Стригунов О. М. 34

НАПРЯМ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Щодо сучасного стану природних складових довкілля промислового регіону в Україні

Дем'янов В. В. 39

НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Перевірка доброчесності в системі правових засобів протидії корупції
в умовах воєнного стану

Азаренко Т. І. 43

Класифікація суб'єктів адміністративно-правового забезпечення
реалізації громадянами права користування природними об'єктами
права власності народу України

Брановицький В. В., Wiktor Branowicki 46

Адміністративно-правові застереження отриманню подарунків посадовими особами Збройних Сил України	
Грудовенко О. С., Микулець В. Ю.	50
Безоплатна правова допомога в умовах воєнного стану	
Деревянко Н. З.	53
Тенденції валютного регулювання в умовах війни в Україні	
Іванський А. Й.	56
Перспективи правового регулювання інформаційної безпеки України	
Крупнова А. О.	60
Воєнний стан та податок на додану вартість: проблемні питання	
Логвин А. В.	63
Напрями оптимізації правового регулювання професійного розвитку інших працівників судових органів	
Павелків С. Р., Вітрук В. О.	68
Посилення спроможностей системи запобігання корупції у системі військового управління за умов правового режиму воєнного стану	
Приймак В. А.	73
Терміни «дорожній рух» та «безпека дорожнього руху»: аналіз законодавчого змісту	
Риженко І. М., Аганін Б. Ю.	75
Неправомірність обмеження максимального розміру пенсії військовослужбовцям на прикладі актуальної судової практики	
Риженко І. М., Бабиць І. С.	79

НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: виклики сьогодення	
Абакіна-Пілявська Л. М.	83
Запобігання та протидія корупційної злочинності в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України	
Богатирьов І. Г.	86
Запобігання корупції в уповноважених органах з питань пробації у Державній установі «Центр пробації»	
Богатирьова О. І.	88
Законність дій потерпілих як обов'язкова ознака опору в статті 342 Кримінального кодексу України	
Боровик А. В.	92
Досвід США у протидії корупції	
Бугера С. І.	97
Позитивний досвід Французької Республіки у питанні правового регулювання кримінальної відповідальності роботодавця за мобінг працівників	
Зубрицька М. В., Ілюк Ю. О.	99
Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану	
Крупнова Л. В.	104

Щодо стану дослідження кримінальної відповідальності за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права	
Монін І. В.	107
Окремі аспекти запобігання корупції при передачі подарунків до сил безпеки і оборони України в умовах воєнного стану	
Мулик О. Р.	111
Національне антикорупційне законодавство України: історико-правові аспекти становлення та розвитку у контексті кримінальної відповідальності	
Олійник А. М.	115
Кримінально-правове регулювання відповідальності щодо запобігання корупційних зловживань в умовах воєнного стану	
Паньковець Ю. А.	119
Корупційгенність практики адміністрування податку на додану вартість в Україні в умовах воєнного стану	
Пацурківський П. П.	121
Формування поняття «держава-агресор» в проєкті Кримінального кодексу України	
Кузнецов В. В., Сийплок М. В.	125
Тіньова економіка, корупційні прояви та воєнно-економічні кримінальні правопорушення	
Стрельцов Є. Л.	129
Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу як різновид корупційного діяння за законодавством Республіки Польща	
Франчук В. В.	133
НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій	
Ісакова І. В., Голопапа В. І.	137
Правове регулювання участі захисника під час розслідування кримінальних справ у Чеській Республіці	
Властиміл Віцен, Дем'янчук В. А.	141
Поняття і значення ефективності досудового розслідування	
Льницький М. М.	145
Актуальні питання призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки	
Кахнич К. О.	149
Проведення негласних процесуальних дій під час розслідування корупційних злочинів	
Ламах К. Т.	152
Допустимість доказів, які були одержані за участі адвоката-конфідента під час досудового розслідування корупційних кримінальних проваджень	
Маленко О. В.	156
Англосаксонська модель інституту слідчих суддів: можливості застосування досвіду	
Міськевич С. А., Іванців М. Р.	160

НАПРЯМ 8. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Антиетатизм, правовий ідеалізм та правовий нігілізм
як осередок виникнення корупції

Білоусова К. О.163

НАПРЯМ 9. МЕДИЧНЕ ПРАВО

Споріднення причинно-наслідкового зв'язку окремих злочинних посягань
медичного напрямку

Карпушина М. Г., Вереша Р. В.166

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Видання нормативно-правових актів як юридична форма адміністративно-
правового регулювання державно-приватних відносин в космічній галузі України

Карпенко С. Р.170

Система та класифікація соціальних прав людини

Бондарчук О. П.173

Інтерес як зовнішній фактор формування активної поведінки соціального
суб'єкта у адміністративно-процесуальних правовідносинах

Гладій О. В.175

Забезпечення раціонального використання природних ресурсів
як зміст регіональної екологічної політики

Жадан Є. В.177

Адміністративно-правові засоби профілактики, запобігання
та адміністративного розслідування ДТП

Анохін А. М.179

Фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму:
кримінально-правові аспекти

Колодін Д. О.183

Надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства
як функція адміністративного апеляційного суду

Шуст Н. А.186

Деякі питання корупції в Збройних Силах України

Радчук А. А.189

Досвід Міжнародної асоціації академій у формуванні стандартів
наукової діяльності

Тицька Я. О.193

Щодо залучення населення до здійснення правосуддя на території України
у XX столітті

Ляховченко І. А.197

НАПРЯМ 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-1>

ВІТЧИЗНЯНА МОДЕЛЬ ІМПІЧМЕНТУ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гансецька Е. В.

аспірантка кафедри конституційного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Починаючи характеристику особливостей української моделі інституту імпічменту, слід зазначити, що у національному законодавстві термін «імпічмент» вживається виключно у розумінні особливого порядку усунення глави держави з поста. Враховуючи те, що окремі положення щодо імпічменту містяться у Конституції України, Регламенті Верховної Ради України та Законі України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)», передбачена даними актами процедура багатьма авторами визначається як занадто складна [1, с. 53] та багатоступенева.

Водночас така багатоступеневість процесу реалізації імпічменту президента пояснюється важливістю його поста в системі органів державної влади, який для сучасної демократії неможливо переоцінити. Глава держави у цивілізованому суспільстві відіграє велику роль у формуванні основ правової держави, захисті народу своєї країни, його інтересів і життєвих цінностей, є правовою гарантією для запобігання узурпації влади [2, с. 20], а також механізмом контролю суспільства за інституціями публічної влади.

Будучи заходом конституційно-правової відповідальності глави держави, імпічмент має на меті позбавлення його президентського імунітету. Порядок реалізації процедури носить імперативний характер, адже на відміну від відставки, яка за своєю суттю є скоріше добровільним усуненням від виконання повноважень, імпічмент оперує примусовими інструментарієм позбавлення глави держави його повноважень і недоторканності.

Виходячи із зазначеного вище, особлива увага має бути приділена юридичним підставам застосування імпідменту. Так, частина перша статті 111 Конституції України зазначає, що підставою для усунення президента України з поста в порядку імпідменту є вчинення ним державної зради або іншого злочину [3]. Відповідно до статті 11 Кримінального кодексу України (далі – Кодекс), кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [4]. Тому для порушення питання про усунення глави держави з поста у порядку імпідменту необхідним вбачається отримання відомостей про вчинення тих чи інших діянь, які визначаються Кодексом у якості кримінального правопорушення та містять притаманні йому ознаки.

Проте при аналізі положень Кримінального кодексу України стає незрозумілим наступне. Згідно зі статтею 111, державною зрадою визнається діяння, що є умисно вчиненим громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Тобто державна зрада містить усі притаманні кримінальному правопорушенню ознаки: суспільну небезпечність, винність, протиправність і караність, і в цілому можна зробити висновок, що юридичною підставою для запуску процедури імпідменту є вчинення президентом будь-якого кримінального правопорушення. До такого самого висновку нас спонукає і відсутність у Конституції України чи інших нормативно-правових актах національного законодавства визначення міри чи ступеню суспільної небезпечності.

В той же час слід підкреслити й те, що вітчизняна модель імпідменту не передбачає застосування усунення посадових осіб (звичайно, окрім глави держави) зі своїх посад чи постів. Це пояснюється українською традицією взаємостримування гілок влади, а також відсутністю особливої необхідності застосування настільки непростого механізму при наявності альтернативних та більш простих методів. Більшість із випадків, пов'язаних з порушенням належного виконання службових обов'язків, можуть бути розглянуті у звичайному судовому порядку і з цим цілком можна погодитися, оскільки правосуддя в загальному розумінні – це особлива функція державної влади [5, с. 20], що має здійснювати розгляд і вирішення усіх категорій справ.

Разом з цим вітчизняні вчені неодноразово висловлювали незадоволення існуючою системою парламентського контролю в цій частині і пропонували усунути даний недолік, надавши Верховній Раді України право висловлювати недовіру окремим членам уряду. І, враховуючи реалії сьогодення, така думка має місце бути, тому

розглядати можливість запровадження в Україні інституту імпічменту посадовим особам виконавчої влади можливо. Як свідчить світовий досвід у цьому напрямі, можливість застосування до усіх посадових осіб держави, які призначаються за участю парламенту (наприклад, членів уряду, керівників інших центральних органів виконавчої влади) процедури імпічменту, поза сумнівів, сприяє підвищенню їх персональної відповідальності за якість своєї професійної діяльності.

Окремим питанням в контексті аналізу вітчизняної моделі імпічменту є думка про те, що крім усунення президента України в порядку імпічменту, інший механізм позбавлення глави держави його повноважень відсутній. Тобто, народ, котрий виступає єдиним джерелом влади в Україні, не має політико-правового механізму усунення президента України з посади у разі вчинення ним антиконституційних дій. Будучи носієм суверенітету і наділяючи особу на посаді президента України усіма необхідними конституційними повноваженнями, народ не може відкликати чи усунути главу держави з його посади.

Слід узагальнити, що хоча вітчизняна модель імпічменту не є досконалою в аспекті передбаченої законодавством процедури, доктринальні дискусії щодо цього питання продовжуються вже не перший рік. Також науковці в галузі конституційного права продовжують наголошувати на важливості змін реалізації механізму процедури імпічменту президента України, що пояснюється необхідністю ефективного функціонування усіх механізмів державної влади.

Література:

1. Цимбалістий Т. О. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 51–55.
2. Наливайко Л. Процедура імпічменту: проблемні питання / Л. Наливайко, І. Пізнюр. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 17–21.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення 05.03.2023).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 05.03.2023).
5. Лаговський В. М. Правосуддя як основна функція судів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 29. С. 18–21.

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ В УКРАЇНІ ОЧАМИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Дармін М. О.

аспірант

Ужгородського національного університету

м. Ужгород, Україна

Дослідники відмічають, що «з початку свого існування міжнародне правосуддя мислилося як субсидіарне. За своєю природою органи міжнародної юстиції функціонально та інституційно віддалені від національної юрисдикції, де саме виникають проблеми по захисту прав людини» [1, с. 407]. Тим не менш, рішення органів міжнародного правосуддя набували – та продовжують набувати – все більш вагому роль у повсякденному державному житті кожної країни, яка визнає їхню юрисдикцію.

Не є виключенням і рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) для України. Україна ратифікувала Конвенцію 1950 року про захист прав людини і основних свобод, визнає юрисдикцію ЄСПЛ, а одною з проблем національного конституційного права є належне виконання рішень ЄСПЛ.

Цікавим є той факт, що на конституційно-правові проблеми у цій сфері можна знайти посилання не тільки у працях фахівців – конституціоналістів, але й українських фахівців з міжнародного права. Досліджуючи міжнародні судові установи у цілому та ЄСПЛ зокрема, вони формулюють ті питання, які потребують свого вирішення – на думку цих вчених – на національному рівні.

Перше з таких питань (тобто питань, які є за своєю сутністю є конституційно-правовими) має термінологічний характер. Як влучно зазначає О.В. Буткевич, «чи не найбільш проблемним питанням у процесі виконання Україною рішень ЄСПЛ є визначення самого поняття «рішення» цього суду» [2, с. 288]. Відсутність доктринальної єдності з цього питання є тим фактом, який гальмує виконання рішень ЄСПЛ в Україні.

Ще одне питання, виявлене фахівцем з міжнародного права, але конституційно-правове за своєю сутністю, має аксіологічний характер. Так, з точки зору О.В. Константного, «виконання рішень Європейського суду має становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні» [3, с. 34]. Наразі доволі мало вчених – фахівців з конституційного права досліджують конституційні принципи,

принципи Конституції України (прикладами можуть бути праці професора О.В.Сінкевич, а також монографічні роботи інших дослідників). При цьому, ці автори приділяють увагу питанням конституційної теорії, і – на наш погляд – звертають недостатньо уваги на те, як саме ЄСПЛ тлумачить той чи інший принцип права Ради Європи, наявний також і у Конституції України 1996 року.

Такі дослідження сприяли б створенню міцного аксіологічного підґрунтя для реалізації рішень ЄСПЛ в Україні. Це є важливим тому, що «сучасні дослідження практики ЄСПЛ говорять про зближення природи цієї практики з конституційно-правовим масивом держави, або називають систему рішень ЄСПЛ «транснаціональним конституціоналізмом», або взагалі надають цьому Суду значення вищого Конституційного суду для держав-членів. Згідно з цією доктриною «з точки зору міжнародного права ЄСПЛ звертається до ключових цінностей системи міжнародного конституційного порядку, що формується» [4, р. 152]. Варто погодитись з таким підходом.

Нарешті, слід звернути увагу на вдале узагальнення, сформульоване А.Л.Паскар, щодо «існування спеціальної процедури виконання рішень ЄСПЛ, яка відрізняється від процедури виконання рішень національних судів» [5, с. 402]. З одного боку, варто погодитись з тим, що рішення національних судів виконуються і швидше, і більш ефективно, ніж рішення ЄСПЛ. З іншого боку, рішення національних судів не настільки часто, як рішення ЄСПЛ, торкаються системних проблем з захистом прав і основних свобод людини і громадянина. Це питання є дискусійним та потребує подальшого дослідження.

Таким чином, пошук напрямів удосконалення виконання рішень ЄСПЛ в Україні можна вести, аналізуючи праці фахівців з міжнародного права. Непоодинокими є випадки, коли ці спеціалісти вказують на проблеми, що виникають на національному рівні у цілому, та на галузеві, у тому числі на конституційно-правові проблеми щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Література:

1. Севостьянова Н. І. Національні правозахисні установи та Європейський суд з прав людини. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. д.ю.н., проф., академіка С. В. Ківалова ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 407–414.

2. Буткевич О. В. Чи є рішення Європейського Суду з прав людини обов'язковими для України, як цього вимагає закон? *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики*

Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. д.ю.н., проф., академіка С. В. Ківалова ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 279–293.

3. Константи́ний О. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 1(137). С. 33–36.

4. The European Court of Human Rights between Law and Politics / ed. by J. Christoffersen, M. R. Madsen. Oxford University Press, 2011. 236 p.

5. Паскар А. Л. Правове регулювання порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Т. 26. № 2-2. С. 401–408.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-3>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ ПІД ЧАС ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Дідус Д. О.

*студент II курсу ОР «Магістр» кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Право на свободу пересування є одним із основоположних прав людини, яке сприяє реалізації інших її прав і свобод. Державою гарантовано, що будь-яка людина може переміщатись у вибраному нею напрямку за власним бажанням і з визначеною нею метою, використовуючи всі допустимі шляхи та засоби без перешкод. Однак користування зазначеним правом не повинно водночас порушувати права і свободи інших суб'єктів права. Таке право в нормативному вираженні має національний і міжнародний рівні [1, с. 141].

У національному вимірі України основними правовими документами, в яких право на вільне пересування максимально розкрито, є Конституція України, Цивільний України й інші актуальні закони.

Згідно зі ст. 33 Конституції України, будь-яка особа, громадянин країни, іноземець чи особа без громадянства, в разі її законного перебування на території України, може вільно користуватись правом на свободу пересування, вільно здійснювати вибір місця проживання чи

залишати територію України. Але в Конституції також зазначено, що існують виняткові обмеження такого права, і вони встановлюються лише законом [2].

Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», ухвалений Верховною Радою України ще в 2003 р., став відправною точкою для вдосконалення українського законодавства в згаданій сфері. Цей Закон, відповідно до Конституції України, регулює відносини, пов'язані зі свободою пересування та вільним вибором місця проживання в Україні, що гарантуються Конституцією України і закріплені Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Конвенцією про захист прав людини та основних свобод і протоколами до неї, іншими міжнародними актами, а також визначає порядок реалізації свободи пересування та вільного вибору місця проживання і встановлює випадки їх обмеження [1].

Президент Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Народні депутати затвердили цей документ 300 голосами. Згідно з указом, воєнний стан запроваджується з 5:30 24 лютого 2022 року. Таке рішення ухвалено у зв'язку з військовою агресією російської федерації.

Саме ст. 12 ЗУ «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», визначає перелік обмежень свободи пересування в територіальному аспекті. Зокрема вільний рух «може бути обмежено»:

- на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1455 визначена процедура встановлення заходів особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або її окремих місцевостях, де введено воєнний стан (далі – особливий режим), що здійснюються військовим командуванням разом з військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

Встановлення особливого режиму здійснюється військовим командуванням на підставі указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Перетинання державного кордону в пунктах пропуску через державний кордон та пунктах контролю на території, де введено воєнний стан, здійснюється з урахуванням обмежень, встановлених законодавством.

Для забезпечення здійснення заходів особливого режиму створюється система пропускнуго режиму та за рішенням військового командування комендатурою видаються особам перепустки.

Заходи з контролю в'їзду/виїзду включають:

1) на блокпостах:

- перевірку документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи;

- перевірку документів, необхідних для здійснення перевезення вантажу (документів на транспортний засіб, документів на вантаж, дорожнього листа тощо);

- проведення огляду транспортного засобу та вантажу (товару) щодо відповідності документам на вантаж (товар);

- затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів;

- тимчасове обмеження (заборону) руху транспортних засобів та осіб;

2) поза межами блокпостів:

виявлення порушення встановленого порядку переміщення осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів) на територію, де встановлено особливий режим;

затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів.

Дана постанова надає право патрулям на території, де встановлено особливий режим, в установленому законодавством порядку тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб [4].

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1450 передбачає запровадження заборони або обмеження на вибір місця проживання здійснюється військовим командуванням на основі указу Президента про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і полягає у забороні декларування (реєстрації) місця перебування/проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, зняття із задекларованого (зареєстрованого) місця перебування/проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан.

Зі свого боку військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів АР Крим, органів місцевого самоврядування приймає рішення про запровадження такої заборони або обмеження на вибір місця перебування/ проживання осіб, яке має негайно доводитися до відома населення через ЗМІ.

У такому рішенні мають зазначатися обставини, що склалися в Україні або в окремих її місцевостях, і несприятливі фактори воєнного характеру, що створюють загрозу для населення та істотно знижують рівень забезпечення його життєдіяльності, та шляхи протидії таким факторам.

У рішенні також мають зазначатися обґрунтування необхідності та строки запровадження заборони або обмеження на вибір місця перебування/проживання осіб; перелік осіб, яким забороняється або обмежується вибір місця перебування/проживання; населені пункти, у яких запроваджується заборона або обмеження на вибір місця перебування/проживання осіб [5].

Також шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією запроваджується комендантська година, тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів.

Обмеження свободи пересування під час воєнного стану є необхідною дією, яка закріплена не тільки національним, а й міжнародним законодавством (ч. 3 ст. 2 протоколу № 4 до ЄКПЛ) у зв'язку з наявністю реальної загрози життю і безпеці осіб, інтересам суспільства та держави, а також для забезпечення громадського порядку.

Література:

1. Супруновський А. Свобода пересування як фундаментальне право людини.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 грудня 2003 року № 1362-ІУ ІІ.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1455 «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан».
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1450 «Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан».

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-4>

ФІЗИЧНА ОСОБА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Токарева В. О.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У науці висувуються твердження, що під час використання інформаційно комунікаційних технологій, виникає самостійно діючий суб'єкт права, володіючий соціальним статусом та соціальними ролями, особистою та соціальною ідентичністю, що таку «електронну особу» доцільно кваліфікувати в якості нового суб'єкта права на рівні із іншими суб'єктами цивільного права [1, 2]. Уявляється, що в означеній ситуації відбувається термінологічна змішування таких категорій як електронна особа та цифрова ідентичність. Адже, термін, електронна особа застосовується для позначення роботів із високорозвиненим інтелектом, які можуть мати фізичне перевтілення [3]. «Електронна особа (особистість)» застосовується у Резолюції Європейського Парламенту від 17 лютого 2018 року з питань цивільно-правових норм про робототехніку, якою передбачається наділення роботів які іменуються «електронною особою (особистістю)» низкою прав та обов'язків [4].

Внаслідок використання інформаційно комунікаційних технологій та реєстрації цифрового профілю не створюється новий суб'єкт права, за цифровим профілем так би мовити «ховається» громадянин або юридична особа. Відповідно, права та обов'язки цифрової особи або цифрової ідентичності є правами та обов'язками, які не породжують нового суб'єкта цивільного права [5]. Тож, висловлюється думка, що як такої «цифрової особи» не існує, є лише проекція фізичної особи у віртуальному середовищі, а учасниками цивільних правовідносин залишаються реальні суб'єкти права – фізичні та юридичні особи, які лише реалізують свої повноваження у цифровому просторі [6]. Новітні технології дозволяють особам створювати свою цифрову проекцію, яка

відображає реальну особу, надаючи йому можливість приймати участь у цивільному обігу в мережі [7].

Слушне висловлювання, що цифрова ідентичність ідентифікує себе із особою користувача та його соціальною ідентичністю. Мова йде про опосередковану (через ланку особи користувача) соціальну та особисту ідентифікацію [8]. Таким чином науковці уточнюють, про опосередковану участь особи в мережі з одного боку науковці вводять цифрову ідентичність у віртуальний простір для автономних дій, з іншої сторони, уточнюють, що ідентичність діє опосередковано через фізичну особу.

З урахуванням, того, що розуміння слова «віртуальний» надане у тлумачних словниках зводиться до «неіснуючого, але можливого» [9], відповідно «віртуальна особа» може бути визначена як така, що не існує, а з тим, використання даного слова для позначення проекції суб'єкта в Інтернеті є не самою вдалою, тому більш доцільно застосування терміну «цифрова ідентичність або особа» [10]. З твердженням А. Мінаєва «цифровий» дослівно тлумачиться, як позначений цифрами, виражений у цифрах». Не ставиться питання про визнання цифрової ідентичності в якості самостійного суб'єкта права, мова йде про вираження думок, образів (у тому, числі фотографічних), результатів діяльності реально існуючої фізичної особи у цифровій формі, коли цифрова ідентичність виступає цифровими образом (формою) реальної особи. Вочевидь, що образ не може приймати самостійних рішень, на може виступати вольовим суб'єктом та не може бути творцем. Звертаючись до понять та термінів, які використовуються для конструювання та позначення проекції фізичної особу як суб'єкта права в мережі, слід зазначити, що «цифрова ідентичність», «цифровий аватар», не можуть володіти правосуб'єктністю та не можуть від власного імені виступати учасниками тих чи інших правовідносин. За твердженням науковця, у такому випадку суб'єктом права виявиться не людина, а набір персональних даних, виражений через образ у мережі. Отже, «цифрова ідентичність», «цифровий аватар» не є самостійними суб'єктом права, та означені категорії вірогідніше можуть виступати об'єктом правовідносин в мережі [10].

За визначенням В.Н. Мортези людина, користуючись Інтернетом, створює власну цифрову копію, яка реалізує за них права та свободи в віртуальному середовищі [11]. Аналогічно до вищезазначених позицій В.Н. Мортеза пропонує розглядати цифрову ідентичність в Інтернеті в якості створення та презентації особи у віртуальному середовищі, яке може співпадати із ідентичністю реальної фізичної особи або не співпадати з нею, у разі створення не справжньої, фейкової цифрової особи [11]. Стосовно змістовного наповнення категорії «цифрова

ідентичність», то поряд із поширеною позицією, що цифрову ідентичність складають персональні дані про фізичну особу, як віртуальний або «цифровий» образ (nickname, мережеве ім'я), IP-адреса в мережі Інтернет [8], висувається думка, що розуміння цифрової ідентичності не вичерпується цими згаданими складовими. Так, С. Кроуфорд зазначає: що розуміння ідентичності є значно ширшим ніж механічна дія зі співставлення особи її цифровою ідентичністю, та включає інші аспекти. Особа яка сприймається іншими (в іграх: віртуальних світах) є ідентичністю цієї особи: в свою чергу ця ідентичність формується у взаємодії та внаслідок комунікації з іншими особами, під час дискурсу. Тому, із ідентичністю тісно пов'язана репутація, будучи сформованою певною групою та у певному контексті [12]. Таким чином, цифрова ідентичність, не вичерпується лише низкою персональних даних. На думку С. Кроуфорда ідентичність є колективним (груповим) проектом, що створюється в умовах комунікації, в яких діє особа та яка підлягає ідентифікації. У аватара (науковець не проводить різниці між цифровою ідентичністю та аватаром) є визначенні характеристики, зв'язки (відносини) та інтереси, які виникли внаслідок його пригод у визначених світах, які взяті разом як «хмара» репутації, досвіду та об'єктивних чинників, складають його «ідентичність», яку неможливо передбачити в момент її народження або (створення) аватару.

За визначенням А. Кравченко, поняття «цифрова ідентичність» охоплює всі дані про особу, які зберігаються у інформаційному просторі, а відповідно персональні дані, які можуть бути зібрані без відома особи. Цифрова ідентичність є вельми широким поняттям, включає данні які носять конфіденційний та особистий характер, персональні данні та данні про взаємодію особи у Інтернет середовищі [13]. Поняття цифрової ідентичності тісно пов'язано із категорією «цифрового сліду» (digital footprint), того, що особа залишає у мережі Інтернет під час користування: мітки геолокації, фото, відео, повідомлення, пошукові запити, паролі, номери карток, пости в соціальних мережах тощо. Данні «цифрового сліду» представляють значну цінність для маркетологів, політтехнологів та інших. А витoki персональних даних відбуваються досить регулярно, про що свідчать новини.

У цифровому середовищі, фізична особа виступає у відносини у мережі опосередковано через свою проекцію, цифрову ідентичність, зміст якої складає сукупність всієї інформації про особу цифровому просторі, а саме: персональні дані, «цифровий слід», цифрову репутацію, дані про взаємодію із іншими суб'єктами в мережі

та інформацію про будь-які вчинювані дії, навіть, якщо вони були видалені із публічного доступу в Інтернеті, тощо.

Література:

1. Аксенова М. А. Концепция «электронного лица» в правовом пространстве. *Юрист*. 2020. № 7. С. 18–24.
2. Стефанчук М. О. Теоретичні засади правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення : дис. ... доктора юридичних наук. К., 2020. С. 7.
3. Кармаза О., Грабовська О. Електронна особа (особистість) як суб'єкт правовідносин у цивілістичному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 5–10.
4. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html
5. Бельский В. Ю., Майкова В. П., Молчан Э. М., Левицкая А. А. Цифровая трансформация личности в виртуальной реальности. *Социально-гуманитарные знания*. 2021. № 4. С. 23–29
6. Цифровизация гражданского оборота: правовая характеристика «искусственного интеллекта» и «цифровых» субъектов (цивилистическое исследование) : монография: в 5 т. Т. III / отв. ред. Л. Ю. Василевская. М. : Изд-во Проспект, 2021. 283 с.
7. Лутова Д. В. Виртуальная личность: доктринальные и практические проблемы идентификации субъектов. *Уральский журнал правовых исследований*. 2022. № 2. С. 68–73.
8. Хабриева Т. Я., Черногор Н. Н. Право в условиях цифровой реальности. *Журнал российского права*. 2018. № 1. С. 85–102.
9. Решенин С. А. Виртуальная личность как актор и элемент социальной структуры виртуальных сетевых сообществ. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2013. № (2–1). С. 243–248.
10. Минаева А.И. Индивидуальные субъекты права в условиях развития цифровых технологий: проблемы теории и практики. *Юридическая наука*. 2021. № 8. С. 3–7.
11. Morteza V.N. Person and Personality in Cyber Space: A legal analysis of virtual identity. *Masaryk University Journal of Law and Technology*. 2016. Vol 10(1). P. 1–17.
12. Crawford S. P., Who's in Charge of Who I Am? Identity and Law Online. *New York Law School Law Review, Cardozo Legal Studies Research Paper*. 2004. № 130. Vol. 49. P. 211.

13. Кравченко А. Цифровая идентичность человека. Как ее защитить?
URL: <https://www.ukrinform.ru/amp/rubric-society/3316996-cifrova-identichnost-celoveka-kak-ee-zasitit.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-5>

ІНСТИТУТ РЕЄСТРАЦІЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ГРОМАДЯН ЯК КОМПЛЕКСНА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СТАНУ І РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Чорний О. О.

*кандидат філософських наук,
науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Так звана радянська «прописка», запроваджена у колишньому СРСР у 1932 р., на жаль, залишається в Україні одним із суттєвих рудиментів комуністичного режиму.

Конституційний Суд України своїм рішенням № 15-рп/2001 від 14 листопада 2001 р. визнав цей соціальний інститут неконституційним і по суті скасував «прописку». У 2003 р. було прийнято Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», яким запроваджено правило добровільної реєстрації громадян за місцем проживання або перебування. Це було значною мірою символічним рішенням, адже «прописка» по суті отримала лише нову назву – реєстрація, залишаючись залежною не тільки від добровільності громадянина.

1 грудня 2021 р. набрав чинності Закон України від 5 листопада 2021 р. № 1871-ІХ «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні» [1], за яким реєстрація отримала сучасний – електронний вигляд.

Щоправда, окремі державні органи виконавчої влади взагалі позбавили деякі процедури і сервіси прив'язки до реєстрації місця проживання: оформлення пенсій, отримання медичної допомоги, подання заявки на субсидію. При працевлаштуванні прописку не вимагають навіть у держустановах.

Це створило підстави для зменшення суспільного інтересу до проблеми і поширення уявлень про те, що прописка в Україні давно

перетворилася на анахронізм, на здебільшого формальність, яка іноді дошкуляє, але загалом не має особливого значення.

Втім, ресурс «стрий.net» визначив інститут реєстрації у сьогоденному вигляді як «сучасне українське кріпачтво» і назвав як мінімум 7 послуг, які громадяни України станом на серпень 2018 р., всупереч Конституції України, могли отримати від держави лише за місцем реєстрації, а не фактичного проживання. При тому, що, за різними оцінками, близько 30% громадян України живуть не за місцем реєстрації [2].

Більшість з цих обмежень діють до сьогодення, але в умовах воєнного та повоєнного стану актуалізувалися ще два, недооцінка яких межує з питаннями національної безпеки.

1. Військова мобілізація.

Глава МВС Д. Монастирський в ефірі телемарафону 10.07.2022 заявляв, що «понад 3 млн. громадян сьогодні знаходяться на обліку у військкоматах, але не за місцем їх проживання. І це питання, яке має бути вирішене, я думаю, найближчим часом. І в першу чергу це має бути позиція самих громадян, які мають стати на цей облік» [3].

Як свідчить реальне життя, значна частина громадян не квапляться зайняти відповідальну позицію, а зволікання держави у питанні прописки заважає органам влади знайти цих громадян, щоб зобов'язати їх виконувати свій обов'язок або покарати у разі ухилення від нього.

2. Загальнонаціональні вибори і референдуми, реалізація виборчих прав і забезпечення соціально-політичної стабільності в державі.

В ексклюзивному інтерв'ю Українському радіо Голова Верховної Ради Р. Стефанчук заявив: «Після перемоги ми запустимо всі виборчі процеси, і я дуже хочу, щоб вони відбувалися відповідно до Конституції України... Процес займатиме 4-6 місяців. Але я думаю, що після перемоги буде ухвалено відповідний законодавчий акт, який унормує виборчі питання» [4].

Втім, якщо не вирішити питання прописки, не буде забезпечений демократичний характер виборів. Не тільки тому, що виборці, які не мають виборчих адрес, позбавлені громадянського права голосу, але й тому, що на голоси цих «мертвих душ» завжди знайдуться охочі фальсифікатори.

Виборчі списки формуються на основі реєстру виборців, який, у свою чергу, спирається на дані реєстрації місця проживання. І тут треба звернути увагу на дві категорії громадян.

По-перше, більше одного мільйона українських громадян, за визнанням Д. Монастирського, взагалі не мають реєстрації місця проживання, здебільше, вони позбавлені неї рішенням суду, наприклад, у разі розлучення, виселення тощо.

По-друге, станом на 23.08.2022 кількість внутрішньо переміщених осіб складала 6,9 млн. І після перемоги далеко не всі з них повернуться у колишні місця проживання. З різних причин, зокрема, сотням тисяч людей просто нема буде куди повертатися: їх оселі зруйновані.

Вихід нібито пропонує вже згаданий Закон України № 1871-IX, відповідно до якого будь-який громадянин може самостійно через Єдиний державний вебпортал електронних послуг змінити місце реєстрації. Але дві обставини ускладнюють або навіть унеможливають реалізацію цієї процедури.

1. Технічна складність або недоступність процедур для частини громадян. На початку лютого 2022 р. М. Федоров на Diia Summit презентував нову послугу – можливість зміни місця реєстрації у застосунку «Дія».

На противагу оцінки авторів цієї розробки про надзвичайну доступність послуги, за правилами її надання необхідно аби в орендаря, власника та у всіх співвласників житла була картка платника податків (РНОКПП), «Дія.Підпис» та один із цифрових паспортів у «Дії» – ID-картка або закордонний паспорт.

Варто нагадати, що станом на кінець 2021 р. в Україні була урочисто зареєстрована лише 7-мільйонна ID-картка. А за даними Research & Branding Group станом на 2019 р. в країні тільки 55% жителів користувалися смартфонами (85% у віковій категорії 18-30 років). Як наслідок, значна частина громадян не можуть скористуватися державними послугами, отримати пільги або допомогу за відсутністю доступу до мобільного застосунку «Дія».

Єдиний державний вебпортал електронних послуг – це в реальності дві версії одного програмного продукту – власне сайт (<https://plan2.diia.gov.ua>), на якому, зокрема, розташований онлайн-сервіс державних послуг (<https://diia.gov.ua>) і мобільний застосунок «Дія». Мінцифри припустилося стратегічної помилки, коли прийняло за мету «Державу в смартфоні» (ідея озвучена Президентом України В. Зеленським 23 травня 2019 р.), оскільки в ній іманентно закладено дискримінацію громадян за майновою ознакою, отже – порушення Конституції України.

Проект «Держава в смартфоні» призвів до зосередження Мінцифри на постійному пріоритетному вдосконаленні мобільного застосунку «Дія», тоді як сайт за своїм функціоналом був і залишається його скороченою версією, що унеможливає користування більшістю послуг.

Заради справедливості треба зауважити, що зараз на головній сторінці порталу «Дія» слоган виглядає як «Цифрова держава», а не «Держава у смартфоні», втім, на функціоналі і мапі сайту, на жаль, це поки що ніяк не відбилося.

2. Воля нелегальних орендодавців. Більшість громадян, які взагалі не мають реєстрації та ВПО орендують житло у фізичних осіб. Відповідно до ч. 5 статті 8 згаданого вище Закону, «у разі якщо особа не є власником (співвласником) житла, за адресою якого декларується місце її проживання, декларування місця проживання особи здійснюється за згодою власника (співвласників) житла» [1]. «За згодою власника» перекреслює декларативний характер реєстрації.

Отже, проблема реального скасування прописки безпосередньо пов'язана з проблемою тіньового ринку житлової оренди.

Добровільною реєстрація має бути з боку того, хто реєструється. Натомість з боку того, хто надає житло в оренду, реєстрація орендарів має бути обов'язковою. Як це зробити – не треба вгадувати, достатньо дізнатися від наших західних партнерів, у яких нелегальна здача житла в оренду і уникнення від сплати податків на отримані від оренди доходи – це злочин, покарання за який незворотне й дуже суворе.

«За згодою власника» є нормою, спрямованою на захист або легітимізацію тіньового ринку оренди, оскільки дозволяє орендодавцям відмовляти орендарям в реєстрації.

Таким чином, діюча система декларування та реєстрації місця проживання і зволікання з остаточним розв'язанням проблеми радянської «прописки»

- суперечать прагненню країни до декомунізації, консервує радянський анахронізм кріпацтва;
- підривають обороноздатність країни в умовах війни (організацію військового обліку та мобілізації);
- ставлять під загрозу проведення демократичних виборів після перемоги;
- порушують принципи рівності і демократичних свобод, обмежує громадянські права і суперечить Конституції України, що може стати перешкодою на шляху євроінтеграції і вступу до ЄС;
- консервують ринок тіньової оренди житла, побутову корупцію на нелегальному ринку «прописки», сприяють недоотриманню державним бюджетом мільярдів гривень податків.

Принаймні два кроки є необхідними на шляху розв'язання проблеми – це легалізація ринку житлової оренди та спрощення технічних процедур декларування місця проживання (перебування) для всіх громадян, незалежно від їх оснащення смартфонами, ID-картками, цифровими підписами, QR-кодами тощо (і/або запровадження альтернативних варіантів надання послуги).

Література:

1. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні: Закон України від 05.11.2021 р. № 1871-IX. Дата оновлення: 16.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text> (дата звернення: 07.03.2023).

2. Сучасне українське кріпатство або чому прописка і досі важить так багато. URL: <https://www.stryi.net.ua/suchasne-ukrayinske-kripatstvo-abo-chomu-propyska-i-dosi-vazhyt-tak-bagato/> (дата звернення: 06.03.2023).

3. 3 млн. громадян стоять на військовому обліку не за місцем проживання, це треба виправити найближчим часом – Монастирський. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/3-mln-gromadjan-stojat-na-vijskovomu-obliku-ne-za-mistsem-prozhivannja-tse-treba-vipraviti-najblizhchim-chasom-monastirskij-1616677.html> (дата звернення: 06.03.2023).

4. Руслан Стефанчук про вибори до Ради: «Виборчий процес буде відраховуватися від дня нашої перемоги». URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100032> (дата звернення: 06.03.2023).

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-6>

ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕО-КОНФЕРЕНЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ільків О. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Застосування та використання в цивільному процесі інформаційних технологій необхідне для забезпечення доступності правосуддя, ефективності роботи судів, зменшення судових витрат та забезпечення зручності для учасників судового процесу. З одного боку, за допомогою нових технологій процесуальні відносини між судами та учасниками процесу, а також всередині судової системи вибудовуються більш ефективно та раціонально. Але при цьому завдання та функції судів залишаються незмінними: технологічна складова процесуальної діяльності не змінює сутності правосуддя. Використання інформаційних технологій дуже складний процес і з технічної, і з нормативної, і з доктринальної точок зору; це процес, що вимагає аналізу доцільності, ефективності застосування та використання нових технологій у цивільному судочинстві та співвідношення їх з основними принципами та інститутами цивільного процесу. Інформаційні технології (або інформаційно-телекомунікаційні технології) – це система методів, процесів та способів використання обчислювальної техніки і систем зв'язку для створення, збору, передачі, пошуку, оброблення та поширення інформації з метою ефективної організації діяльності людей [1].

За допомогою інформаційних технологій здійснюється інформаційне забезпечення в цивільному процесі України, під яким слід розуміти діяльність суду та учасників справи, спрямовану на надання та отримання у визначених законодавством формах та порядку інформації про справу, що перебуває у провадженні суду, та результати її розгляду,

тобто під такою інформацією слід розуміти відомості, що мають значення для ефективної реалізації учасниками справи процесуальних прав, про надходження позовної заяви до суду, порушення справи, її розгляд та вирішення, про оскарження судових рішень та результати їх перегляду апеляційним та касаційним судами. Суб'єктами інформаційного забезпечення, що мають право на отримання інформації про справу, є особи, які звертаються про захист своїх чи чужих порушених прав. Це насамперед сторони, заявники, а також треті особи з самостійними вимогами, інші особи, які мають право звернення до суду із заявою про захист прав інших осіб, а суб'єктами інформаційного забезпечення, які зобов'язані надати інформацію про, є суд та учасники справи. Інформаційне забезпечення як процесуальна діяльність суду та учасників справи, включає у собі такі елементи:

1) інформування про порушення цивільної справи, про дату, час, місце судових засідань, факти вчинення судом та іншими особами, що беруть участь у справі, окремих процесуальних дій;

2) надання учасниками справи копій позовних заяв, інших процесуальних документів іншим особам;

3) отримання процесуально значущої інформації від суду та учасників справи, у судовому засіданні безпосередньо чи опосередковано (з використанням режиму відео-конференції);

4) ознайомлення з матеріалами справи; доведення до учасників справи інформації про результати розгляду справи шляхом проголошення судових рішень, розміщення текстів судових рішень в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Проте, особам, які не мають доступу до сучасних засобів та способів отримання інформації у цивільному процесі має бути надана можливість отримання інформації про справу загальнодоступними способами у разі заявлення ними про таке клопотання (шляхом використання поштового, телефонного, телеграфного зв'язку). Правовими засобами інформаційного забезпечення в цивільному процесі є: судові повідомлення; розміщення інформації про рух справи на офіційних сайтах судів; направлення сторонами процесуальних документів суду та один одному з використанням як загальнодоступних, так і сучасних засобів зв'язку; участь в судовому засіданні за допомогою режиму відео-конференції; оголошення судових рішень у судовому засіданні; направлення копій мотивованих судових рішень сторонам, розміщення судових рішень на сайтах судів у мережі Інтернет [2].

Активне впровадження в практику судів систем інформатизації та автоматизації судочинства сьогодні є важливою умовою успішного розвитку судової системи. Одним із елементів «електронного

правосуддя» є застосування режиму відео-конференції, яка надає учасникам процесу можливість дистанційної участі в судовому засіданні. Під поняттям «відео-конференція» під час розгляду справи в суді слід розуміти проведення засідання за допомогою відеоприладів, які здатні забезпечити пряму трансляцію без фізичної присутності певної особи в залі суду.

Система відео-конференції в цих умовах стала знаковим засобом, що забезпечує громадянам максимально ефективну можливість реалізації доступності правосуддя в усіх галузях судочинства. Ця система у судовій діяльності – це передбачений нормами цивільного процесуального права комплекс апаратних та програмних засобів, що передають через захищені канали зв'язку інформаційні повідомлення між суб'єктами процесуальної діяльності в режимі реального часу та є безпосередньою гарантією механізму реалізації основних принципів права, що забезпечують його максимально ефективного застосування у процесі становлення системи електронного правосуддя. Не вдаючись до аналізу норм цивільного-процесуального законодавства [3] щодо особливостей застосування відео-конференції в цивільному процесі при розгляді справ, пропонуємо впровадити у практику електронного правосуддя наступний механізм врахування судом думки сторін під час використання режиму відео-конференції:

а) суд немає права задовольнити клопотання учасника процесу про надання йому права участі у судовому засіданні в режимі відео-конференції, якщо проти цього заперечує інша сторона, яка згодна відшкодувати судові витрати незалежно від результату спору;

б) суд має право винести ухвалу про використання відео-конференції незважаючи на заперечення особи, яка бере участь у справі, згідної на оплату відповідних витрат, якщо неможливість участі у судовому засіданні обумовлена станом здоров'я або іншими поважними причинами;

в) суд не має права відмовити у використанні зв'язку по відео-конференції, якщо всі особи, які беруть участь у справі, згодні на її використання (за наявності технічної можливості).

Література:

1. Інформаційні технології. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Чванкін С. А. Інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі: теоретичні та практичні аспекти : дис. ... докт. юр. наук. Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. 518 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

БАНКРУТСТВО В УКРАЇНІ: СУТНІСНІ ВИМІРИ

Кіщак Д. С.

*аспірант Інституту економіко-правових досліджень
імені академіка В. К. Мамутова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Сфера банкрутства, яка функціонує в усіх ринкових відносинах, завжди була окремим витвором мистецтва у юриспруденції, стає ще більш актуальною в сьогоднішніх реаліях. Перед багатьма підприємствами стоїть питання виживання, адже розвиватись та генерувати дохід підприємствам стає складніше, і як наслідок задовольняти вимоги кредиторів – важче.

Банкрутство характеризує неспроможність підприємства (організації) задовольнити вимоги кредиторів щодо оплати товарів, робіт, послуг, а також забезпечити обов'язкові платежі в бюджет і позабюджетні фонди [1, с. 97].

Так, з інформації на сайті судовій владі України, вбачається, що за 2021 рік було відкрито понад 800 проваджень про банкрутство, у той час як в 2022 році – майже 600 проваджень, однак, варто враховувати, що сфера банкрутства ожила приблизно влітку 2022 [2].

Банкрутство є кризовим станом і його подолання вимагає спеціальних методів управління. Проте на законодавчому рівні за період повномасштабної війни, не дивлячись на те, що уряд України намагається вчасно пристосуватись до нових обставин шляхом внесення змін до законодавства, Кодекс з процедур банкрутства України не зазнав жодних змін. Наразі у Верховній Раді зареєстровані ряд законопроектів, що регулюють зазначену сферу, аналізу яких було присвячене окреме дослідження.

Аналіз зарубіжної практики свідчить, що в країнах із розвинутою економікою та сталою політичною системою, як правило, 1/3 банкрутств спричиняється зовнішніми, а 2/3 – внутрішніми причинами. Очевидним є й те, що фактори банкрутства для вітчизняних підприємств є іншими, похідними від кризового стану національної економіки. Саме необґрунтована економічна політика уряду, некеровані інфляційні процеси, тотальна економічна криза, політична нестабільність суспільства, спад ділової активності в економіці найбільш впливають на результати діяльності підприємств передовсім через недосконалість законодавчої бази [3].

У загальному причини банкрутства можна поділити на дві групи: 1) зовнішні, які інколи не можливо врахувати; 2) внутрішні, що безпосередньо залежать від форм, методів та організації роботи на самому підприємстві. До зовнішніх причин настання банкрутства, без перебільшення, можна віднести повномасштабне вторгнення РФ на територію України, в результаті чого багато підприємств, малий та середній бізнес зазнав колосальних збитків, і у багатьох випадках припинив свою діяльність.

Банкрутство це комплексний механізм, який може бути охарактеризований з різних боків: юридичного, управлінського, організаційного, фінансового. Також він може бути покликаний, у тому числі, для відновлення платоспроможності боржника та його господарської діяльності. А тому, за умови якісного юридичного аналізу та будування правильної стратегії справи, є цілком можливим повернення підприємству фінансової стабільності та конкурентоспроможності на ринку.

Українська бізнес-спільнота налічує близько 500 великих підприємств з оборотом понад 100 мільйонів доларів США, а також близько 400 000 малих і середніх підприємств (МСП) та майже 1,6 мільйона фізичних осіб-підприємців. Традиційними викликами для великих підприємств є доступ до нових ринків та іноземного капіталу. Для малих і середніх підприємств традиційними викликами є корумповані інституції та податкове навантаження, зокрема адміністративне. Традиційними проблемами як для великих, так і для малих та середніх компаній є судова система та слабкий захист прав власності, а також брак кваліфікованого людського капіталу. Перед усіма типами підприємств постали нові виклики, спричинені війною – руйнування інфраструктури, зниження попиту на товари та послуги, брак оборотного капіталу та відсутність страхування, а також логістичні проблеми. Відновлення економіки та створення нових можливостей для бізнесу потребуватимуть вирішення як старих, так і нових проблем [4, с. 107].

За даним Мінекономіки України падіння ВВП за підсумком 2022 року оцінюється на рівні 30,4% [5]. З точки зору бізнесу кожне третє підприємство може бути закрите. Виходячи з цього, держава має запровадити ряд заходів для збереження сталості підприємницької діяльності. Доречні були б зменшення податкового навантаження, кількості та обсягу адміністративних процедур; державні субсидії (або безвідсоткові позики) для бізнесу під час створення нових робочих місць; максимальна лібералізація економіки, страхування воєнних ризиків, стимулювання малого та середнього бізнесу.

За чинним законодавством, для відкриття провадження у справі про банкрутство кредитором або боржником має бути подана відповідна заява до господарського суду у письмовій формі, яка повинна містити виклад обставин, що є підставою для звернення до суду. Втім на сьогоднішній день законодавством не передбачено прямої норми по входу в процедуру банкрутства для тих, хто втратив бізнес у зв'язку з війною. Тому окремим питанням є процедура визнання юридичної особи банкрутом, яка, з урахуванням воєнного стану, потребує спрощення.

Метою всіх трансформаційних перетворень які відбуваються зараз і які потрібно буде провести є членство в ЄС та НАТО. Для цього необхідно продовжувати реформаторський шлях та узгодити національне законодавство з європейським, що дозволить збільшити прозорість усіх юридичних процесів, в тому числі і визнання юридичної особи банкрутом, і сприятиме зниженню рівня корупції.

Отже, на основі вищесказаного можна зробити висновок, що інститут банкрутства є невід'ємною частиною ринкового господарювання. Він є потужним стимулом для ефективної роботи суб'єктів господарської діяльності, при цьому виступає гарантом інтересів кредиторів і боржників. Повномасштабне вторгнення призвело до економічного падіння бізнесу в державі, в результаті чого багато підприємств мають всі ознаки неплатоспроможності та потребують державної допомоги. А стала економіка на сучасному етапі необхідна, в першу чергу, для підтримки оборонного бюджету України.

Література:

1. Сердюков К. Г., Гой В. В. Протиправні банкрутства як елемент тіньового інституту неплатоспроможності. *Економіка та держава*. 2013. № 10. С. 96–98. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2013/24.pdf
2. Банкрутство у період війни. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/217173_bankrutstvo-u-perod-vyni
3. Рябчук А. О. Процедура банкрутства, як засіб виведення з кризи аграрних підприємств. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/2822.pdf>
4. Городніченко Ю., Сологуб І., Беатріс Ведер ді Мауро. Відбудова України: принципи та політика. Center for Economic Policy Research. 507 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction_book_Ukrainian_0.pdf
5. Міністерство економіки України: Веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УМОВ ДОГОВОРІВ В СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Савченко Л. І.

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Качинська О. І.

*студентка III курсу юридичного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Стосовно ситуації в Україні, щоб забезпечити спортсменам і тренерам можливість працювати й отримувати зарплату, а також захистити українські клуби, якщо сторони відповідного контракту прямо не домовляться про інше, усі трудові договори іноземних гравців і тренерів з клубами вважатиметься автоматично призупиненим без необхідності будь-яких дій з боку сторін з цього приводу.

Призупинення дії контракту означатиме, що спортсмени та тренери вважатимуться «контрактами, що закінчилися», і тому вони зможуть підписати контракт з іншим клубом без будь-яких наслідків. Крім того, з метою надання гнучкості гравцям, які залишили або можуть виїхати з території України внаслідок війни в Україні, іноземним спортсменам дозволять зареєструватись навіть у разі закриття періоду реєстрації в асоціації клубу, з яким вони укладають новий контракт.

В цьому контексті важливим є правильне розуміння підстав та процедурних моментів внесення змін до умов договорів в сфері професійного спорту. Так, згідно зі ст. 651 ЦК України зміна умов договору можлива за угодою сторін; на підставі рішення суду – на вимогу однієї зі сторін; в інших випадках, передбачених договором або законом [1]. Ініціатива змінити умови договору може виходити від однієї зі сторін. У цьому випадку ініціатор направляє другій стороні пропозицію внести зміни до договору (ч. 2 ст. 188 ГК України) [2]. У випадку досягнення угоди укладається додаткова угода, що є невід'ємною частиною первинного договору. Одним з завдань цивільно-правового регулювання є стабільність договірних

правовідносин, в той час як істотна зміна обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору, набуває особливого ризикового значення під час виконання договору, що може привести до дисбалансу зобов'язань сторін договору. Інтереси сторін можуть порушуватися будь-якою зміною обставин, що виникає під час виконання договору, проте, лише істотна зміна обставин визнається підставою для пред'явлення вимоги про зміну умов договору. У разі істотної зміни обставин за цивільним законодавством України належне виконання договору є можливим, але істотно ускладненим. Істотна зміна обставин може бути кваліфікована як вид непереборних (непередбачуваних) обставин.

Поняття «істотні зміни обставин» або іншими словами «ускладнення» виконання договору мають значення лише у випадку ще не закінченого виконання і не мають правового значення для виконання, яке вже відбулося. Істотна зміна обставин, як правило, має правове значення для договорів, момент укладення яких не збігається з виконанням, а дія договору та виконання має бути тривалою у порівнянні із договорами, які виконуються у момент їх укладення.

Поняття істотної зміни обставин не надається в законодавстві. Істотна зміна обставин за своїм змістом є виявленням сторонами нової інформації, яка під час укладення договору не була їм відомою або ж сторони були впевнені у її відсутності. Інформація про істотну зміну обставин вважається невідомою сторонам, якщо ними були вжиті всі заходи для її отримання. Так, у Постанові ВГСУ від 11.04.2017 року у справі № 910/32205/15 зазначається, що сама істотна зміна обставин не є підставою для розірвання договору [3]. Вимагаючи розірвання договору на цій підставі, позивач повинен довести, зокрема, впевненість сторін у момент укладення договору в тому, що така зміна обставин не настане. Верховний Суд у своєму рішенні від 19 листопада 2019 року у справі № 910/9859/18 встановив, що поняття «істотна зміна обставин» є оціночним. Одночасно у судовій практиці відсутній єдиний підхід до вирішення спорів щодо зміни умов договору чи його розірвання з огляду на істотну зміну обставин, що робить виконання договору надмірно обтяжливим [4]. Так, у Постанові Верховного Суду України від 20.02.2012 зазначається, які обставини не можуть вважатися істотними для зміни чи розірвання договору за рішенням суду. Так, «настання світової фінансової кризи не є істотною зміною обставин, якими сторони договору керувалися при його укладенні, оскільки економічна криза має загальний характер і стосується обох договірних сторін, отже, не може бути підставою для зміни або розірвання договору в судовому порядку». Зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових

випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом (частини четверта статті 652 ЦК України) [1].

Верховним Судом було також зазначено, що на відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією, яка полягає у розвитку договірних зобов'язання таким чином, що виконання такого зобов'язання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим, наприклад у силу збільшення для сторони вартості виконуваного або зменшення цінності отриманого стороною виконання, чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків, призводячи до неможливості виконання зобов'язання. (Постанова ВСУ від 21 липня 2021 року у справі № 912/3323/20) [5]. Подібна ж позиція щодо суті істотної зміни обставин була викладена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі № 910/15484/17 [6]. Згідно зі ст. 652 Цивільного кодексу України зміна обставин є істотною, якщо вони змінились на стільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір, або уклали б його на інших умовах [1].

У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін. Якщо сторони не досягнуть згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, що істотно змінились, договір може бути розірваний або змінений за рішенням суду з підстав, встановлених частиною 4 статті 652 ЦК України [1], – змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов:

1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;

2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагались;

3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Верховний Суд у своїй постанові від 19.12.2019 у справі № 910/5573/19 висловив позицію, що закон пов'язує можливість внесення змін до договору безпосередньо не з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю чотирьох умов, визначених частиною другою

статті 652 ЦК України, при істотній зміні обставин [1]. Відсутність хоча б однієї з умов тягне за собою відмову у задоволенні позову у зв'язку з недоведеністю таких позовних вимог.

Література:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 09.03.2023).
2. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 09.03.2023).
3. Постанова ВГСУ від 11.04.2017 у справі № 910/32205/15. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vgsu_vid_11_04_2017_roku_u_spravi_910_32205_15/ (дата звернення 09.03.2023).
4. Рішення Верховного Суду України від 19.11.2019 у справі №910/9859/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85937538> (дата звернення 09.03.2023).
5. Постанова Верховного Суду України від 21.07.2021 у справі №912/3323/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99277353> (дата звернення 09.03.2023).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі № 910/15484/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83000592> (дата звернення 09.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-9>

ІНФОРМАЦІЙНА ОБІЗНАНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Стригунов О. М.

*аспірант Інституту економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Проблема корупції є актуальною в усьому світі відколи існує людство.

Відповідно до даних рейтингу організації Transparency International «Індекс сприйняття корупції» за 2022 рік Україна у світовому рейтингу рівня корупції займає 116 місце (зі 180), у 2021 році перебувала на 122 місці, а у 2013 на 124 [9]. Таким чином підвищення за рік на 6 сходинок свідчить про значне покращення на даному напрямі попри

воєнний стан. Без суттєвого зниження рівня корупції (про повне подолання на даному етапі мова, на жаль, не йдеться) Україна неспроможна вийти на новий рівень розвитку та стати повноцінним членом європейської спільноти.

Згідно з Конституцією України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1, ст.ст. 13, 14, 41, 142]. Аналогічні Конституційним положення закріплені у Господарському кодексі України [5, ст. 148].

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших [2, ч. 1 ст. 316].

До змісту права власності входять належні Власникові права володіння, користування та розпоряджання своїм майном.

Суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин, визначені статтею 2 ЦК України, а саме фізичні та юридичні особи. Учасниками цивільних відносин є: держава Україна, АР Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд та має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав [2, ст.ст. 317–320].

Таким чином Український народ, поряд з державою Україна, територіальними громадами та іншими суб'єктами є окремим самостійним суб'єктом права власності та учасником відповідних відносин, відокремленим від фізичних і юридичних осіб, територіальних громад.

Територіальна громада (жителі, об'єднані постійним проживанням у межах населеного пункту чи добровільне об'єднання жителів кількох населених пунктів, що мають єдиний адміністративний центр) володіє на праві комунальної власності користується і розпоряджається на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування (районні та обласні ради) [3, ст. 1].

Таким чином виходить, що органи місцевого самоврядування розпоряджаються як об'єктами права власності територіальної громади

так і Українського народу (землями, надрами та ін.). Також і органи державної влади (Держгеонадра, Державне агентство водних ресурсів України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, Міністерство охорони здоров'я та ін.) розпоряджаються народними об'єктами права власності від імені Українського народу, контролюють стан, якість їх використання та ін. [4, 8, 12, 13].

Викладене може призводити до потенційного чи реального конфлікту інтересів службових осіб та, відповідно, вчинення дій на шкоду Українському народу як власнику [6, ст. 1].

В Україні існує розгалужена система антикорупційних органів: Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд, Національне агентство з питань запобігання корупції та ін., а також відповідних правових механізмів: декларування, обмеження, запобігання, врегулювання конфлікту інтересів державних службовців [6], декларування доброчесності прокурорів [10] та ін.

Але створена державою система не включає в себе можливості суспільного впливу на стан роботи у сфері запобігання та протидії корупції, щоб будь-яка особа мала змогу до неї приєднатися. А найважливішим є те, що існуюча система не включає можливості створити суспільну позицію (думку), а надалі, відповідно, і громадський запит на адресу держави щодо стану, якості роботи на даному напрямі, відповідальності державних службовців за неналежне виконання своїх обов'язків та ін.

Повністю погоджуюсь з думкою Н. Джух, що «процес прийняття рішень має бути прозорим та відкритим для ретельного його розгляду. Суспільство має знати, яким чином державні інститути розпоряджаються даними їм повноваженнями щодо об'єктів права власності Українського народу. Інформаційна прозорість може бути підкріплена такими заходами, як застосування систем розкриття відомостей та визнання ролі активних та незалежних засобів масової інформації. Державні службовці мають бути підзвітні не лише керівництву, а і суспільству» [7].

Обов'язковою складовою ефективної боротьби (протидії, профілактики) з корупційними проявами є повна прозорість діяльності державних службовців та доступність інформації щодо процесів з корупційним ризиком. Дієвим механізмом запобігання корупції є цифровізація бюрократичних процесів.

Так, на виконання ініціативи Президента України «Держава у смартфоні» у 2019 році в Україні створено єдиний онлайн-портал державних послуг diia.gov.ua та мобільний додаток «Дія», за допомогою

якого ряд державних послуг доступний кожному через смартфон. До 2024 року планується надавати онлайн 100% державних послуг [10].

У зв'язку з викладеним, з метою покращення як стану боротьби з корупцією так і захисту прав Українського народу як власника пропоную створити загальнодоступний інформаційний веб-портал присвячений вичерпному переліку об'єктів права власності Українського народу – земель, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів. Доступ до вказаних даних слід, також, надати за допомогою або окремого мобільного додатку для смартфона або шляхом створення окремого розділу в єдиному онлайн-порталі державних послуг diia.gov.ua та мобільному додатку «Дія». Де, крім переліку народних об'єктів права власності, усі бажаючі зможуть дізнатися відомості про їх розташування, характеристики (розвідані запаси, вартість, стан виснаження тощо), колишніх та нинішніх користувачів (орендарів, забруднювачів та ін.), інформацію про аукціони (конкурси) на право експлуатації (користування, розробки, видобутку), кількість видобутку, викидів, суми сплачених платежів за користування народною власністю, перевірочні заходи органів державного контролю, виявлені порушення та стан їх усунення. У разі, коли отримана інформація свідчатиме про порушення чинного законодавства, у тому числі прав Українського народу як власника, кожен зможе виконати свій громадський обов'язок інформування про це уповноважених на боротьбу з корупцією органів. Крім того й самі правоохоронні органи за безпосереднього доступу до таких даних матимуть можливість виявляти правопорушення та запобігати їх вчиненню.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
4. Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-p#Text> (дата звернення 07.03.2023).
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

6. «Про запобігання корупції»: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 3186.

7. Джух Н. «Корупційні ризики в діяльності державних службовців» https://minjust.gov.ua/m/str_34678 (Дата звернення 09.03.2023).

8. Положення про Державне агентство водних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-п#Text> (дата звернення 07.03.2023).

9. Рейтинг Transparency International «Індекс сприйняття корупції» за 2022 рік <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/ukr> (дата звернення 08.03.2023).

10. Некрасов В. «Сервіс без чиновників. Як буде виглядати і працювати «держава в смартфоні» Зеленського». Економічна правда від 30.09.2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/09/30/652085/> (Дата звернення 09.03.2023).

11. Порядок проведення таємної перевірки доброчесності прокурорів, затверджений наказом Генерального прокурора від 29.12.2022 № 293. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-22?find=1&text=доброчеснос#w1_5 (дата звернення 07.03.2023).

12. Положення про Державну службу геології та надр України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-п#Text> (дата звернення 07.03.2023).

13. Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-п#Text> (дата звернення 07.03.2023).

НАПРЯМ 4. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-10>

ЩОДО СУЧАСНОГО СТАНУ ПРИРОДНИХ СКЛАДОВИХ ДОВКІЛЛЯ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ В УКРАЇНІ

Дем'янов В. В.

аспірант

*Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Сучасний стан довкілля та його природних складових являється потужним важелем оцінювання стану навколишнього середовища як в державах Європи в цілому так і в промисловому регіоні нашої країни (Запорізькій області, крім тимчасово окупованих територій [1], сусідніх областях тощо). Ці показники відображають не тільки основні тенденції, а й сприяють аналізу причинно-наслідкової залежності екологічної обстановки в цілому. Це дозволить моніторити екологічну політику країни та намітити шляхи розробки ефективної методики покращення її показників. Запоріжжя є одним із найбільших промислових центрів України і Східної Європи. Нині промисловість Запорізької області – потужний індустріальний комплекс. У структурі промислового виробництва регіону найбільш питому вагу мають: чорна металургія, електроенергетика, машинобудування та металообробка, кольорова металургія. У регіоні виробляється четверта частина усієї електроенергії країни, основним виробником якої є Запорізька АЕС [2]. У рейтингу найзабрудненіших регіонів України у 2022 році, Запорізька область посідає 19 місце з загальним показником 4,40 балів по всіх видах забруднень, викидів тощо. Порівняно з іншими областями, наприклад Київ – найзабрудненіше місто країни, а Житомирська область норм [3].

Відповідно до ст. 16 Конституції України обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків чорнобильської катастрофи, збереження генофонду українського народу [4].

28 лютого 2019 року було прийнято закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [5], який було прийнято в наступних умовах. Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових

заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

Першопричинами екологічних проблем України він називає: 1) підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; 2) переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; 3) фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; 4) неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; 5) низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти; 6) незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян; 7) незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення; 8) недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом.

Щодо впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління. То, запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії, нематеріального природокористування відбуваються безсистемно і надто повільно. В умовах підвищення ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення енергоефективності, декарбонізацію енергетичного сектору та розвиток джерел відновлюваної енергетики. У сфері безпеки і оборони має бути вирішене питання доступу до об'єктів військово-оборонного промислового комплексу для здійснення відповідного нагляду та контролю за дотриманням на цих об'єктах природоохоронного законодавства, запобігання забрудненню поверхневих та ґрунтових вод нафтопродуктами, знищенню природних ландшафтів тощо з метою мінімізації наслідків діяльності на цих об'єктах, що сприятиме реформам у сфері безпеки і оборони та впровадженню стандартів НАТО.

Запровадження міжнародних стандартів систем екологічного управління на підприємствах і в компаніях сприятиме розвитку системи управління навколишнім природним середовищем та реалізації в Україні міжнародних природоохоронних ініціатив.

Упровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, інтеграція екологічної політики до інших політик, обов'язкове врахування екологічної складової під час розроблення та затвердження документів державного планування та у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції, є шляхом до сучасної системної екологічної політики, що реалізується у країнах – членах Європейського Союзу. Впровадження системи управління екологічними ризиками в усіх сферах національної економіки сприятиме запобіганню катастроф техногенного та екологічного характеру. Це дозволить: 1) створити ефективну систему доступу до публічної інформації/даних, забезпечити дотримання екологічних прав громадськості на доступ до публічної інформації з питань охорони навколишнього природного середовища та підвищити рівень екологічної свідомості громадян України; 2) поліпшити стан навколишнього природного середовища до більш безпечного для екосистем та населення рівня з урахуванням європейських вимог до якості навколишнього природного середовища; 3) ліквідувати залежність процесу економічного зростання від збільшення використання природних ресурсів і енергії та підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища; 4) зменшити втрати біо- та ландшафтного різноманіття і сформувавши цілісну та репрезентативну екомережу; 5) удосконалити систему екологічно невиснажливого використання природних ресурсів; 6) мінімізувати забруднення ґрунтів небезпечними забруднюючими речовинами та відходами; 7) забезпечити перехід до системи інтегрованого екологічного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та розвиток природоохоронної складової в галузях економіки; 8) перейти на систему комплексного державного моніторингу стану навколишнього природного середовища та удосконалити систему інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень. Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого

(сталого) розвитку [5]. А під час воєнного стану [6]: загибель людей (без вчасного захоронення), диких та домашніх тварин, розвернення бойових дій на ділянках з охоронюваними рослинами, пошкодження захисних споруд, затоплення шахт (свердловин, колодязів тощо), забруднення значних територій (в тому числі непідконтрольних Україні територій), загроза мінувань, вибухів та бомбардувань, пожежі, пошкодження значних ділянок нафто, газо проводів, водопроводів та каналізацій, пряма загроза ядерним об'єктам, масові пошкодження сховищ добрив, хімікатів тощо, порушення графіків вивезення відходів, інші тяжкі наслідки, ускладнюю, а під час унеможливають екологічну безпеку країни.

Вивчення сучасного стану природних складових довкілля передбачає дослідження стану атмосферного повітря, відходів, викидів в атмосферне повітря, водних ресурсів, доступу до систем водовідведення, енергії з відновлюваних джерел, лісів, на шляху боротьби з порушеннями правил екологічної безпеки, їхньої порівняльної характеристики тощо. При цьому боротьба з такою злочинністю та її наслідками не повинна припинятися.

Література:

1. Оновлено актуальний перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточені. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL: <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-ta-tyh-shcho-v-otochenni-10> (дата звернення 29.07.2022).

2. Запорізька область. Промисловість. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Запорізька_область#Промисловість (дата звернення 29.07.2022).

3. Найзабрудненіший – Київ. Екологічний рейтинг областей України 2022. *Фокус. Рейтинги*. URL: <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskyy-reyting-oblastey-ukrainy-2021> (дата звернення 29.07.2022).

4. Конституція України від 13 квітня 2012 року № 9627-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 29.07.2022).

5. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року від 13 квітня 2012 року № 9627-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення 29.07.2022).

6. Російське вторгнення в Україну (2022). *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)) (дата звернення 29.07.2022).

НАПРЯМ 5. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-11>

ПЕРЕВІРКА ДОБРОЧЕСНОСТІ В СИСТЕМІ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Азаренко Т. І.

аспірант

*Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Значну частину своєї незалежності Україна веде боротьбу із зовнішнім ворогом, відстоюючи свою територіальну цілісність, але при цьому активно здійснює пошук ефективних засобів подолання внутрішнього ворога, корупції. Більш того, саме в 2014 році було прийнято Закон України «Про запобігання корупції», в подальшому створено спеціальні антикорупційні органи, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), прийнято низку антикорупційних програм. Завдяки цим та іншим чинникам, за результатами досліджень Трансперенсі Інтернешнл, Україна до 2019 року активно набирала бали, що вказувало на позитивні зрушення в цьому питанні. Після втрати балів в 2019 році, в 2020 році Україна не лише повернулася на попередні позиції, але й покращила їх, але даний показник все ще залишався низьким. Тож, боротьба з корупцією продовжилася й в часи військової агресії, але стан корупції в Україні все ще залишався значним тому засоби протидії корупції потребували вдосконалення.

Необхідність внесення відповідних змін та доповнень до норм чинного законодавства у сфері запобігання корупції, постала й в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Так, 4 травня 2022 року у Верховній Раді було зареєстровано законопроект № 7348 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану», який передбачає значне посилення санкцій за незаконне збагачення у період воєнного стану. На думку автора законопроекту, корупціонери на війні гірші за мародерів, адже, обираючи свій гаманець, вони фактично працюють на боці агресора.

Отже є нагальна необхідність посилити боротьбу і на цьому фронті [1]. Дійсно, корупція під час воєнного стану завдає значної шкоди державі та її іміджу на міжнародній арені. Тому задля подальшої боротьби з корупцією постала необхідність внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції», та встановлення спеціального правового регулювання на період воєнного стану задля забезпечення правової визначеності стосовно застосування окремих вимог і обмежень, передбачених зазначеним Законом, тож 8 липня 2022 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» № 2381-IX [2], який набрав чинності 3 серпня 2022 року. Згідно з даним Законом на період дії воєнного стану змінюються обмеження щодо одержання подарунків, вимоги щодо заходів фінансового контролю та працевлаштування осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції».

Отже, погоджуємося з думкою, що ефективна боротьба проти корупції в Україні в умовах воєнного стану продовжується, окрім наявності відповідної політичної волі, така діяльність вимагає належного законодавчого забезпечення (комплекс нормативно-правових приписів, що регулюють механізми запобігання корупції, а також відповідальність за вчинення корупційних порушень), формування дієвої системи державних органів, забезпечення належного координування формування та реалізації антикорупційної політики, превентивні заходи запобігання корупції, а також її подолання в умовах воєнного стану [3, с. 92]. Крім того, Україна виконує рекомендації Європейської комісії, які значною мірою стосувалися антикорупційних заходів та забезпечення доброчесності державних органів влади, адже погоджуємося з думкою, що боротьба з корупцією і розбудова доброчесності – це дві сторони однієї медалі. У той час як у понятті «боротьба з корупцією» вбачається негативний відтінок, «розбудова доброчесності» говорить про більш позитивний вимір фактично того самого процесу [4]. Одним із засобів запобігання корупції та розбудови доброчесності є перевірка на доброчесність.

Перевірка на доброчесність – це заходи, спрямовані на виявлення можливих корупційних дій, вона є одним із способів запобігання та виявлення корупції [5]. Даний вид перевірки вже довгий час ефективно використовується в Сполучених Штатах Америки та низки інших країн. В Україні перевірка на доброчесність є порівняно новим засобом запобігання корупції, але який вже має певні результати.

На нашу думку, задля ефективної боротьби з корупцією необхідне подальше впровадження даного механізму перевірки, а саме законодавчо

закріпити механізм перевірки доброчесності в Національній поліції України, адже в період воєнного стану необхідність забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку зростає. Крім того, згідно з Законом України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану» № 2123-IX від 15 березня 2022 року поліцейським надано додаткові повноваження, професійне та доброчесне виконання яких відіграє важливу роль у період воєнного стану.

Література:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану» № 7348 від 04 травня 2022 р. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1288573> (дата звернення: 06.03.2023 р.).
2. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану: Закон України від 08.07.2022 р. № 2381-IX. *Офіційний вісник України* 12.08.2022 – 2022 р., № 62, стор. 9, стаття 3711.
3. Шило С. М. Особливості застосування законодавства щодо запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право.* 2022. Вип. 74, ч. 2. С. 86–92.
4. The Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF). URL: <https://securitysectorintegrity.com/uk/виховання-доброчесності/боротьба-з-корупцією/> (дата звернення: 03.03.2023 р.).
5. Навчальний посібник з доброчесності поліції. Женевський центр з врядування у секторі безпеки / Женева 1 Швейцарія. URL: dcaf.ch (дата звернення: 02.03.2023 р.).

**КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНАМИ
ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ
ПРАВА ВЛАСНОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ**

Брановицький В. В.

*адвокат, старший партнер АО «КБ Партнерс»
кандидат економічних наук*

Wiktor Branowicki

*Attorney at Law, Senior partner Law Firm «KB Partners»
PhD in Economics*

Конституція України [1] гарантує громадянам найважливіші для нормальної життєдіяльності у суспільстві і державі права, одним з яких є право користування природними об'єктами права власності народу України, яке однак досі залишається малодослідженим та майже не урегульованим на нормативному рівні. Тому питання його адміністративно-правового забезпечення, як, власне, й решти конституційних прав, є важливим та актуальним з точки зору створення ефективних умов для його реалізації, виконання вимог Конституції України, а також з позиції оптимізації сучасного механізму публічного адміністрування задля досягнення стратегічних цілей і завдань, які поставлено перед органами публічної влади з метою розвитку України як сучасної правової держави, для якої права й свободи є орієнтиром для її функціонування. Одним з основних шляхів, за якими має відбуватись удосконалення засад забезпечення реалізації прав громадян на базі науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, є напрямок інституційного забезпечення. Він передбачає формування надійної та ефективної системи суб'єктів, які виконують публічні функції у галузі охорони довкілля та природокористування, з чітко розмежованою компетенцією, регламентованими процедурами та інструментами діяльності на засадах законності, верховенства права, ефективності, своєчасності, єдиних стандартів і правил, які забезпечують однакову практику публічного адміністрування тощо. Все це потребує ґрунтовного наукового базису, що зумовлює необхідність проведення наукових досліджень з цих питань.

Зі свого боку, у контексті підготовки наукових праць за цим напрямком пропонуємо зупинитись на питанні класифікації зазначених суб'єктів, що дасть змогу у подальшому спрямувати і коректно

організувати їх дослідження, акцентувати увагу на спільних та відмінних сутнісних принципах їх діяльності (розмежування й об'єднання в межах класифікаційних груп зумовлене роллю та значенням, доступним інструментарієм, функціями, завданнями, які вони виконують тощо), сформулювати пропозиції й рекомендації, опираючись на сучасні потреби та специфіку правового статусу та функціонування конкретних учасників адміністративно-правових відносин у цій сфері.

Враховуючи викладене, зауважимо, що сьогодні повноваження з адміністративно-правового забезпечення, які можна прямо зв'язати із забезпеченням реалізації права користування природними об'єктами права власності народу України, покладено на широке розмаїття суб'єктів. У цьому ракурсі нагадаємо, що користування кожним типом природних ресурсів, переважно, має власне нормативно-правове забезпечення і, умовно кажучи, власних суб'єктів публічної адміністрації, відповідальних за певний напрямок природокористування, виділений за таким природним об'єктом. Водночас, є нормативно-правові акти загального характеру і суб'єкти, які мають загальні повноваження широкого спрямування, якими охоплюються завдання з публічного адміністрування природокористування усіма або декількома природними об'єктами. Це дозволяє здійснити класифікацію суб'єктів адміністративно-правового забезпечення при побудові їх системи за критерієм об'єкта, публічне адміністрування користування яким або якими належить до їх повноважень, на *загальних або широко-профільних*, які мають ширші повноваження за даним критерієм, і *спеціальних або вузькопрофільних*, повноваження яких пов'язані з природокористуванням обмеженої кількості природних об'єктів, здебільшого їх одним різновидом.

Водночас, в межах кожної із запропонованих класифікаційних груп суб'єктів, можна виокремити два різновиди, виділення яких зумовлене, з одного боку, станом визнання їх належності до суб'єктів публічної адміністрації фахівцями у галузі адміністративного права (зауважимо, що наукова концепція публічної адміністрації ще перебуває у стані розвитку і наразі серед вчених все ще відсутня єдність поглядів на систему суб'єктів, які охоплюються даною правовою конструкцією) та, з іншого, – їх правовим зв'язком із публічним адмініструванням. Маємо на увазі, що в Україні функціонують органи публічної влади, для яких публічне адміністрування становить їх основну професійну діяльність, внаслідок чого вони завжди визнаються правознавцями у якості суб'єктів публічної адміністрації та безпосередніх суб'єктів адміністративно-правового забезпечення, здійснюваного за будь-якими напрямками, включаючи реалізацію прав і свобод громадян. До них

належать органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, яких, враховуючи викладене, пропонуємо іменувати **класичними суб'єктами адміністративно-правового забезпечення**.

З іншого боку, з розвитком адміністративно-правової науки на засадах європейських стандартів і цінностей, прогресивного й успішного досвіду європейських держав, сучасні науковці все частіше обґрунтовують доцільність віднесення окремих суб'єктів права до складу публічної адміністрації в Україні, що також зумовлено належністю їм окремих функцій публічного адміністрування, виконання яких не становить їх основну діяльність (тобто їх реалізація є одним із покладених на них публічних завдань) та/або функціонування яких відіграє допоміжну, сприяючу у діяльності класичних суб'єктів роль. Мова йде про Президента України, Раду національної безпеки та оборони України, низку інших консультативних, дорадчих і допоміжних органів, а також юридичні особи публічного права (установи, заклади та ін., які не мають статусу органу публічної влади), яких у своїй сукупності пропонуємо умовно назвати **нетиповими** (принаймні до моменту їх одноголосного визнання вітчизняними школами адміністративного права та їх провідними представниками, зокрема, у монографіях, дисертаціях, навчальних підручниках і посібниках, енциклопедіях тощо) **суб'єктами адміністративно-правового забезпечення**.

Окреме місце у механізмі адміністративно-правового забезпечення займає також **громадськість**, роль та значення участі яких у здійсненні публічного адміністрування постійно посилюється, що підтверджується офіційно затвердженими концепціями і стратегіями розвитку, серед яких, наприклад, можна назвати: Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р. [2], Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 рр. [3], Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр. [4], Національну стратегію у сфері прав людини [5], Державну стратегію регіонального розвитку на 2021–2027 рр. [6], Концепцію національної екологічної політики України на період до 2020 р. [7] та ін.

Таким чином, підсумовуючи викладене, зазначимо, що наразі в Україні діє розгалужена система класичних і нетипових широко-профільних і вузькопрофільних суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації громадянами права користування природними об'єктами права власності народу України. Їх розмежування зумовлене поєднанням кількох важливих критеріїв, сутність яких зводиться до відмінних та спільних характеристик, пов'язаних з обсягом їх компетенції, нормативно-правовим підґрунтям, формами, інструментами, характером і правовими наслідками їх діяльності у цій

сфері. Викладене дає змогу встановити, які суб'єкти головним та безпосереднім чином створюють необхідні для реалізації названого права умови, а які виконують опосередковану, додаткову, сприяючу роль або ж дотичні до цього питання лише частково. Тому під час подальших досліджень, виконуваних за напрямком наукового пізнання механізму адміністративно-правового забезпечення цього права, радимо враховувати та використовувати запропоновану нами класифікацію.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16. Ст.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
3. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>
4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
5. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#n17>
6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>
7. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80#Text>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ОТРИМАННЮ
ПОДАРУНКІВ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Грудовенко О. С.

*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Микулець В. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Отримання посадовими особами Збройних Сил України різного роду подарунків є передумовою вчинення корупційних діянь або ж адміністративних правопорушень пов'язаних з корупцією. При виконанні своїх функцій будь-яка посадова особа може використовувати свої владні повноваження на користь третіх осіб або на тих осіб, які безпосередньо пропонують подарунок або ж інше благо. Як правило, такі зв'язки призводять до виникнення різного роду правопорушень, зокрема і адміністративних правопорушень пов'язаних з корупцією, що виражаються в порушенні встановлених обмежень законодавства щодо одержання подарунків, а тому вироблення чіткого механізму запобігання таким адміністративним правопорушенням є актуальним питанням.

Відповідно Закону України «Про запобігання корупції» під «подарунком» слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової. Поряд з цим зазначаємо, що дещо схожим у Законі України «Про запобігання корупції» є визначення «неправомірної вигоди», яка розглядається законодавцем як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав. Проте, як бачимо це два різних по своїй суті поняття, які мають свої відмінності [2].

Як і визначення поняття подарунок, Закону України «Про запобігання корупції», як головний нормативно-правовий акт в сфері

запобігання та протидії корупції в Україні містить в собі зазначені обмеження щодо одержання подарунків. Так, відповідно до статті 23 Закону України «Про запобігання корупції» особам уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування забороняється безпосередньо або через інших осіб вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб від юридичних або фізичних осіб: 1) у зв'язку із здійсненням такими особами діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 2) якщо особа, яка дарує, перебуває в підпорядкуванні такої особи [2].

Таким чином, одержання подарунку у Збройних Силах України – це умисне корупційне порушення встановлених законодавством обмежень, що полягає у отриманні певного подарунку посадовою особою Збройних сил України задля задоволення приватних інтересів або неправомірного впливу на службову діяльність.

Особи уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування можуть приймати подарунки, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність, якщо вартість таких подарунків не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не перевищує двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки. Однак, передбачене обмеження щодо вартості подарунків не поширюється на подарунки, які: 1) даруються близькими особами; 2) одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси [2].

Відповідно до статті 24 Закону України «Про запобігання корупції» особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняні до них особи у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, зобов'язані невідкладно вжити таких заходів: 1) відмовитися від пропозиції; 2) за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; 3) залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників; 4) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції [2]. Якщо особа, на яку поширюються обмеження щодо використання службового становища та щодо одержання подарунків, виявила у своєму службовому приміщенні чи отримала майно, що може бути неправомірною вигодою, або подарунок, вона зобов'язана невідкладно, але не пізніше одного робочого дня,

письмово повідомити про цей факт свого безпосереднього керівника або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації. Про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка складається акт, який підписується особою, яка виявила неправомірну вигоду або подарунок, та її безпосереднім керівником або керівником відповідного органу, підприємства, установи, організації. У разі якщо майно, що може бути неправомірною вигодою, або подарунок виявляє особа, яка є керівником органу, підприємства, установи, організації, акт про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка підписує ця особа та особа, уповноважена на виконання обов'язків керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації у разі його відсутності [2].

Адміністративна відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків закріплена в статті 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка зазначає, що порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків – тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого подарунка. Та сама дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення, передбачене частиною першою цієї статті -тягне за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого дарунка (пожертви) та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік [1].

Отже, загалом, можна визначити такі адміністративні аспекти запобігання порушенню встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків у Збройних Силах України: 1) одержання подарунку у Збройних Силах України є об'єктивною стороною адміністративного правопорушення (стаття 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення); 2) законодавством чітко встановлюються та контролюються обмеження щодо одержання подарунків; 3) запобігання порушенню встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків є адміністративно-правовою формою запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією у Збройних Силах України; 4) суб'єкти запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаних з корупцією наділяються спеціальними адміністративними повноваженнями щодо виявлення фактів одержання подарунків у Збройних Силах України, запобігання та попередження таких фактів, та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили відповідне правопорушення.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Ст. 1122.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700- VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-14>

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дерев'янко Н. З.

*доктор філософії в галузі права, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін*

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права» [1].

Термін «правнича допомога» увійшов в українське законодавство з прийняттям Закону України від 02.06.2016 р. «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [3]. Вказаним законом у ст. 59 Конституції України були внесені зміни, а саме слово «правову» замінили словами «професійну правничу». Отже, ст. 59 Конституції України має наступний вигляд: «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [3]. Нині під час воєнного стану в людей виникає безліч правових питань, на які потрібні швидкі відповіді, у цей час суспільство особливо потребує підтримки у інформуванні життєво важливих питань на безоплатній основі.

Правова допомога може бути у наступних формах: інформування, консультацій, роз'яснень, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення. Де обрання суб'єкта надання

правової допомоги та обсяг допомоги визначається особою яка її потребує.

На сайті Міністерства юстиції України дається відповідь, що таке безоплатна правова допомога, яка поділяється на первинну безоплатну правову допомогу і вторинну. Відповідно Безоплатна первинна правова допомога, суб'єктами права на яку є усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, включає такі види правових послуг:

- надання правової інформації;
- надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення – власників земельних ділянок;
- надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [2].

Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, і включає такі види правових послуг, як: – надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації шляхом а) захисту; б) здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; в) складення документів процесуального характеру [2].

Вказані форми можна згрупувати у наступні види: юридичне інформування, юридичне консультування, складання юридичних документів, складання процесуальних документів, професійне юридичне представництво [3].

Нині в умовах воєнного стану отримати безоплатну правову допомогу можна декількома способами:

- за Єдиним контактним номером системи надання безоплатної правової допомоги – 0 800 213 103. За цим номером надаються консультації та роз'яснення з правових питань, додаткові відомості про надання безоплатної правової допомоги тощо. Дзвінки зі стаціонарних та мобільних телефонів у межах України безкоштовні; номер для дзвінків з-за кордону: +38 (044) 363 10 41 (вартість дзвінка з-за кордону за тарифами вашого оператора зв'язку);
- у мобільних застосунках «Безоплатна правова допомога»: <https://bit.ly/3hwwgqR> або «Твоє право»: <https://bit.ly/3iorbkE>;
- у месенджерах Телеграм: <http://legalaid.gov.ua/telegram.html> та Вайбер: <http://legalaid.gov.ua/viber.html>;

– у кабінеті клієнта на сайті системи надання безоплатної правової допомоги: <https://cabinet.legalaid.gov.ua/>;

– від домашнього насильства та свідки можуть отримати онлайнконсультацію юристів щодо захисту своїх прав, написавши у Телеграм-чат «Правова допомога протидії насильству»: https://t.me/Non_Violence_Bot ;

– правові консультації також можна переглянути на довідковоінформаційній платформі правових консультацій «WikiLegalAid», що розміщена за адресою: <https://wiki.legalaid.gov.ua>

Для отримання безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану офлайн необхідно звернутися до бюро правової допомоги місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги за адресою: https://bit.ly/bpd_buro [4].

Отже, можна стверджувати, що професійна правнича допомога це завжди адресна допомога, яка здійснюється за зверненням особи в разі виникнення в неї якої-небудь життєвої ситуації, під час воєнного стану право на безоплатну правову допомогу не зазнало обмежень, навпаки можливості отримання такої допомоги значно збільшились. Нині дуже важливо надавати безоплатну правову допомогу громадянам, які цього потребують. Особливо гострим залишається питання надання безоплатних правових послуг внутрішньо переміщеним особам та іншим вразливим верствам населення.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4310-pravo-na-pravovu-dopomogu> (дата звернення 17.12.2022).

2. Безоплатна правова допомога. Офіційний сайт Міністерства юстиції України, 2020. URL:https://minjust.gov.ua/legal_aid (дата звернення 13.02.2022).

3. Конституція України від 28.06.1996 р. (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text> (дата звернення 15.12.2022).

4. Як отримати безоплатну правову допомогу в умовах воєнного стану онлайн. *Офіційний сайт Рівненської ОДА* (дата звернення 19.02.2023). URL: <https://www.rv.gov.ua/news/yak-otrimati-bezoplatnu-pravovu-dopomogu-v-umovah-voyennogo-stanu-onlajn>

ТЕНДЕНЦІЇ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Іванський А. Й.

*заслужений юрист України, доктор юридичних наук,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

В умовах війни застосування валютних обмежень Національним банком України є раціональним інструментом забезпечення грошової одиниці. Так, при виконанні своєї основної функції Національний банк України має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, а також у межах своїх повноважень сприяти фінансовій стабільності, в тому числі і стабільності банківської системи. У зв'язку з цим, використання валютних обмежень виступає основним інструментом реалізації Національним банком України свого власного призначення як органу державної влади спеціальної компетенції. Отже, з цього виходить, що валютні обмеження, впроваджені Національним банком України, спрямовані на регулювання валютних правовідносин в ракурсі застосування обмежувальних нормативів у сфері здійснення операцій із валютою та валютними цінностями.

Так, вперше валютні обмеження було запроваджено в деяких країнах (Німеччина, Австро-Угорщина та ін.) під час Першої світової війни, посилилися вони під час кризи 1929–33 рр., а в роки Другої світової війни валютні обмеження були запроваджені майже в усіх розвинутих країнах (крім США та Швейцарії). У 50-ті валютні обмеження дещо послабилися, наприклад у Франції була дозволена вільна торгівля золотом всередині країни, введена оборотність валют в Італії, Бельгії та інших країнах. Ступінь валютних обмежень залежить від багатьох економічних показників стабільності курсу національної валюти, стану торговельного і платіжного балансів, економічної кон'юнктури тощо. У багатьох державах зберігаються валютні обмеження щодо поточних операцій платіжного балансу, операцій з рухом капіталів щодо термінів обміну іноземної валюти на національну в розрахунках у сфері міжнародної торгівлі товарами і послугами, в деяких країнах (Франція, Італія, Канада та ін.) забороняється чи потрібний наявний дозвіл для відкриття рахунків в іноземній валюті всередині країни та за її кордоном; у Швейцарії контролюються відсоткові ставки, які виплачують банки по вкладах нерезидентам, а також купівля іноземцями цінних паперів та ін.

В Україні обіг іноземної валюти було заборонено в 1995 році. Наразі в Україні впорядковується система обліку й постійного контролю за обігом іноземної валюти. Однак, ці заходи не змогли послабити «доларизації» економіки [2].

З початком повномасштабної війни Росії проти України Національним банком України були запроваджені певні валютні обмеження на період воєнного стану. Вказані обмеження під час війни в основному регулюються постановою Правління НБУ від 24.02.2022 р. № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» (далі – Постанова № 18) та передбачають ліміт на зняття готівки, заборону на купівлю іноземної валюти та заморожування курсу гривні. Водночас запроваджені правила не є сталими. Так, Національний банк України з 24 лютого вносив зміни до постанови 34 рази, що, очевидно, пояснюється необхідністю реагувати на виклики, які постали перед банківською системою у зв'язку з війною [1].

Тому зараз Національний банк України оновлює та уточнює валютні обмеження, необхідні для забезпечення макроекономічної стійкості України. Так, 21 липня 2022 року Національний банк України вводить обмеження на щомісячний ліміт на зняття готівки за кордоном, що становить 50 тис. гривень на місяць, який поділено на тижні: впродовж семи календарних днів можна було зняти не більше 12,5 тис. грн. в еквіваленті. Однак, 5 вересня Національний банк оприлюднив постанову № 197 від 02.09.2022 року, якою оновлені або уточнені валютні обмеження, що були встановлені постановою Правління НБУ від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи у період запровадження воєнного стану».

Далі підкреслимо, що в Україні розрахунки карткою, як і раніше, залишаються необмежені в сумі, але на розрахунки за кордоном та в інтернеті із використанням гривневих платіжних карток встановлено ліміт у розмірі 100 тис. грн. в еквіваленті з усіх рахунків клієнта в одному банку, відкритих у національній валюті. Зауважимо, що запроваджені Національним банком України тимчасові норми не дають змогу переказувати іноземну валюту за кордон для погашення та обслуговування українськими підприємствами боргових зобов'язань перед нерезидентами. Ця норма необхідна для збереження міжнародних резервів України, оскільки здійснення відповідних платежів у повному обсязі вимагало б суттєвого обсягу дефіцитного в умовах війни валютного резерву.

Національний банк України також визначив, що з 6 вересня 2022 року для здійснення розрахунків в іноземній валюті юридичні особи мають спочатку використовувати наявну в них іноземну валюту, а далі, за необхідності, купувати її на валютному ринку України. Зважаючи на

це, відповідна норма зменшить попит на іноземну валюту і дасть змогу зберегти міжнародні резерви України, які є важливими для забезпечення оборонних потреб, стабільної роботи економіки та фінансової системи України. У свою чергу, деякі вимоги щодо здійснення бізнесом переказів валюти закордон все ж таки послаблюються. Так, наприклад, 29 вересня 2022 року НБУ дозволив з певними обмеженнями здійснювати переказ коштів юридичною особою-резидентом на рахунки власних філій, представництв та інших відокремлених підрозділів, відкритих за кордоном. Зокрема, переказ дозволений в межах тієї суми коштів, що була витрачена для аналогічних цілей у 2021 році, виключно за рахунок власних коштів в іноземній валюті, через один банк, і в межах кошторису витрат для фінансування витрат на утримання його філій, представництв та інших відокремлених підрозділів.

Далі необхідно підкреслити, що Національний банк України з 1 жовтня 2022 року збільшує із 50 тис. грн. до 100 тис. грн. (в еквіваленті) щомісячний ліміт на купівлю громадянами безготівкової іноземної валюти з подальшим розміщенням на безвідкладний депозит від трьох місяців. Крім того, Національний банк України визначив, що банки не мають права припинити валютний нагляд за дотриманням українським бізнесом граничних строків розрахунків за операцією з експорту або імпорту товарів на підставі документів про припинення зобов'язань шляхом взаємозаліку. Це сприятиме збільшенню прозорості грошових потоків за експортно – імпортними операціями. Зауважимо, що Національний банк України й надалі аналізує ситуацію на валютному та фінансовому ринку та уточнює інструменти регулювання, враховуючи, зокрема, запити громадян, бізнесу, волонтерів та державних органів, а також бере до уваги рекордний рівень ліквідності банківської системи. Так, 5 листопада 2022 року почали діяти нові валютні обмеження в Україні. Ці валютні обмеження стосуються підтримки обороноздатності України волонтерами, діяльності українських експертів, а також використання іноземної валюти благодійними фондами.

Наведені зміни та інші уточнення були внесені постановою Правління Національного банку України від 4 листопада 2022 року № 227 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України». Так, зміни, внесені цією постановою направлені на те, що громадяни, які фактично займаються волонтерською діяльністю, можуть купувати валюту та переводити її за кордон у межах 400 тис. гривень в місяць, але тільки для придбання товарів з ціллю сприяння підвищенню обороноздатності України. Крім того, волонтери також можуть розраховуватися гривневими платіжними картками за кордоном без обмежень.

Ще однією новелою валютного законодавства є те, що, відповідно до Постанови НБУ № 227, банки не враховуватимуть наявні залишки коштів в іноземній валюті на рахунках благодійних фондів та не вимагатимуть продажу або використання наявної валюти під час задоволення заявок на купівлю іноземної валюти для оплати імпорتنих контрактів. Це рішення ухвалювалося з огляду на те, що іноземна валюта може надходити на рахунки благодійних фондів як допомога з цільовим призначенням. Відповідні зміни не матимуть значного впливу на міжнародні резерви та увальювалися, зважаючи на вагоме значення благодійних фондів, зокрема в умовах воєнного стану.

Далі3 необхідно звернути нашу увагу на те, що Національний банк пом'якшує валютні обмеження з огляду на звернення представників фінансового ринку, державних органів і бізнесу, враховуючи завдання збереження макрофінансової стабільності й захисту міжнародних резервів України. Так, 13 грудня 2022 року набрала чинності постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18», де НБУ оголосив про наступні пом'якшення валютних обмежень для страховиків та військових ЗСУ, що не є громадянами України. Тому зараз іноземці, які служать у Збройних Силах України можуть перераховувати за кордон отримане грошове забезпечення в межах щомісячного ліміту 400 тис. гривень в еквіваленті. Ці операції можуть здійснюватися через банк, в якому відкрито рахунок для зарахування такого грошового забезпечення.

Таким чином, ми дійшли висновку, що застосування валютних обмежень Національним банком України спрямовані передусім на захист національної валюти, стабілізацію курсу гривні, а також на захист гривні від валютних спекуляцій. Безперечно, такі обмежувальні заходи забезпечать стабільність розвитку економіки нашої держави. І хоча ці валютні обмеження і їх часті зміни дещо ускладнюють ведення бізнесу, все ж таки саме вони допоможуть банківській системі України вистояти під час війни і підвищити рівень обороноздатності України, тим самим захищаючи національну безпеку України від посягань.

Література:

1. Мирослава Нечай. Валютні обмеження для людей та бізнесів під час війни: що можна і що заборонено. URL: <https://ain.ua/2022/11/29/valyutni-obmezheniya-dlya-lyudej-ta-biznesiv-pid-chas-vijny-shho-mozhna-i-shho-zaboroneno/>

2. Економічна енциклопедія : у трьох томах / Тернопільський національний економічний університет. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Крупнова А. О.

*здобувач III освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Сьогоднішній світ продовжує стрімко розвиватися в інформаційній епосі, яка характеризується поступовим переходом від традиційної індустрії, до індустрії оцифрованої, комп'ютеризованої, заснованої на трансфері інформації. Щороку все більше інформації створюється, відправляється, передається, одержується, обробляється, використовується та зберігається суб'єктами інформаційних відносин. Весь масив інформації створює інформаційне середовище (інформаційну сферу), в яке занурене українське суспільство, істотно пов'язане зі станом національної безпеки держави в цілому та станом її інформаційної безпеки зокрема. Враховуючи ситуацію, в якій опинилася наша країна у зв'язку з негативними економічними, політичними та військовими подіями, забезпечення інформаційної безпеки України стає пріоритетним завданням у загальній системі забезпечення національної безпеки. Саме існування нашої держави залежить від забезпечення її інформаційної безпеки, і з кожним наступним роком ця залежність, як прогнозується, буде лише зміцнюватись.

В умовах триваючої військової агресії, а також пов'язаних із нею інших викликів наша держава повинна невідкладно адаптуватися до реалій сьогодення, зокрема, вдосконалювати правову базу, яка матиме здатність протидіяти постійно виникаючим загрозам. Мета системи правового регулювання національної (державної) безпеки, в тому числі інформаційної, як її складової частини, полягає у забезпеченні цілісної та комплексної державної політики сьогодишньої та майбутньої безпеки України. Прийняті законодавчі та нормативно-правові акти мають бути спрямовані на створення необхідних дієвих механізмів не тільки для суб'єктів системи безпеки і оборони, а для всіх суб'єктів суспільних відносин, що можуть бути залучені до виконання завдань в інтересах безпеки держави [4, с. 64]. Розуміючи, що питання правового регулювання інформаційної безпеки України перебуває у мінливому стані та потребує постійного вивчення й удосконалювання, законодавець з періодичністю в декілька років переглядає діюче

законодавство, приймаючи акти, які визначають актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних та ін. На сьогоднішній день таким актом є Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021 [3].

Аналіз основних положень Стратегії показує, що вона спрямована на формування цілісної системи інформаційної безпеки, яка є актуальною для нашої держави на сьогоднішній момент, спрямована на протидію як національним викликам й загрозам, так і глобальним. Загрозою інформаційної безпеки є можливі події, процеси чи явища, які за допомогою впливу на компоненти інформаційної системи можуть прямо чи опосередковано призвести до завдання шкоди суб'єкту інформаційного відношення, насамперед державі. Успішність у формуванні цілісної системи інформаційної безпеки ґрунтується на дієвому правовому регулюванні інформаційної безпеки.

Глобальність завдань, які стоять перед правовим регулюванням відносин у сфері прояву загроз об'єктам інформаційної безпеки та протидії цим загрозам дає нам право розглядати його в якості одного з основних напрямів забезпечення інформаційної безпеки держави. Правове регулювання інформаційної безпеки зумовлює ефективність усієї системи інформаційної безпеки, воно включає:

- оцінку стану чинного законодавства в сфері інформаційної безпеки;
- розробку програм з удосконалення чинного законодавства в сфері інформаційної безпеки;
- розробку правового механізму обліку даних про загрози інформаційній безпеці, їх вплив та наслідки для інформаційної безпеки;
- розробку правових актів, які регулюють порядок як протидії загрозам інформаційній безпеці, так і ліквідації наслідків загроз;
- адаптацію правового статусу суб'єктів системи інформаційної безпеки до сучасних реалій, в яких перебуває Україна тощо.

Якість правового регулювання інформаційної безпеки характеризується двома базовими параметрами:

- 1) повнотою охоплення правовим регулюванням відносин у сфері прояву загроз об'єктам інформаційної безпеки та протидії цим загрозам. Вказує на рівень розвиненості правового регулювання інформаційної безпеки, що визначається наявністю законодавчо закріплених можливостей протидіяти загрозам в інформаційній сфері;

2) відсутністю прогалин та протиріч у правовому регулюванні. Вказує на ступінь коректності правових актів, що визначається можливістю виникнення колізій за їх практичного застосування.

Нині є всі підстави стверджувати, що в країні створена система, яка досить чітко регулює відносини, що складаються у зв'язку із забезпеченням інформаційної безпеки держави. Деякі аспекти цих відносин внормовані положеннями конституційного, адміністративного та інших «базових» галузей правової системи [2, с. 82]. В рамках забезпечення виконання положень Стратегії інформаційної безпеки в законодавстві на даний момент розроблено нормативно-правові акти, що сприяють усуненню загроз, описаних у ній. Тим не менш, прийняття великої кількості правових актів у надто короткий термін, спрямованих на регулювання відносин у сфері прояву загроз об'єктам інформаційної безпеки та протидії цим загрозам, призвело до зростання прогалин та протиріч, між нормами цих та раніше прийнятих актів.

Проведений нами аналіз стану правового регулювання в сфері інформаційної безпеки дозволяє сформулювати висновок про доцільність зосередження його норм у єдиному документі концептуального характеру. Цей документ повинен визначати вектор розвитку інформаційного законодавства з урахуванням Стратегії інформаційної безпеки, Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, Концепції розвитку електронного урядування в Україні, та низки інших актів, які стосуються побудови інформаційного суспільства та розвитку інформаційного законодавства.

На необхідності системної організації законодавчого регулювання інформаційної безпеки не раз наголошувалась в профільній науковій літературі. Відмічалось, що чітка регламентація норм має імперативний характер, сприяє дотриманню порядку в будь-якій сфері суспільних відносин. Висловлювалися припущення щодо необхідності відходу від довгострокових стратегій в сфері інформаційної безпеки вбік прийняття профільного закону [5, с. 111] (наприклад, Закону України «Про основи інформаційної безпеки»). Ми вважаємо, що «документом концептуального характеру» повинне бути не закон, а Інформаційний кодекс України. Кодекс має передбачати в своїй структурі окремий розділ, присвячений інформаційній безпеці як складовій частині Національної безпеки України.

На нашу думку, кодифікація є найефективнішою формою систематизації норм законодавства. Застосовувавши її до інформаційного законодавства можна буде: відокремити функціонуючі норми права від «мертвих» з ліквідацією останніх; усунути існуючі внутрішні суперечності, а також суперечності норм інформаційного законодавства загальноновизнаним нормам міжнародного права та міжнародним

договорам; усунути юридичні колізії між нормами одного й того ж нормативно-правового акта та нормами різних правових актів тощо. Наголосимо, що кодифікацію доцільніше провести безпосередньо після завершення військового конфлікту на території України, з початком якого в країні було оголошено військовий стан, що призвело до суттєвого обмеження прав і свобод людини та громадянина.

Література:

1. Габрелян А. Вектор розвитку України: дилема вибору. *I Міжнародна спеціалізована наукова конференція «Суспільство XXI у дискурсі соціально-політичних наук, правознавства та суспільних комунікацій»*. 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.02> (дата звернення: 20.02.2023)
2. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як підгалузь інформаційного права: теоретичний дискурс. *Інформація і право*, 2018. № 2(25). С. 73–85.
3. Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 20.02.2023).
4. Ткаченко О. В., Євтушенко І. В. Удосконалення нормативно-правового регулювання безпеки і оборони в умовах військової агресії. *Чесність і закон*. 2022. № 3(82). С. 61–66.
5. Fedorenko V., Lytvyn N., Luchenko D., Panova I., Tsybulnyk N. Legal aspects of information security management in the conditions of Ukraine's European integration. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2020. Volume 10. Number 2 December. P. 103–115.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-17>

ВОЄННИЙ СТАН ТА ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Логвин А. В.

доктор філософії з права

Запровадження в Україні з 24.02.2022 дії правового режиму воєнного стану [1; 2] зумовило необхідність швидкого врегулювання питань достатнього та системного наповнення державного та місцевих бюджетів у відповідних розмірах, в тому числі за рахунок сплати податків і зборів. Постійне надходження податків і зборів забезпечує

значні можливості для оперативного реагування держави на вирішення відповідних питань та належного забезпечення потреб національної оборони. Податок на додану вартість (далі – ПДВ) вважається одним з найбільш ефективно працюючих податків з фіскальної точки зору, оскільки має високу ефективність із фіскальної точки зору, а широка база оподаткування, яка включає не лише товари, але й роботи/послуги, забезпечує постійні надходження до бюджету. В реаліях сьогодення, надходження податків можливо від суб'єктів господарювання (платників податків), які в умовах воєнного (надзвичайного) стану намагаються продовжувати здійснювати діяльність.

Враховуючи необхідність пристосування існуючих відносин у сфері справляння податку на додану вартість до сучасних реалій воєнного стану, відповідними законодавчими актами до Податкового кодексу України [3] були внесені зміни [4; 5; 6]. Під час дії правового режиму воєнного стану законодавець намагається певним чином врегулювати питання можливості формування платниками податку податкового кредиту (включення до його складу відповідних сум). З огляду на внесені до Податкового кодексу зміни [6], вони з одного боку нібито надають право (можливість) платникам податку тимчасово (на період дії правового режиму воєнного стану), за податкові періоди лютий-травень 2022 року, включати до складу податкового кредиту суми ПДВ, сплачені (нараховані) у складі вартості придбаних товарів/послуг, на підставі наявних первинних (розрахункових) документів за операціями з придбання товарів/послуг, за якими в Єдиному реєстрі податкових накладних (далі – ЄРПН) постачальниками не зареєстровано податкові накладні. З іншого боку зобов'язують привести у відповідність показники податкового кредиту за податкові (звітні) періоди лютий-травень 2022 року, сформованого на підставі первинних (розрахункових) документів, з урахуванням наявності належним чином зареєстрованих податкових накладних в ЄРПН, шляхом подання уточнюючих розрахунків за відповідні звітні періоди (підтвердження податкового кредиту зареєстрованими податковими накладними).

Крім того, внесеними до Податкового кодексу змінами [6], законодавцем зроблено поділ платників податків на тих, що мають можливість виконувати податковий обов'язок, і на тих, у яких така можливість відсутня.

В даному випадку, на наш погляд, враховуючи інформаційні (роз'яснювальні) листи Державної податкової служби України (далі – ДПС України, податковий орган) [7] [8], наявність у платника податку (Покупця) права на податковий кредит (за податкові (звітні) періоди лютий-травень 2022 року) на підставі наявних у нього первинних

(розрахункових) документів, скоріш за все пов'язується податковим органом безпосередньо з неможливістю виконувати платником податку (Постачальником) свій податковий обов'язок, в тому числі щодо реєстрації податкових накладних.

Якщо все ж таки врахувати (припустити), що **завуальована позиція** ДПС України **пов'язує право платника** (Покупця) на віднесення сум ПДВ до складу податкового кредиту за податкові (звітні) період лютий-травень 2022 року на підставі наявних первинних документів, **виключно з неможливістю виконувати** платником податку (Постачальником) свій податковий обов'язок, в тому числі щодо реєстрації податкових накладних, то така неможливість повинна підтверджуватись відповідним рішенням податкового органу [9].

За такого *підходу ДПС України* [8], платник податку (Покупець) стає за-ручником ситуації, в якій він з одного боку зобов'язаний був до 25.07.2022 при-вести у відповідність показники податкового кредиту, задекларованого на підс-таві наявних у платника первинних (розрахункових) документів, з урахуванням внесених до Податкового кодексу змін [6], а з іншого боку нібито має право на формування податкового кредиту за лютий-травень 2022 року на підставі наяв-них у нього первинних документів, але за умови підтвердження неможливості виконання його контрагентами-постачальниками свого податкового обов'язку, зокрема, в частині реєстрації податкових накладних.

Водночас, Порядок підтвердження можливості чи неможливості виконання податкових обов'язків, визначених у підпункті 69.1 пункту 69 під-розділу 10 розділу XX Перехідні положення Податкового кодексу [9] фактично був опублікований 01.09.2022 та набрав чинності лише 06.09.2022, **вже майже через півтора місяці** від терміну (25.07.2022) до якого платникам податку необхідно було привести показники податкової звітності (податкового кредиту) за лютий-травень 2022 (сформована на підставі первинних документів) у відпо-відність з даними ЄРПН (наявність зареєстрованих податкових накладних).

В свою чергу, **платники податку** (Постачальники), які з моменту набран-ня чинності (27.05.2022) внесених до Податкового кодексу змін [6] та станом на 15.07.2022 не могли виконувати податковий обов'язок в частині реєстрації податкових накладних в ЄРПН, **фактично не мали змоги** скористатися правом та підтвердити неможливість виконання свого податкового обов'язку, в тому числі в частині забезпечення реєстрації податкових накладних в ЄРПН, **оскільки на вказані дати був відсутній** затверджений Порядок, який би визначав процедуру підтвердження неможливості виконання відповідного податкового обов'язку та отримання рішення податкового органу.

Разом з цим, на даний час чинне законодавство (станом на 01.01.2023) **не пов'язує можливість** включення платниками податку (Покупцями) до складу податкового кредиту (за податкові періоди лютий-травень 2022) сум ПДВ, сплачених (нарахованих) у складі вартості придбаних товарів/послуг), на підставі наявних первинних (розрахункових) документів, **виключно з необхідністю підтвердження неможливості** виконання відповідного податкового обов'язку платниками податку (Постачальниками таких товарів).

Також, Податковим кодексом (*пункт 32² підрозділу 2 розділу XX Перехідні положення*) [3] **не висувається вимога** щодо необхідності надання Покупцем (разом з податковою звітністю та/або окремо) відповідного підтвердження неможливості виконання Постачальником податкового обов'язку, у зв'язку із включенням до податкового кредиту (за податкові періоди лютий-травень 2022 року) сум ПДВ, сплачених (нарахованих) у складі вартості придбаних товарів/послуг, на підставі наявних первинних (розрахункових) документів.

На нашу думку, вищезазначене суперечливе нормативне регулювання питань формування податкового кредиту за податкові (звітні) періоди лютий-травень 2022, не сприяє юридичній визначеності у правовідносинах між контролюючими органами та платниками податків. Крім того, така юридична невизначеність в подальшому може вплинути на збільшення адміністративних позовів платників податків до контролюючих органів. Оскільки останні в рамках проведення перевірок будуть наполягати на необхідності зменшення показників податкового кредиту за податкові періоди лютий-травень 2022 року, які не підтверджені належним чином зареєстрованими податковими накладними, що буде виражатися у донарахуванні відповідних сум податкових зобов'язань за рахунок зменшення розміру податкового кредиту.

При цьому, на державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок. Державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків.

Необхідним є внесення змін до Податкового кодексу та врегулювання питання щодо визначення підстав (обставин), за яких у платників податку, з урахуванням вимог пункту 32² підрозділу 2 розділу XX Перехідні положення Податкового кодексу, тимчасово (на період дії правового режиму воєнного стану), за податкові (звітні) періоди лютий-травень 2022 року, все ж таки залишається можливість включати до складу податкового кредиту суми ПДВ, сплачені (нараховані) у складі

вартості придбаних товарів/послуг, на підставі наявних у платника первинних (розрахункових) документів.

Разом з цим, поділ платників податків на тих що мають можливість виконувати податковий обов'язок, і на тих, у яких така можливість відсутня є умовним, оскільки передбачає необхідність подання платником податків відповідної заяви та документів, за наслідком розгляду яких контролюючим органом буде прийнято відповідне рішення, яке в свою чергу може бити як позитивним для платника (*підтвердження неможливості виконання податкового обов'язку*) так і негативним (*відмова*).

В свою чергу, існування нечіткого, суперечливого нормативного регулювання правовідносин між контролюючими органами та платниками податків порушує принцип правової визначеності.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>

7. Інформаційний лист ДПІС України : Закон України від 12 травня 2022 року № 2260-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного,

надзвичайного стану». URL: https://tax.gov.ua/data/material/000/481/590184/InfoList3_2022.pdf

8. Чи потрібно змінювати період формування податкового кредиту за операціями з придбання товарів/послуг у лютому-травні 2022 року, якщо податкова накладна складена за операціями з їх постачання, зареєстрована в ЄРПН постачальником, який має можливість своєчасно виконувати податкові обов'язки, 15 липня 2022 року і пізніше? URL: <https://svp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-591152.html>

9. Про затвердження Порядку підтвердження можливості чи неможливості виконання платником податків обов'язків, визначених у підпункті 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX Перехідні положення Податкового кодексу України, та переліків документів на підтвердження : Наказ Міністерства фінансів України від 29.07.2022 р. № 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0967-22#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-18>

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ІНШИХ ПРАЦІВНИКІВ СУДОВИХ ОРГАНІВ

Павелків С. Р.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Вітрук В. О.

*здобувач III освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Однією із проблем, яка має бути вирішена для оптимізації правового регулювання професійного розвитку працівників судових органів, полягає у відсутності в змісті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] норм, присвячених регулюванню професійного розвитку інших працівників судових органів. Серед таких працівників, при здійсненні дослідження проблем правового регулювання професійного розвитку, ми в першу чергу виділяли працівників апарату суду.

Так, не зважаючи на те, що у змісті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] наявні норми, які безпосередньо врегульовують трудову діяльність працівників судових органів, або ж містять посилання на інші нормативно-правові акти, норми, що врегульовують питання їх професійного розвитку в цьому нормативно-правовому акті відсутні. На нашу думку, внесення таких змін дозволить оптимізувати правове регулювання працівників судових органів. Тому, для вирішення цієї проблеми пропонуємо наступне.

По-перше, для оптимізації правового регулювання професійного розвитку працівників апарату суду пропонуємо доповнити статтю 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] новими частинами 12–15 наступного змісту:

«[...] 12. Просування працівника апарату суду по службі здійснюється з урахуванням професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу відповідно до Закону України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

13. Результати службової діяльності працівників апарату суду щороку підлягають оцінюванню для визначення якості виконання поставлених завдань, а також з метою прийняття рішення щодо преміювання, планування їхньої кар'єри. Оцінювання результатів службової діяльності працівників апарату суду здійснюється відповідно до Закону України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

14. Стаж роботи працівників апарату суду обчислюється відповідно до Закону України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

15. Керівник апарату суду створює умови для підвищення рівня професійної компетентності працівників апарату суду шляхом професійного навчання, яке проводиться постійно. Професійне навчання працівників апарату суду проводиться за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством, через систему підготовки працівників апарату суду чи підвищення рівня їхньої кваліфікації у встановленому законодавством порядку в Національній школі суддів України».

Такі доповнення до змісту цієї норми дозволять врегулювати різні аспекти професійного розвитку працівників апарату суду. Як нами встановлено, працівники апарату суду є державними службовцями, тому їх професійний розвиток здійснюється у відповідності до положень Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII [2] із урахуванням особливостей, закріплених в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1].

Оскільки в змісті Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII [2] мова не йде окремо про працівників апарату суду, важливо в змісті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] встановити яким чином здійснюється професійний розвиток працівників апарату суду, та які складові його формують. Також варто підкреслити те, що у відповідності до статті 105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] підготовка працівників апаратів судів та підвищення рівня їхньої кваліфікації здійснюється Національною школою суддів України.

Окрім цього необхідно внести зміни до Типового положення про апарат суду [3]. Пропонуємо доповнити його новим пунктом 38 наступного змісту:

«[...] 38. Просування по службі, оцінювання результатів службової діяльності, обчислення стажу роботи та професійне навчання працівників апарату суду, призначених на посади державної служби регулюється нормами Закону України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Просування по службі, оцінювання результатів службової діяльності, обчислення стажу роботи та професійне навчання працівників апарату суду, які займають посади патронатної служби, відповідно до статті 92 Закону України «Про державну службу», виконують функції з обслуговування, робітників регулюється нормами Закону України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів», Кодексом законів про працю України, іншими актами законодавства».

На нашу думку, закріплення такої норми в Типовому положенні про апарат суду [3] є також необхідним, оскільки право на професійний розвиток належить до основних трудових прав працівників апарату суду. В змісті даного Положення регулюються порядок реалізації низки інших трудових прав таких працівників, наприклад права на відпустки. Вважаємо, що умови професійного розвитку працівників апарату суду також мають бути врегульовані в рамках даного нормативно-правового акту.

Наступними працівниками судових органів, професійний розвиток яких не є врегульованим належним чином, є помічники суддів. Аналізуючи проблему правового регулювання професійного розвитку помічників суддів, ми прийшли до висновку, що специфіка даної професії полягає у відсутності можливості кар'єрного розвитку на цій посаді. Із іншої сторони, у процесі служби на посаді помічника судді у

такої особи є можливість здійснювати професійне навчання. Але навіть даний аспект не є врегульованим чинним законодавством.

В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] правовий статус помічників суддів визначено у статті 157, втім в його змісті відсутні норми, які врегульовують їхній професійний розвиток. Як встановлюється частиною 4 статті 92 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII [2], особливості патронатної служби в судах, органах та установах системи правосуддя визначаються законодавством про судоустрій і статус суддів. Це означає, що саме в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] мають бути врегульовані питання професійного розвитку помічників суддів. Але аналіз змісту цього нормативно-правового акту засвідчить відсутність таких норм. Згідно зі статтею 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1], статус та умови діяльності помічників суддів врегульовуються цим Законом та Положенням про помічника судді [4], втім ні положення, ні Закон не містять норм, присвячених регулюванню їх професійного розвитку. Тому зміни, спрямовані на оптимізацію правового регулювання професійного розвитку помічників суддів пропонуємо вносити до змісту саме цих нормативно-правових актів.

По-перше, статтю 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] необхідно доповнити новою частиною 5 наступного змісту:

«[...] 5. Помічники суддів підвищують свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду. Керівник апарату суду створює умови для підвищення рівня професійної компетентності помічників суддів помічників суддів апарату суду. Професійне навчання помічників суддів проводиться за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством, у встановленому законодавством порядку в Національній школі суддів України [...]».

По-друге, пункт 10 Положення про помічника судді [4] має бути доповнений абзацом 2, в якому варто закріпити положення, аналогічне до того, яким нами було запропоновано доповнити статтю 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1]. Пункт 10 в новій редакції матиме такий вигляд:

«[...] 10. Для осіб, які претендують на посаду помічника судді, може проводитися стажування з метою набуття ними практичного досвіду, перевірки професійного рівня і ділових якостей цих осіб, яке оформлюється відповідним договором про стажування.

Помічники суддів, із якими укладено трудові відносини, підвищують свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації

працівників апарату суду. Професійне навчання помічників суддів проводиться за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством, у встановленому законодавством порядку в Національній школі суддів України [...]».

Отже, в умовах, коли в чинних Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] та Положенні про помічника судді [4] фактично відсутнє правове регулювання професійного розвитку помічників суддів, внесення таких змін до законодавства є необхідним.

Аналогічні зміни мають бути внесені до чинного законодавства з метою врегулювання професійного розвитку судових розпорядників. Передусім, зміни мають бути внесені до статті 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] та Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників [5]:

1) стаття 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [1] має бути доповнена новою частиною 6 наступного змісту:

«[...] 6. Судові розпорядники підвищують свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду. Умови для підвищення кваліфікації судових розпорядників створює Державна судова адміністрація України. Підвищення кваліфікації судових розпорядників здійснюється у встановленому законодавством порядку в Національній школі суддів України [...]»;

2) Розділ III Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників [5] має бути доповнений новим пунктом 11 наступного змісту:

«[...] 11. Працівники служби підвищують свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників апарату суду. Підвищення кваліфікації судових розпорядників здійснюється у встановленому законодавством порядку в Національній школі суддів України [...]».

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення 22.02.2022).

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2016. № 4. С. 43.

3. Про затвердження Типового положення про апарат суду: Наказ ДСА України від 08.02.2019 № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v013150-19#Text> (дата звернення 01.02.2023).

4. Про затвердження Положення про помічника судді: Рішення Ради суддів України від 18.05.2018 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr04414-18#Text> (дата звернення 04.02.2023)

5. Про затвердження Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників: Наказ ДСА України від 20.07.201 № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-1#Text> (дата звернення 01.12.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-19>

ПОСИЛЕННЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ ЗА УМОВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Приймак В. А.

*ад'юнкт наукового відділу організації підготовки
та атестації науково-педагогічних кадрів
Науково-методичного центру організації наукової
та науково-технічної діяльності*

*Національного університету оборони України імені Івана Черняховського
м. Київ, Україна*

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України не припиняє комплексної та систематичної діяльності правоохоронних та інших державних органів, спрямованих на протидію корупційним правопорушенням, що є особливо важливим для ефективного функціонування сектору безпеки і оборони [1, с. 4]. Більш того, в умовах правового режиму воєнного стану виникають нові умови, які сприяють збільшенню кількості корупційних правопорушень. До них, зокрема, належать:

а) зростання масштабів надання гуманітарної допомоги, що надходить на територію України від міжнародних організацій, іноземних фізичних та юридичних осіб, та переміщується територією нашої держави різними видами транспортних сполучень;

б) залучення до процесів отримання, обробки та доставки гуманітарної допомоги великого кола суб'єктів, деякі з яких мають статус посадових осіб (у тому числі – військових посадових осіб), а інші – є фізичними особами, що займаються волонтерською діяльністю, при цьому законодавчо порядок взаємодії цих двох категорій під час різноманітних дій з гуманітарною допомогою не визначено;

в) окупація окремих територій нашої держави, внаслідок чого матеріальні цінності та документи, які супроводжують їх отримання та зберігання, опиняються по за доступом або фізично знищуються;

г) виникненням нових та збільшення кількості існуючих раніше корупційних ризиків, зокрема, пов'язаних із прагненням певних осіб уникнути призову за мобілізацією або незаконно покинути територію України.

Розуміння причин та умов, які сприяють вчиненню корупційних правопорушень, дозволяє скоординувати зусилля на їх виявлення і запобігання [2, с. 113]. При цьому варто пам'ятати, що перевірки та декларування як традиційні інструменти виявлення корупційних правопорушень у період дії правового режиму воєнного стану не застосовуються. Вказане обумовлює необхідність пошуку інших дієвих антикорупційних інструментів, до яких можна віднести численні соціологічні опитування, проведення фокус груп, аналіз публікацій в засобах масової інформації та ін.

Вказане обумовлює важливість вироблення нових стратегічних напрямів удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління.

На підставі аналізу нормативно-правової бази та практики діяльності органів військового управління у сфері запобігання корупції, можна виокремити наступні стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління. По-перше, оцінка корупційних ризиків, що включає: а) аналіз антикорупційних повідомлень; б) визначення причин та умов, які сприяють вчиненню корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією; в) уточнення переліку корупційних ризиків відповідно до актуальної ситуації. По-друге, зменшення впливу факторів, пов'язаних з конфліктом інтересів: а) мінімізація можливості виникнення конфлікту інтересів; б) врегулювання конфлікту інтересів у разі його виникнення. По-третє, зміцнення системи декларування як запобіжника вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією: а) забезпечення своєчасного подання декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави; б) збільшення рівня достовірності інформації, що міститься у деклараціях осіб, уповноважених на виконання функцій держави. По-четверте, формування у військовослужбовців нульової толерантності до корупції: а) виховання високого рівня доброчесності військовослужбовців; б) зміцнення внутрішньовідомчої корпоративної етики антикорупційної спрямованості.

Стратегічні напрямки удосконалення превентивних антикорупційних механізмів в органах військового управління уявляють собою розраховані на тривалу перспективу способи дій, спрямованих на зменшення кількості корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. Основні стратегічні напрями у досліджуваній сфері включають: оцінку корупційних ризиків, зменшення впливу факторів, пов'язаних з конфліктом інтересів, зміцнення системи декларування як запобіжника вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією, а також формування у військовослужбовців нульової толерантності до корупції.

Література:

1. Оновлена доктрина публічного адміністрування у секторі безпеки і оборони України : колективна монографія / С. Єсімов, М. Ковалів та ін. Львів : СПЛОМ, 2021. 482 с.

2. Khrystynchenko N., Koropatnik I., Shopina I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol 11. No 3. Pp. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-20>

ТЕРМІНИ «ДОРОЖНІЙ РУХ» ТА «БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ»: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗМІСТУ

Риженко І. М.

*кандидат технічних наук, доцент,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук України,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Аганін Б. Ю.

*здобувач III освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

В законодавстві України термін «дорожній рух» зустрічається в декількох нормативно-правових актах, зокрема в: Законі України «Про

дорожній рух» від 30.06.1993 р. № 3353-ХІІ, Правилах дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306, Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі, затверджених наказом МВС України від 07.11.2015 р. № 1395, Положенні про Департамент патрульної поліції, затверджене наказом Національної поліції України від 06.11.2015 р. № 73 та ін. Однак роз'яснень щодо розуміння цієї категорії в зазначених актах не має. Аналіз чинного та ретроспективного національного законодавства дав наступні результати: на сайті Верховної Ради України в розділі «термінологія законодавства» на запит «дорожній рух» ми отримали один нормативно-правовий акт, який втратив свою чинність. Це Наказ МВС України від 13.11.2006 р. № 1111, який затвердив «Інструкцію з діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС України» і в якій визначалось, що «дорожній рух – сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі переміщення людей і вантажів за допомогою транспортних засобів або без таких у межах дороги» [1].

В інший спосіб пошуку законодавчих дефініцій нам вдалось виявити, що Типове положення про Систему управління безпекою руху на автомобільному транспорті (на всіх рівнях – міністерство – підприємство), затверджене наказом Мінтранс України від 12.11.2003 р. № 877 визначає термін «дорожній рух» як процес руху на дорогах транспортних засобів та учасників дорожнього руху [2]. Водночас Національний стандарт України «Система управління безпекою дорожнього руху: Вимоги та настанова щодо застосування (ISO 39001:2012, IDT) ДСТУ ISO 39001:2015» містить положення, що дорожній рух (road traffic) – це моторизоване та немоторизоване використання дороги [3]. Якщо узагальнити, «дорожній рух» – це процес використання дороги за допомогою транспортних засобів або без таких.

Кращий результат надав запит щодо терміну «безпека», адже було отримано чотирнадцять нормативно-правових актів в яких давалось легальне визначення зазначеної категорії. Основними характеристиками «безпеки» є: 1) відсутність неприпустимого ризику пов'язаного із заподіянням шкоди (Про затвердження Положення про систему управління безпекою польотів на авіаційному транспорті: Наказ Мінтранс України від 19.08.2003 р. № 650; Про затвердження Положення про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України: Наказ Мінтрансзв'язку України від 14.09.2004 р. № 818; 2) комплекс заходів, а також людські і матеріальні ресурси, які призначені для захисту (Про затвердження

Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів Укравіатранс: Наказ МВС України від 11.06.1996 р. № 168/397); 3) стан (Про затвердження Правил сертифікації суб'єктів, що надають послуги з аеронавігаційного обслуговування: Наказ Мінтрансв'язу України від 22.01.2007 р. № 42).

У Типовому положенні про Систему управління безпекою руху на автомобільному транспорті (на всіх рівнях – міністерство – підприємство), затвердженому наказом Мінтранс України від 12.11.2003 р. № 877 визначено, що термін «безпека» означає відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків навколишньому середовищу [2]. При цьому, слід враховувати, що у цьому разі ризиком є поява обставин, що обумовлюють виникнення надзвичайних (транспортних) подій [2]. Фактично мова йде про відхил від очікуваного та результат невизначеності, спричинення аварій (подія) та смертей і важких травм (наслідки) [3].

Що стосується терміну «безпека дорожнього руху», то електронний сервіс, як і у випадку аналізу терміну «дорожнього руху» надав лише один нормативно-правовий акт в якому трактується зазначений термін і який втратив свою чинність. Так, в «Інструкції з діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС України», яка затверджена Наказом МВС України від 13.11.2006 р. № 1111, визначається, що «безпека дорожнього руху – стан процесу дорожнього руху, що визначає ступінь захищеності учасників дорожнього руху від ДТП та їх наслідків», а «забезпечення безпеки дорожнього руху – діяльність, спрямована на попередження причин та умов виникнення ДТП, зниження тяжкості їх наслідків [1].

У Типовому положенні про Систему управління безпекою руху на автомобільному транспорті (на всіх рівнях – міністерство – підприємство), затвердженому наказом Мінтранс України від 12.11.2003 р. № 877 визначено, що безпека дорожнього руху – характеристика дорожнього руху, що визначається аварійністю [2]. Водночас Національний стандарт України «Система управління безпекою дорожнього руху: Вимоги та настанова щодо застосування (ISO 39001:2012, IDT) ДСТУ ISO 39001:2015» містить положення, що безпека дорожнього руху (road traffic safety) – це умови та чинники, внаслідок яких виникають дорожньо-транспортні аварії та дорожньо-транспортні пригоди і які можуть (або мають можливість) спричинити смерть або важкі тілесні ушкодження для учасників дорожнього руху [3].

Отже, в законодавстві України терміни «безпека дорожнього руху», «дорожній рух» використовуються, містяться їхні легальні визначення, однак: 1) їхнє розуміння адаптовано під потреби конкретного

нормативно-правового акту; 2) нормативно-правові акти, що містять відповідні визначення вже втратили чинність або є застарілими чи результатом спільної діяльності представників міжнародної спільноти. Відповідно, чинне законодавство в частині визначення понятійного апарату у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні є недосконалим.

Література:

1. Інструкція з діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС України: Наказ МВС України від 13.11.2006 № 1111. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-06/ed20090717/find?text=%C4%EE%F0%EE%E6%ED%B3%E9+%F0%F3%F5#Text>

2. Про затвердження Типового положення про Систему управління безпекою руху на автомобільному транспорті (на всіх рівнях – міністерство – підприємство): Наказ Мінтранс України від 12.11.2003 № 877. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0877361-03#Text>

3. Система управління безпекою дорожнього руху. Вимоги та настанова щодо застосування (ISO 39001:2012, IDT): Національний стандарт України ДСТУ ISO 39001:2015. Закон, ТОВ «Ай Ті Систем Юкрейн», 2022. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/39001-2015_0.pdf

**НЕПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ МАКСИМАЛЬНОГО
РОЗМІРУ ПЕНСІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ
НА ПРИКЛАДІ АКТУАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ**

Риженко І. М.

*кандидат технічних наук, доцент,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук України,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
м. Рівне, Україна*

Бабич І. С.

*здобувач III освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Достеменно відомо, що пільги, компенсації чи соціальні гарантії фактично виступають додатковим джерелом існування для осіб, котрі їх отримують, та одночасно з цим необхідною конституційною складовою права на достатній рівень життя, що не може бути нижчим за встановлений прожитковий мінімум, а від так потенційне звуження цього права шляхом стратегічних помилок уряду не допускається [3, п. 5]. Тобто, законодавчі оновлення або новели не повинні негативно впливати на ті соціальні гарантії та їх розмір, які вже існують. Разом з тим це не означає, що державні органи неухильно дотримуються даного постулату. Така теза узгоджується й з науковими міркуваннями тандему дослідників у складі А. М. Івановської та Н. І. Чудик-Білоусової [1, с. 251]. Зрозуміло, що така кон'юнктура викликана подіями та обставинами, в умовах яких знаходиться Україна. Це й постійний дефіцит бюджетних коштів, й військова агресія проти нашої держави, яка заважає залучати іноземні інвестиції, й деякі інші причини.

Вагома частина наукової спільноти вважає, що й надалі українці будуть страждати від певних соціальних утисків, адже сьогодення ситуація не дуже оптимістична. Проте частина соціальних гарантій повинна залишатися недоторканою. Переважно це стосується пільг та компенсацій військовослужбовцям, ветеранам війни та громадянам, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

На цій ноті вважаємо треба більш детально зануритися в пенсійні спори за участю військовослужбовців, а саме в ті спори, що базуються

навколо протиправних обмежень пенсійних виплат максимальним розміром.

Чи не вперше уряд вирішив обмежити максимальний розмір пенсійних виплат після світової економічної кризи 2008 року, запровадивши зміни до деяких законодавчих актів, проте ці зміни отримали ярлик неконституційних. Разом з тим запущений процес зупинити вже здавалося неможливим. Держава знайшла, на її думку, вдалий механізм мінімізації видатків на соціальне забезпечення громадян. Починаючи з 2011 року було прийнято ще низку законодавчих актів, які обмежували максимально допустимий розмір пенсійних виплат десятима прожитковими мінімумами, установлених для осіб, які втратили працездатність. При цьому нові закони зумовлювали внесення змін й до концептуальних положень профільних пенсійних законодавчих актів. Таким чином, військові-пенсіонери опинились в ситуації, коли замість ймовірних 20–30 тисяч гривень пенсії, їх пенсійні доходи штучно обмежували на рівні п'ятнадцяти, шістнадцяти або сімнадцяти тисяч гривень, залежно від тих мінімумів, які на кожен рік затверджувалися бюджетними актами.

Не викликає жодних сумнівів той факт, що обмеження максимальним розміром належних пенсійних виплат можна розцінювати як втручання в мирне володіння майном, в розумінні європейських правозастосовних практик, що допускається виключно у випадках переслідування легітимної мети, при умові збереження принципу пропорційності. На допомогу населенню при такій тенденції приходять органи правосуддя, котрі покликані виправити існуючу несправедливість з боку держави. Яскравим прикладом зв'язку роботи органів загальної та конституційної юрисдикції може слугувати справа № 400/2085/19 [2], яка пройшла всі інстанції та завершилась відновленням порушених прав заінтересованої особи. Також звертаємо увагу, що посилання в літературі буде проставлено на платформу «Verdictum», розроблену сервісом «Liga.zakon», оскільки у зв'язку з військовим станом Єдиний державний реєстр судових рішень наразі недоступний з безпекових міркувань.

Суть спору у справі № 400/2085/19 полягала в тому, що особі – колишньому військовослужбовцю обмежили максимальний розмір пенсії, що підлягає виплаті, 10 прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність. Позивач не погодився із такою позицією та звернувся до суду з вимогою зобов'язати відповідача здійснювати виплату призначеної пенсії без обмеження її максимальним розміром, а також провести доплату різниці пенсії між максимально нарахованим та фактично виплаченим розміром. Дослідивши фактичні обставини та матеріали справи, Верховний Суд

зазначив, що з урахуванням обмеження її виплати, встановленої статтею 2 Закону України від 08.07.2011 № 3668-VI, що становить десять прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність, пенсія позивача обмежена з 01.01.2018 до 13 730 грн, а з 01.07.2018 до 14 350 грн. При цьому така ситуація є протиправною, адже на момент виникнення правовідносин була наявна колізія між згаданим Законом та Законом України від 09.04.1992 р. № 2262-XII з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 № 7-рп/2016 [4] – у частині обмеження максимальним розміром пенсії військовослужбовців. Відтак застосуванню підлягають саме норми Закону України від 09.04.1992 р. № 2262-XII з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 № 7-рп/2016 [4], а не норми Закону України від 08.07.2011 № 3668-VI [2].

В загаданій справі Верховний Суд також слушно процитував рішення Конституційного Суду, розтлумачуючи спірні правовідносини: «обмеження максимального розміру пенсії та призупинення виплати призначеної пенсії особам, яким право на пенсійне забезпечення встановлене Законом № 2262, порушує суть конституційних гарантій щодо безумовного забезпечення соціального захисту осіб, передбачених частиною п'ятою статті 17 Конституції України, які зобов'язані захищати суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність України, внаслідок чого відповідні положення Закону є вочевидь неконституційними» [4, абз. 10 п. 2.2.].

Підбиваючи підсумок даному дослідженню, варто наголосити на тому, що держава не має права в односторонньому порядку зменшувати свої зобов'язання щодо пенсійного забезпечення осіб, які вже виконали свій обов'язок перед нею та заробили своєю працею право на належне пенсійне забезпечення. Порушення взятих на себе соціальних зобов'язань державою підриває її авторитет та створює додаткове навантаження на органи правосуддя. Добре, що вітчизняні суди загальної юрисдикції найчастіше якісно застосовують висновки щодо конституційності певних законодавчих положень, оформлені Конституційним Судом України у власних рішеннях, але буде набагато краще, якщо подібна потреба поступово відпаде, адже уряд буде виконувати функції соціальної держави в тому об'ємі, який мається на увазі під відповідною концепцією.

Література:

1. Івановська А. М. Захист трудових та соціальних прав у практиці Конституційного Суду України: сучасний стан та перспективи розвитку.

Університетські наукові записки. 2014. № 2. С. 245–258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2014_2_29

2. Постанова Верховного Суду від 16.12.2021 р. по справі № 400/2085/19 [Електронний ресурс]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/101955097>

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 44, 47, 78, 80 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» та конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 78 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій): Рішення від 01.12.2004 р. № 20-рп/2004, Справа № 1-27/2004/ КСУ. *Офіційний вісник України* від 31.12.2004 р., № 50, стор. 75, ст. 3289.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»: Рішення від 20.12.2016 р. № 7-рп/2016, Справа № 1-38/2016/ КСУ. *Офіційний вісник України* від 13.01.2017 р. 2017 р., № 4, стор. 567, ст. 157.

НАПРЯМ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-22>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Абакіна-Пілявська Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України життя мільйонів людей зазнало докорінних змін, суспільство зустрілося з новими викликами та загрозами державній безпеці, в тому числі інформаційній. Інформаційне середовище в умовах воєнного стану зазнає значного деструктивного впливу, що, у свою чергу, завдає шкоди інформаційній безпеці держави, в цілому. Кримінальне право має виступати у цьому аспекті якісним та ефективним інструментом захисту суспільства від протиправних посягань, які спровоковані сучасними викликами у державі, пов'язаними з повномасштабною збройною агресією проти України.

Наука повинна активно продукувати теоретичне підґрунтя розробці та провадженню нових, раціональних та максимально практичних рішень задля активізації кримінально-правової охорони інформаційного середовища в умовах воєнного стану, що є найбільш сприятливим періодом для ураження даного сектору державної безпеки.

Згідно чинного законодавства під державною безпекою розуміється «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [1]. Також, згідно проекту Закону України «Про засади інформаційної безпеки України» інформаційну безпеку пропонувалося визначати як «стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через неповноту, несвоєчасність та недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації,

несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій» [2].

На сучасному етапі провадження державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки діє рішення РНБО «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» [3], в якому визначено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки». Окрім того, існує Центр протидії дезінформації при РНБО України, офіційний сайт якого пропонує актуальну та достовірну інформацію щодо подій в країні.

Чинне законодавство містить низку кримінально-правових заборон у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку. Водночас, специфіка сучасних загроз інформаційній безпеці в державі не врахована в повній мірі. Частково така ситуація пояснюється швидкою динамікою протиправних практик у сфері інформаційного середовища, які спровоковані та мають місце у зв'язку або внаслідок збройного конфлікту та повномасштабного протистояння.

З початком повномасштабної збройної агресії інформаційний простір є активним полем діяльності сторін протистояння, засобом маніпулятивного впливу на широкий загал, інструментом задля психологічного настрою суспільної думки. Низка факторів, до яких, в першу чергу, відносяться низький рівень інформаційної культури, зниження спроможності людини до критичного сприйняття, аналізу та оцінки отриманої інформації, використання фізіологічних та психологічних методів подання необхідної інформації, у своїй сукупності створюють загрозу інформаційній безпеці держави, що вимагає створення та забезпечення як нормативно-правової основи, так і функціонування інституційного механізму забезпечення інформаційної безпеки, в тому числі засобами кримінально-правового впливу.

У цілому, кримінально-правова охорона як правовий інструмент є сукупністю заходів кримінально-правового впливу, які спрямовані на забезпечення охорони існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від протиправних посягань, шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави кримінально караних діянь та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру. При цьому, механізм кримінально-правової охорони представляє собою сукупність загально регулятивного підходу, що полягає у встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин та традиційного підходу – порушення кримінально-

правової заборони, за чим слідує кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання та застосування конкретно визначеного заходу кримінально-правового впливу до правопорушника.

Таким чином, державна політика забезпечення інформаційної безпеки в державі в умовах воєнного стану повинна містити послідовну системну діяльність державно-правових інституцій, спрямовану на боротьбу та попередження інформаційних загроз та конфліктів, в тому числі за допомогою встановлення кримінальних заборон тих чи інших протиправних діянь, які мають відповідний рівень поширення в суспільстві та є суспільно небезпечними проявами, направлені проти інтересів людини, суспільства, держави в цілому. Варто констатувати необхідність наукових пошуків та розробок в частині вдосконалення кримінально-правової охорони інформаційного середовища в умовах особливого, в тому числі, воєнного стану, в країні, з метою вдосконалення та підвищення ефективності існуючих та розробки нових заходів кримінально-правового впливу на посягання проти інформаційної безпеки держави в цілому.

Література:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.

2. Про засади інформаційної безпеки України : проєкт Закону України від 28.05.2014 № 4949. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG3TH00A>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/152/2022>

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Богатирьов І. Г.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Розбудова правової держави – процес тривалий і складний. Серед його негативних рис особливо небезпечним є корупційна злочинність взагалі, а в умовах військового стану, зокрема, являє значну загрозу національній безпеці країни.

Отже в умовах реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему тема запобігання та протидія корупційної злочинності в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби (далі ДКВС України) є надзвичайно актуальною, оскільки вона постійно обговорюється в засобах масової комунікації, в дослідженнях вітчизняних вчених на службових і оперативних нарадах у Департаменті з питань виконання покарань.

Більше того, поширення корупційної злочинності у місцях несвободи ДКВС України та її масштаби є такою, яка потребує провадження з боку державних інституцій цілого комплексу заходів запобігання та протидії, і оскільки саме така злочинність є реальною загрозою вчинення з боку засуджених нових кримінальних правопорушень.

Крім того, реальність кримінальних загроз обумовлена тим, що в системі злочинності, котра існує в місцях несвободи і в системі уповноважених органів з питань пробації, вирізнилися якісні зміни, пов'язані зі зростанням найбільш небезпечних посягань, організованих форм протиправної поведінки, кримінального професіоналізму, організованим проявам.

Отже, корупційна злочинність у пенітенціарній сфері розглядається нами як один із напрямків діяльності держави та її інституцій щодо її запобігання та протидії серед персоналу місць несвободи ДКВС України.

Означена ситуація вимагає з боку держави внесення суттєвих коректив у стратегію і тактику діяльності ДКВС України та Державної

установи «Центр пробації», а також розробки і здійснення дійових заходів щодо покращення порядку і умов відбування засудженими покарання і заходів запобігання вчинення з їх боку нових кримінальних правопорушень.

Оскільки місця несвободи ДКВС України фінансуються з державного бюджету України у її персоналу є можливість вчиняти корупційні злочини і мати свої бізнесові інтереси. Зокрема: земля яка є власністю виправних і виховних колоній та слідчих ізоляторів; закупівля через тендери продуктів харчування з відкатом до 10 і більше відсотків; використання земельних угодій для вирощування картоплі, буряків, моркви тощо.

Не зважаючи на загрозу кримінальної та адміністративної відповідальності окремі працівники ДКВС України продовжують додатково заробляти кошти порушуючи чинне законодавство там, де не має бути навіть такої можливості. Водночас, як показують дослідження вітчизняних вчених спроби вчинити корупційні злочини у місцях несвободи ДКВС України рано чи пізно призведуть до поміщення особи, яка їх вчиняє у місця несвободи.

Наприклад, з метою викорінення корупційної злочинності в місцях несвободи, вже у січні 2023 року за інформацією оперативних підрозділів ДКВС України, правоохоронцями було затримано 5 працівників, які з метою отримання «додаткового прибутку», намагалися пронести та передати засудженим заборонені предмети [1].

Варто погодитися з вітчизняним вченим В.В. Мартиновським, який розглядаючи соціально-правову характеристику корупції пропонує виокремити три законодавчо визначені форми корупції: 1) використання службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей; 2) прийняття неправомірної вигоди чи прийняття її обіцянки/ пропозиції для себе чи інших осіб; 3) обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам [2, с. 10].

Дотримуючись таких форм корупції в місцях несвободи ДКВС України можна зробити наголос на тому, наскільки вчинення персоналом місць несвободи корупційної злочинності підриває авторитет правосуддя, владні повноваження самої кримінально-виконавчої системи України, формує недовіру населення країни до органів і установ виконання покарань [3, с. 290].

Отже, розглядаючи запобігання та протидію корупційної злочинності в місцях несвободи ДКВС України варто зазначити наскільки запобіжна діяльність керівного складу ДКВС України відповідає вимогам відомчого та соціального контролю за місцями несвободи. З огляду на це ми наголошуємо, що в системі запобігання та протидії корупційної

злочинності в місцях несвободи ДКВС України обов'язково потрібно враховувати чотири її складові.

Це загально-соціальне, спеціально – кримінологічне, регіональне і індивідуально-профілактичне запобігання та протидія корупційної злочинності серед персоналу місць несвободи ДКВС України. Такий висновок нами ґрунтується на тому, що система запобіжних заходів корупційної злочинності забезпечується не тільки адміністрацією ДКВС України, а низкою інших суб'єктів наділених правом їх здійснювати.

Література:

1. Порушникам присяги не місце в рядах ДКВС України. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/12660/> (дата звернення 14.02.2023).
2. Запобігання корупції : підручник / за заг. ред. Б. М. Головкина. Харків : ПРАВО. 2019. 296 с. С. 10.
3. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джу́жа, та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с. С. 290.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-24>

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНАХ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ У ДЕРЖАВНІЙ УСТАНОВІ «ЦЕНТР ПРОБАЦІЇ»

Богатирьова О. І.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Офісу Генерального прокурора України
м. Київ, Україна*

Успішне реформування органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України як правонаступника Державної пенітенціарної служби України можливо лише за умови подальшого розвитку кримінально-виконавчої системи, підвищення рівня правосвідомості та професіоналізму її персоналу.

В умовах воєнного стану персонал кримінально-виконавчої системи України, зокрема, уповноважений орган з питань пробації має не тільки критично мислити при виконанні службових обов'язків щодо засуджених, які перебувають на обліку, а й суворого дотримуватися Конституції України, вільно орієнтується і діяти в сучасному правовому

просторі, приймати рішення щодо своєчасного захисту засуджених в окупованих ворогом містах України.

Проголошений Міністерством юстиції України курс на реформування кримінально-виконавчої системи України і подальшу її трансформацію в пенітенціарну, має на меті, не тільки її оптимізацію до Європейських стандартів поведіння із засудженими, а і викорення вчинення її персоналом злочинів корупційної спрямованості.

Оскільки персонал уповноважених органів з питань пробації під час виконання службових обов'язків вчиняє злочини корупційної спрямованості, це неодмінно відбивається на його оперативно-службовій діяльності, водночас руйнує моральні складові поведінки, знижує професіоналізм та несе загрозу особистій безпеці, аж до притягання до кримінальної відповідальності, а в деяких випадках на жаль, мають летальні наслідки.

Цікавою для сучасних досліджень запобігання злочинам корупційної спрямованості у Державної установи «Центр пробації» є позиція академіка О.М.Костенко, який у концепції «активної юстиції» у протидії корупції[1, с.223] зазначає, що найнебезпечніший руйнівний вплив на правопорядок справляє корупційна злочинність. У цьому її загроза для національної безпеки і особливо злорякисний характер. А тому, на нашу думку вчинення персоналом уповноважених з питань пробації Державної установи «Центр пробації» злочинів корупційної спрямованості створюють умови руйнації кримінально-виконавчої системи України із середини.

Інший вітчизняний вчений І.Г. Богатирьов вважає, що запобігання та протидія корупційній злочинності є не лише важливим, але й досить складним процесом розбудови сучасної правової соціально орієнтованої держави, що зумовлюється динамічністю і багатовекторністю суспільних відносин, а також постійним вдосконаленням форм і методів злочинної діяльності [2, с. 17].

Корупція як зауважує С.М. Гусаров є психологічним і моральним явищем, вона не може існувати поза людиною, а пов'язана з її поведінкою і діяльністю. Корупція – це не тільки певні дії, але і система негативних явищ, переконань, установок, які обумовлюють стиль життя [3, с. 11].

Відтак, цілком логічним вбачається доцільність вивчення в умовах воєнного стану вчинення злочинів корупційної спрямованості серед персоналу уповноваженого органу з питань пробації як різновиду злочинності в цілому та одиничним корупційним злочинам.

Не секрет, що за роки незалежності корупція в Україні стала масштабним явищем, яке проникло у всі сфери життєдіяльності

суспільства і держави: економіку, політику, соціальну і правову сфери, управління, громадську свідомість, міжнародні відносини.

На жаль, здійснювані заходи запобігання та протидії її проявам з боку державних інституцій не дали відчутних позитивних результатів. Однак, на думку О. Лукаш алгоритм дій щодо запобігання та протидії корупції в Україні змінюється [4, с. 2]. Загалом, об'єктивно оцінюючи сучасний стан запобігання злочинів корупційної спрямованості у Державної установи «Центр пробації», слід зазначити, що корупція з'явилась не сьогодні, її прояви склалися давно. А тому, розв'язання даної проблеми на сучасному етапі розвитку української держави належить до найбільш актуальних соціальних, політичних і правових завдань.

Дане положення зумовлено також негативним впливом корупції та корупційної злочинності на розвиток демократичних інститутів суспільства, діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та управлінських структур приватного сектору і становлення державності в Україні.

А тому, сьогодні як ніколи виникає необхідність виявлення адекватних заходів, спрямованих на запобігання та протидію цим проявам. Важливо наголосити, що доцільність їх залежить від багатьох чинників, і насамперед від правильного розуміння сутності корупційних злочинів, що дасть можливість визначити реальні цілі такої протидії і відповідні засоби їх досягнення [5, с. 256].

На жаль, багато проблемних питань запобігання та протидії корупції серед персоналу уповноважених органах з питань пробації залишаються дискусійними. Запропоновані в літературі вирішення окремих з них не можна вважати остаточними або належно обґрунтованими. На деякі з запитань науковці до сьогодні відповіді не дали, а окремі питання не висвітлено навіть у постановочному ракурсі.

Аналіз літератури з цієї проблеми виявив, що на сьогодні теоретично не розробленими або науково малодослідженими є низка ключових питань запобігання та протидії цим злочинам серед персоналу уповноважених органах з питань пробації. До невіршених проблемних питань, що мають важливе теоретичне і практичне значення, необхідно віднести:

- 1) питання про механізми вчинення корупційних злочинів, серед персоналу уповноважених органах з питань пробації;
- 2) формування стійкої професійної мотивації серед персоналу уповноважених органах з питань пробації щодо корупції в Державній установі «Центр пробації»;

3) психологічний відбір, з повним дослідженням соціальних і професійно важливих якостей особистості, яка підбирається на службу в Державну установу «Центр пробації»;

4) недосконалість відомчих нормативно-правових актів в умовах війни носять ситуативний та безсистемний характер і особливо не впливають на запобігання та протидію злочинів корупційної спрямованості корупції, серед персоналу уповноважених органах з питань пробації. Без розв'язання вказаних проблем ефективна протидія корупції у Державній установі «Центр пробації» взагалі неможлива.

Варто також погодитися з вітчизняними вченими І.Г. Богатирьовим, А.В. Боровиком, що додатковою проблемою, пов'язаною з війною є ускладнення при звільненні засуджених. Більше того, саме виїзд всієї судової ланки у небезпечне місце призупинило тимчасово розгляд даних питань, да і готувати документи щодо звільнення було складно [6, с. 50]

Без розв'язання вказаних проблем ефективна система запобігання та протидія корупції серед персоналу уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» взагалі неможлива, оскільки вона буде носити поверховий а не системний характер.

Література:

1. Костенко О. М. Концепція «Активної юстиції у протидії корупції». *Вісник Кримінологічної асоціації України* : збірник наукових праць (редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін). Харків : Золота миля, 2012. С. 223.

2. Богатирьов І. Г. Запобігання корупції як одна з умов сталого розвитку транзитивного суспільства. *Публічне право*. 2018. № 1(29). С. 17–23.

2. Гусаров С. М. Нова парадигма загальнодержавних напрямів боротьби з корупцією в контексті забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів від корупційних посягань. *Матеріали науково-практичної конференції* (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внут. Справ: Кримінологічна асоціація України. Харків : Золота миля, 2013. С. 11–13.

4. Лукаш О. Змінюється алгоритм дій щодо запобігання та виявлення корупції. *Газета «Закон і обов'язок»*. № 34(3128) від 6.09.2013. С. 2.

5. Лисенко В. О. Деякі проблемні питання протидії корупції в Україні / *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 24 жовт. 2013 р.) відп. ред. І. М. Копотун, С. Г. Стеценко. К. : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. С. 256–257.

6. Богатирьов І. Г., Боровик А. В. Інституційна матриця системного аналізу запобігання корупції в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 48–52.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-25>

ЗАКОННІСТЬ ДІЙ ПОТЕРПІЛИХ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА ОПОРУ В СТАТТІ 342 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Боровик А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін, проректор з наукової роботи
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Серед кримінальних правопорушень проти авторитету представників влади, насамперед працівників правоохоронних органів, на практиці досить поширеним є опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України). За підрахунками вчених [1] ці делікти займають близько 20 % посягань на представників влади, що містяться в розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

Варто відмітити, що такий рівень кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, як видається, обумовлений певною мірою неправомірними діями правоохоронців, що мають місце в окремих випадках. Через незаконні дії з боку окремих працівників правоохоронних органів у частини громадян формується негативне ставлення до усього органу, який вони представляють.

Водночас слід звернути увагу на те, що за наявності неправомірних дій представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, приватного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів

фізичних осіб склад злочину, передбаченого ст. 342 КК України, виключається.

Відповідно до абз. 3 п. 3 постанови ПВСУ від 26 червня 1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» якщо дії притягнутої до відповідальності особи були реакцією на незаконні діяння судді, працівника правоохоронного органу, члена громадських формувань з охорони громадського порядку чи військовослужбовця або викликані особистими неприязними стосунками, не пов'язаними з виконанням потерпілим своїх обов'язків, вчинене, за наявності для цього підстав, потрібно кваліфікувати як злочин проти особи або власності [2].

На це звертали увагу й вчені. Зокрема Л. В. Дорош зазначала, що склад аналізованого злочину відсутній у випадках вчинення опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві при здійсненні ними явно незаконних дій. До такого опору слід застосовувати правила необхідної оборони [3, ст. 717].

На підтвердження цих позицій варто навести приклади із судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Зокрема в Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 жовтня 2020 р. у справі № 444/2115/17 зазначено, що для кваліфікації дій особи як опору працівнику поліції та погрози або насильства щодо нього, судам слід виходити з того, що дії особи, які полягали не у протидії законній діяльності працівника поліції, а здійснювалися з метою уникнення небезпеки для її життя і здоров'я у зв'язку із застосуванням працівником поліції невинновданого та (або) надмірного насильства, не можуть кваліфікуватися за статтями 342, 345 КК [4].

В іншому випадку – в Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 листоп. 2021 р. у справі № 671/396/20 наголошено, що суд, вирішуючи питання про наявність у діях обвинуваченого складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 342 та/або 345 КК, повинен переконатися, що працівники поліції діяли правомірно, а заходи, які були ними застосовані до обвинуваченого, були необхідними та пропорційними у ситуації, що склалася, та застосовувалися відповідно до Закону України «Про Національну поліцію».

Обставини справи: як було встановлено в обвинувальному акті, працівники патрульної поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3, які виконували службові обов'язки з патрулювання автодороги, здійснювали супровід

транспортного засобу під керуванням ОСОБА_1, за підозрою водія у керуванні цим транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння. ОСОБА_2 та ОСОБА_3 висловили вимогу ОСОБА_1 зупинитися. Однак ОСОБА_1 вказаних вимог не виконав та продовжив рух, після чого, залишив автомобіль та сховався від поліцейських за місцем свого проживання.

Надалі ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вступив у конфлікт із працівниками поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3, які були в поліцейських одностроях, з шевронами, погонами, іншими відповідними атрибутами та засобами індивідуального захисту. В ході конфлікту ОСОБА_1 чинив активний опір працівникам поліції, поводив себе агресивно, штовхав і шарпав їх за одяг, не реагував на законні вимоги останніх, відмовлявся припиняти свої протиправні дії та погрожував працівникам поліції фізичною розправою. Упродовж конфлікту ОСОБА_1 спричинив ОСОБА_2 легкі тілесні ушкодження, а ОСОБА_3 заподіяв тілесні ушкодження середньої тяжкості, що спричинили тривалий розлад здоров'я. Крім того, ОСОБА_1 образливо чіплявся до ОСОБА_4, обзивав його нецензурними словами, після чого заподіяв йому легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я.

Позиції судів першої та апеляційної інстанцій: за вироком місцевого суду дії ОСОБА_1 були кваліфіковані за ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 345 КК.

Апеляційний суд залишив без зміни цей вирок.

У касаційній скарзі захисник стверджував про неправильну кваліфікацію дій ОСОБА_1 місцевим судом, оскільки у діях ОСОБА_1 має місце необхідна оборона, а дії працівників поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3 були провокативними.

Позиція ККС: скасовано ухвалу апеляційного суду та призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Обґрунтування позиції ККС: колегія суддів ККС зауважує, що апеляційний суд, залишаючи апеляційну скаргу захисника без задоволення, належним чином не мотивував свого рішення, не перевіряв усіх доводів апеляційної скарги і не дав на них вичерпних відповідей.

Зокрема, у вирокі суд першої інстанції визнав доведеним, що поліцейські застосували фізичну силу, спеціальні засоби й кайданки внаслідок того, що засуджений погрожував працівникам поліції та поводив себе неадекватно. Натомість в судовому засіданні місцевого суду свідки стверджували, що поліцейські спровокували конфлікт з ОСОБА_1 та безпричинно напали на нього, а тому він не чинив їм опору, а навпаки захищався від неправомірних дій працівників поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3. Проте суд першої інстанції, оцінивши критично

показання вказаних свідків, не надав пояснень, чому він не взяв до уваги ці докази, зазначивши лише про їх суперечливість.

Разом з тим, вирішуючи питання про наявність у діях обвинуваченої особи опору (ст. 342 КК), суд повинен взяти до уваги поведінку поліцейського або поліцейських під час пред'явлення ними законних вимог і подальшого розвитку подій у зв'язку із цими вимогами. Відповідно до усталеної судової практики опором у значенні ст. 342 КК є активна фізична протидія виконанню поліцейським його законних повноважень. Таким чином, виходячи з цієї позиції, для визначення наявності в діях обвинуваченої особи опору обвинувачення має довести як наявність об'єктивної сторони діяння, тобто певного активного фізичного впливу з боку обвинуваченої особи, так і спрямованість її умислу саме на протидію виконанню службових повноважень.

До уваги необхідно взяти, що дії особи, спрямовані на протидію невиннованому і надмірному насильству з боку поліцейського, не можуть кваліфікуватися як опір за ст. 342 КК. Якщо особа відштовхує поліцейського, щоб запобігти удару кийком, або закриває обличчя від удару, в результаті чого поліцейський отримує травму руки, або хапається за одяг поліцейського, щоб запобігти падінню, такі дії не можуть вважатися опором у значенні ст. 342 КК, оскільки їхня мета полягає не у протидії законній діяльності поліції, а в уникненні небезпеки для життя і здоров'я особи.

Для того, щоб провести не завжди очевидну межу між опором у значенні ст. 342 КК і діями, зумовленими рефлекторними реакціями або самозахистом, суду необхідно взяти до уваги не лише факт фізичного впливу на поліцейського з боку обвинуваченої особи, але і контекст, у якому відбулася подія.

Тобто, необхідно зважати на відповідність дій поліції вимогам нормативних актів, що регулюють поліцейську діяльність. Зокрема, ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» вимагає, щоб поліцейський захід був, серед іншого, необхідним і пропорційним. Тому, вирішуючи, чи є в діях обвинуваченого склад опору, суд має переконатися, що застосовані до обвинуваченої особи заходи з боку поліції були необхідними та пропорційними ситуації, що склалася, і були застосовані відповідно до процедури, установленної законом. У випадку застосування поліцейським сили без попередження суд має визначити, чи не зумовлені дії особи інстинктивною реакцією на несподіване для неї насильство і намаганням відвернути небезпеку для життя і здоров'я.

Ці ж міркування мають братися до уваги також при оцінці наявності чи відсутності складу злочину, передбаченого ст. 345 КК.

Таким чином, встановлення вказаних аспектів події є важливим для висновку про наявність або відсутність в діях особи складу злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 345 КК [5].

Підсумовуючи викладене можна зазначити, що під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, правозастосовні органи повинні обов'язково звертати увагу на законність дій представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, приватного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, оскільки у протилежному випадку можуть бути відсутні підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею. Більше того, кримінальна відповідальність за опір в таких випадках, за наявності відповідних обставин, може виключатися (якщо наявна необхідна оборона) або ж осіб, які чинять опір, слід притягнути до кримінальної відповідальності за відповідні посягання на здоров'я особи.

Література:

1. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.
2. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text>
3. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 жовт. 2020 р. у справі № 444/2115/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93014930>
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 листоп. 2021 р. у справі № 671/396/20 (провадження № 51-3377км21). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101138438>

ДОСВІД США У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Бугера С. І.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу дослідження проблем протидії корупції та загрозам
економічній безпеці Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем
боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки
і оборони України
м. Київ, Україна*

Протидія корупції в Україні є одним із найважливіших державних завдань. Негативні наслідки корупції полягають у тому, що вона розмиває такі важливі конституційні засади, як принципи соціальної справедливості та рівності всіх перед законом. Корупція підриває довіру людей до влади, дискредитує ринкові механізми розвитку конкуренції та запобігання монополізму в економіці, сприяє лобіюванню законодавчих і нормативних актів, масштабним зловживанням і злочинності [1, с. 116].

За результатами дослідження Transparency International Ukraine в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2022 рік Україна отримала 33 бали зі 100 можливих. Цей показник зріс на один бал, і тепер Україна посідає 116 місце зі 180 країн у CPI. Так само 33 бали мають Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни. На один бал випереджають Україну: Боснія і Герцеговина, Гамбія, Індонезія, Малаві, Непал, Сьєрра-Леоне – всі вони мають по 34 бали [2].

При вирішенні проблем протидії корупції та організованій злочинності важливим є врахування зарубіжного досвіду, і зокрема, досвіду США. Необхідно зазначити, що корупція в США розглядається в найширшому її прояві, тобто вона не зводиться до примітивного хабарництва, а може існувати в таких завуальованих формах, як лобізм, фаворитизм, протекціонізм, внески на політичні цілі, традиції переходу політичних лідерів і державних службовців на посади почесних президентів корпорацій та приватних фірм, інвестування комерційних структур за рахунок державного бюджету. Дотримання прав і свобод людини в процесі боротьби з корупцією в США є достатньо успішним. Це зумовлюється високим рівнем законодавчих антикорупційних конструкцій, застосуванням прогресивних організаційних заходів, розвинутим рівнем правосвідомості населення США та незалежною судовою системою. Діяльність виконавчої гілки влади в США знаходиться під пильним контролем законодавців, які постійно

створюють спеціальні комітети з розслідування тих чи інших сторін діяльності чиновників [3 с. 105]. При цьому у США рівень довіри населення до правоохоронних органів дуже високий. Насамперед це обумовлюється суворим кадровим відбором і постійним підвищенням професійної майстерності працівників [4].

Необхідно зазначити, що у грудні 2021 року в США була оприлюднена Стратегія протидії корупції [5] яка окреслює загальнодержавний підхід до антикорупційної боротьби та зосереджує зусилля уряду США у боротьбі з корупцією в рамках п'яти ключових положень: 1) модернізація, координація та забезпечення ресурсами зусиль уряду США щодо боротьби з корупцією; 2) боротьба з незаконним фінансуванням; 3) притягнення до відповідальності корупціонерів; 4) збереження та зміцнення багатосторонньої антикорупційної архітектури; 5) поліпшення дипломатичної взаємодії та використання ресурсів іноземної допомоги для досягнення цілей антикорупційної політики. У межах нової антикорупційної стратегії федеральні департаменти та агентства щорічно звітуватимуть президенту США про прогрес у досягненні задекларованих цілей [6].

Отже, використання досвіду США у сфері антикорупційної діяльності є важливим елементом комплексного підходу щодо вирішення проблем протидії корупції в Україні. Важливим є також практична співпраця держав з цього питання, яка може мати різні форми. Зокрема, США створили інститут моніторингу та розслідування незаконних дій шахраїв і корупціонерів, які використовують допомогу американського народу України під час повномасштабного вторгнення Росії. Зокрема, на сайті офісу генерального інспектора Агентства з міжнародного розвитку США (USAID) з'явився документ «Стратегічний план нагляду за допомогою Україні». Документ нагадує, що Конгрес США виділив допомогу на суму понад 113 млрд дол. на підтримку Україні, яка здійснюється через 11 різних державних органів і установ. У тексті зазначається, що, плануючи нагляд, Сполучені Штати прагнуть «визначити сфери найвищого ризику шахрайства, марнотратства або зловживань». Для цього створено Міжвідомчу робочу групу з нагляду в Україні, яка складається з офісів трьох генеральних інспекторів (Міноборони, Держдепартаменту та USAID), а також інших генеральних інспекторів наглядових організацій в усьому уряді США [7].

Література:

1. Мовчан А. В. Актуальні проблеми протидії корупції в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 116–121. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Movchan.pdf

2. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/#/>
3. Довжанин В. М. Правове регулювання запобігання та протидії корупції за законодавством США. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2015. № 13, т. 1. С. 102–106. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc13/part_1/28.pdf
4. НАБУ перейняло досвід правоохоронних органів США щодо превенції протиправної поведінки серед працівників. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/nabu-pereynyalo-dosvid-pravoohoronnyh-organiv-ssha-shchodo-prevenციyiprotypra-vnoyi-povedinky>
5. United States Strategy on Countering Corruption. December 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/12/United-States-Strategy-on-Countering-Corruption.pdf>
6. Антикорупційна стратегія Байдена: якими будуть наслідки для України. URL: [https:// stopcor.org/antikorupczijna-strategiya-bajdena-dlya-ukrayiny/](https://stopcor.org/antikorupczijna-strategiya-bajdena-dlya-ukrayiny/)
7. Тищенко К. США створили інститут для виявлення корупції щодо допомоги Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/28/7386948/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-27>

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПИТАННІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОБОТОДАВЦЯ ЗА МОБІНГ ПРАЦІВНИКІВ

Зубрицька М. В.

*здобувач III освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Люк Ю. О.

*здобувач III освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії)
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Як зазначається в науковій літературі, у Франції термін «мобінг» спочатку був сформований з судової практики, і лише згодом набув свого закріплення у положеннях законодавства [1, с. 167].

Так, 17 січня 2002 року у Франції було прийнято Закон про соціальну модернізацію (LOI n° 2002-73 du 17 janvier 2002 de modernisation sociale) [2], статтею 164 якого було передбачено доповнення Трудового кодексу Французької Республіки (Code du travail) [3] новим розділом, присвяченим дискримінаціям та судовому розгляду справ про дискримінації. В чинній редакції Трудового кодексу Французької Республіки (Code du travail) [3] питанням дискримінації присвячено Розділ III «Дискримінації» (статті L1131-1 – L1134-10). Пропонуємо проаналізувати зміст цього розділу. Так, в статті L1131-1 встановлено, що зміст цього розділу застосовується до роботодавців до роботодавців та працівників. Статті L1134-1 – L1134-10 присвячені судовому розгляду справ про дискримінації, і у даному контексті відзначимо зміст статті L1134-1, яка передбачає, що тягар доказування у судових справах про мобінг лежить на роботодавцю. Тобто, роботодавець, як відповідач, має довести, що його дії не містили ознак дискримінації та були обумовлені об'єктивними чинниками. Порівнюючи зміст цих норм із вітчизняним законодавством, відзначимо, що в Кодексі законів про працю України [4] питанням дискримінації працівників фактично присвячено лише дві статті: статтю 2-1, яка встановлює заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, та статтю 60-2, яка надає право працівникам, які зазнали дискримінації, перевестись на дистанційну роботу. Втім, відзначимо, що в нашій державі окрім цього функціонує Закон України «Про засади протидії та запобігання дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI [5], дія якого поширюється у тому числі й на трудові правовідносини (стаття 4).

Інший розділ Трудового кодексу Французької Республіки (Code du travail) [3], на який нам варто звернути увагу в рамках нашого дослідження, Розділ V «Психологічний тиск», до якого входять статті L1151-1 – L1155-2. Так, стаття L1151-1, як і стаття L1131-1, зміст якої нами аналізувався раніше, встановлює, що зміст цього розділу застосовується до роботодавців до роботодавців та працівників. У свою чергу, стаття L1152-1 визначає, що «жоден працівник не повинен зазнавати перманентних випадків психологічного тиску, що спричиняють погіршення умов праці та можуть порушувати його права і гідність, негативно впливати на його фізичне та психічне здоров'я або перешкоджати його професійному майбутньому». На нашу думку, саме ця норма по суті і забороняє роботодавцям здійснювати мобінг працівників, та є основною для притягнення роботодавців до юридичної відповідальності за здійснення психологічного тиску на працівників. Статтею L1152-4 на роботодавця покладається обов'язок вжити всіх необхідних заходів для запобігання психологічним знущанням над працівниками в межах його підприємства. Особливу увагу французький

законодавець приділив питанню сексуальних домагань в трудових правовідносинах. Стаття L1153-1 встановлює неприпустимість сексуальних домагань у трудових правовідносинах, а стаття L1153-5 покладає на роботодавця обов'язок вживати заходів для запобігання випадкам сексуальних домагань над працівниками. Зокрема, до працівників має бути донесено наявність у законодавстві кримінальної відповідальності за вчинення сексуальних домагань, та зміст відповідних статей кримінального законодавства. Порівнюючи проаналізовані нами положення французького законодавства із законодавством України, передусім відзначимо, що в Україні термін «сексуальні домагання» увійшов до законодавчого обігу із прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV [6]. У трудовому законодавстві проблема сексуальних домагань по суті обмежується положенням статті 60-2 Кодексу законів про працю України [4], яким надається право працівникам, які зазнали сексуального домагання чи інших форм насильства, перевестись на дистанційну роботу. Втім, відзначимо, що в змісті Кримінального кодексу України [7] проблемі злочинів проти статеві свободи присвячено окремий розділ (Розділ IV).

В рамках нашого дослідження обов'язково варто звернути увагу на те, що в рамках Розділу V «Психологічний тиск» Трудового кодексу (Code du travail) [3] французький законодавець також врегулював кримінальні санкції, які застосовуються до осіб, обвинувачених у мобінгу. Так, стаття L1155-1 встановлює, що особа, обвинувачена в мобінгу, карається позбавленням волі до одного року або грошовим штрафом у розмірі 3750 євро. Ще однією кримінальною санкцією, встановленою статтею L1155-2, є оприлюднення вироку у засобах масової інформації. Якщо порівнювати ці положення із трудовим законодавством України, то як нами вже неодноразово відзначалось раніше, вітчизняний законодавець по суті майже не звертається до питань кримінальної відповідальності суб'єктів трудових правовідносин у змісті Кодексу законів про працю України [4]. Натомість, у Трудовому кодексі Франції (Code du travail) [3] французький законодавець навіть визначив санкції у разі притягнення суб'єктів трудових правовідносин, у тому числі роботодавця, до кримінальної відповідальності за вчинення такого кримінального правопорушення. Запозичення такого досвіду французького законодавства, на нашу думку, було б недоречним, адже це могло б негативно відобразитись на забезпеченні засад, згідно яких відбувається розробка змісту нормативно-правових актів в Україні. Так, в частині 2 статті 1 Кримінального кодексу України [7] встановлено що в нашій державі саме цей нормативно-правовий акт визначає, які

суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Загалом, підсумовуючи аналіз французького законодавства, яким врегульовується кримінальна відповідальність роботодавця за мобінг працівників, звернемо увагу на його наступні особливості:

по-перше, у Французькій Республіці на рівні трудового законодавства визначається як правопорушення суб'єктів трудових правовідносин широке коло різноманітних видів мобінгу – починаючи від психологічного тиску на працівників, та закінчуючи злочинами проти статевої свободи та недоторканості на робочому місці. В змісті Трудового кодексу Франції (Code du travail) [3] цим питанням присвячено окремі розділи, в яких доволі детально регламентуються види таких правопорушень, заборона їх вчинення, обов'язок роботодавців забезпечити дотримання антидискримінаційних та антимобінгових норм в межах його підприємства, установи чи організації, порядок притягнення до юридичної відповідальності порушників таких норм та навіть санкції за вчинення таких правопорушень. Для порівняння, аналогічні норми в Україні закріплюються в положеннях одразу декількох нормативно-правових актів: Кодексу законів про працю України [4], Кримінального кодексу України [7] та Закону України «Про засади протидії та запобігання дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI [5]. Тож, у даному контексті підхід вітчизняного законодавця видається нам більш збалансованим. Втім, це не відмінняє того, що вітчизняне законодавство, і в першу чергу Кодекс законів про працю України [4] та Кримінальний кодекс України [7] мають зазнати зміни, спрямованих на встановлення у їх змісті норм, присвячених мобінгу роботодавців, та юридичної відповідальності за таке правопорушення;

по-друге, одним із різновидів юридичної відповідальності, до якої у Французькій Республіці притягуються особи, які вчинили дії, що мають ознаки мобінгу, є кримінальна відповідальність. У процесі нашого аналізу наукової літератури та законодавства зарубіжних держав, ми звернули увагу на те, що не так багато країн у своєму законодавстві мають норми, які передбачають кримінальну відповідальність за мобінг. Франція є однією із таких країн. При цьому, кримінальна відповідальність за мобінг встановлюється не лише положеннями кримінального законодавства, а й на рівні трудового законодавства, адже Трудовий кодекс Франції (Code du travail) [3] передбачає санкції у вигляді позбавлення волі до одного року чи грошового штрафу у розмірі 3750 євро за вчинення протиправних діянь, які містять ознаки мобінгу. Не підтримуючи підхід, за якого визначення, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання

застосовуються до осіб, що їх вчинили, здійснюється на рівні трудового законодавства, все ж зазначимо, що такі норми, на наше переконання, обов'язково мають бути закріпленими на рівні Кримінального кодексу України [7];

по-третє, роботодавець у Трудовому кодексі Франції (Code du travail) [3] одночасно розглядається, як особа, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності за вчинення протиправних діянь, які містять ознаки мобінгу, та як особа, яка має забезпечувати захист працівників від мобінгу. Нас в рамках нашого дослідження цікавить передусім питання притягнення роботодавця до кримінальної відповідальності за мобінг працівників. У даному контексті зазначимо, що у нормах Трудового кодексу Франції (Code du travail) [3] роботодавець не розглядається відокремлено від інших суб'єктів трудових правовідносин. Тобто, у відповідних нормах законодавець вживає формулювання «суб'єкти трудових правовідносин», не відокремлюючи з-поміж їхнього кола роботодавців. Але при цьому, у судовому розгляді справи про мобінг, у який роботодавець вступає як відповідач, тягар доказування, що його дії не містили ознак дискримінації та були обумовлені об'єктивними чинниками лежить саме на роботодавцеві.

Отже, позитивний досвід Французької Республіки у питанні правового регулювання кримінальної відповідальності роботодавця за мобінг працівників, безумовно є корисним для вітчизняного законодавця та може бути використаний для оптимізації змісту Кодексу законів про працю України [4] та Кримінального кодексу України [7]. Втім, для того, щоб сформувати комплексне розуміння, яким має бути зміст таких змін, варто проаналізувати досвід інших держав.

Література:

1. Штонда Д. Д., Шевчук А. О., Хоруженко Я. О. Мобінг. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 165–168. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/42.pdf (дата звернення 22.02.2023 року).
2. LOI n° 2002-73 du 17 janvier 2002 de modernisation sociale. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000408905/> (дата звернення 13.11.2021 року).
3. Code du travail. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006072050/> (дата звернення 20.02.2022 року).
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII (Редакція станом на 4.10.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 22.10.2020).

5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 412.

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція станом на 16.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-7> (дата звернення: 22.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-28>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Крупнова Л. В.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
м. Рівне, Україна*

В сучасних умовах, коли Україна бореться проти російської агресії та виборює свою свободу на полі бою, найнебезпечнішим явищем нашого суспільства є корупція.

Вказане явище шкодить національній безпеці, негативно впливає на суспільство, підриваючи віру громадянського суспільства у можливість ефективно протидіяти корупції, та особливо погіршуючи імідж України на міжнародній арені.

Протидія корупції в у мовях воєнного стану перетворюється на одне з першочергових та значущих завдань яке можна поставити на один шабель з нашою перемогою російської агресії. У цей нелегкий період необхідна сконсолідованість як всіх антикорупційних органів так і суспільства в цілому.

Зараз слід констатувати, що успіхи у даній справі не є за можливим визнати цілком задовільними. І це незважаючи на те, що останні роки протидія корупції в Україні постійно перебуває під контролем українського суспільства, що викликано як соціально-політичними та економічними подіями всередині країни, так і зацікавленістю

європейським співтовариством у налагодженні добросусідства з європейською державою –Україною.

Слід зазначити, що з початком воєнного стану, до Верховної Ради України було внесено проект Закону № 7348 від 04.05.2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану» [1]. Даним законопроектом пропонується доповнити ч. 3 ст. 111 Кримінального кодексу України (яка стосується державної зради) такого змісту: «У період дії воєнного стану та протягом одного року після його припинення чи скасування незаконне збагачення – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи, є державною зрадою, – карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю».

Зазначений законопроект є добрим початком посилення протидії корупції в умовах воєнного стану. Проте, станом на лютий місяць 2023 року, вказаний законопроект перебуває на опрацюванні Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності.

Слід віддати належне народним депутатам України, які проголосували за Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» [2] щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану та прийняли його в цілому. Вказаним законопроектом пропонувалося на період воєнного стану не поширювати вимоги щодо обмеження вартості подарунків на:

1) одержання коштів, використаних у повному обсязі (за умови підтвердження) для переказів на підтримку ЗСУ та/або гуманітарної допомоги українцям, а також благодійних пожертв;

2) одержання безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової, товарів, наданих у повному обсязі з припиненням на них права власності:

– ЗСУ або іншим військовим формуванням, добровольчим формуванням територіальних громад, розвідувальним та правоохоронним органам;

– як благодійних пожертв чи гуманітарної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ (за умови підтвердження надання таких товарів у повному обсязі на зазначені цілі);

3) одержання безоплатно або за ціною, меншою за мінімальну ринкову, особами, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, територіях ведення бойових дій, або які були змушені покинути

своє місце фактичного проживання внаслідок ведення (загрози) бойових дій, тимчасової окупації (загрози):

- послуг із тимчасового проживання чи розміщення;
- транспортних послуг чи послуг із перевезення з місця фактичного проживання та/або повернення до нього;
- медичних послуг та лікарських засобів;
- товарів, робіт або послуг, визнаних гуманітарною допомогою;
- матеріальної допомоги від іноземної держави або міжнародної організації.

При цьому пропонується не декларувати перелічені об'єкти та не подавати щодо них повідомлення про суттєві зміни в майновому стані.

Слід зазначити, що з врахуванням вказаних змін до Закону, контролюючим антикорупційним органам слід виробити дієвий механізм контролю за виконанням зазначених вимог.

В умовах війни, є необхідність посилити боротьбу з корупцією шляхом внесення низки змін до чинного законодавства України та запровадити більш дієвіші механізми роботи антикорупційних органів, оскільки після нашої перемоги необхідно відбудовувати країну за допомоги світових партнерів з залученням багатомільярдної фінансової допомоги. В свою чергу, без дієвої протидії корупції яку слід посилити саме зараз, допомога світових партнерів може стати малоімовірною.

Література:

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану No 7348 від 04 трав. 2022 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39559>

2. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану No 7280 від 12 квіт. 2022 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7280&skl=10

**ЩОДО СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ
ОСОБОЮ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Монін І. В.

аспірант

*Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України [1] органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І кожен, відповідно до ст. 68, зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Отже, діяння, що вчинюються всупереч Конституції і законам України, є порушенням їх приписів і мають тягнути юридичну відповідальність. Зловживання службовими особами своїм службовим становищем або вчинення ними дій, що виходять за межі їх повноважень, посягають на встановлений порядок функціонування цих службових осіб, а також на нормальне функціонування юридичних осіб, представниками яких вони є, їх авторитет. Вони можуть завдавати не тільки матеріальної, а й нематеріальної шкоди не тільки юридичним особам, а й посягати на права та законні інтереси інших осіб [2].

Анонсоване дослідження є одним із перших в Україні науково-правових досліджень, яке присвячене особливостям зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми під час воєнного стану [3] і спрямоване на розробку нових теоретичних положень, що стосуються загальнотеоретичних засад дослідження відповідальності за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; юридичного аналізу складу зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми та особливостей застосування норми за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми в умовах воєнного стану, а також низки пропозицій, здатних удосконалити відповідні положення норми, передбачені статтею 364¹ Кримінального кодексу України,

вирішити відповідні прикладні задачі тощо [4]. До яких наслідків призводять дії кваліфіковані ст. 364-1 КК України, наглядно проілюстровано на прикладі трагічної пригоди у м. Суми на початку 2019 року: коли немовля було смертельно травмовано несправним ліфтом [5]. Так, дії керівника компанії «Міськсумліфт» (відповідальної за експлуатацію цього ліфта) кваліфіковано за ч. 2 ст. 364 КК України, потім перекваліфікували на ч. 2 ст. 272 (порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки) КК України, а також за ч. 2 ст. 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, що спричинило тяжкі наслідки) КК України.

Сьогодні, не дивлячись на перебіг ведення агресивної війни Російською федерацією проти України, фіксуються кримінальні правопорушення, що вчиняються вітчизняними службовими особами. Наприклад, на Вінниччині заарештовано активи російської компанії (а саме олігарха, який володіє косметичною корпорацією в РФ та є членом політичної партії «Єдина Росія»). Щодо складу злочину, то топ менеджмент цього підприємства намагався приховати від націоналізації [6] готову продукцію й сировину зловживаючи при цьому повноваженнями службової особи юридичної особи приватного права та склади злочинів за ч. 1 ст. 388 та ч. 1 ст. 445 КК України. Взагалі, на липень 2022 року за ініціативи СБУ заарештовано 2,1 млрд грн. активів українських компаній, які належать російським корпораціям [7].

Подовження фіксації злочинності в цій сфері, зміни та доповнення в законодавстві, судова статистика та ситуація в країні, спонукають нас більш детально розглянути існуючі наукові доробки та продовжувати розробку науково-правових рекомендацій спрямованих на попередження та запобігання цим злочинам. Особливої уваги на наш погляд заслуговує дисертація Сисоева Д.О. «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: кримінально-правова характеристика» (2015 року) [8, с. 23]. Проте, треба зважити на те, що з того терміну до КК України було внесено зміни у відповідності до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року (що вступив у дію 25 січня 2015 року), і також стосується злочину, що карається ст. 364-1 КК України й ще багато аспектів цієї проблематики залишилися не до кінця з'ясованими, а деякі досі залишаються дискусійними (зокрема, питання додаткових об'єктів цього злочину, співвідношення зловживання повноваженнями та перевищення

повноважень службовою особою юридичної особи приватного права, можливість вчинення цього злочину у формі бездіяльності, розуміння істотної шкоди та тяжких наслідків як конститутивної ознаки складу цього злочину, характер та особливості причинного зв'язку тощо), тому вона не вичерпує потреб сучасної практики.

Ще одним із досліджень кримінальної відповідальності за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми можна відзначити працю Гора Р. М. (2019 рік) [9, с. 20], проте предметом дослідження були тільки питання кримінальної відповідальності за цей вид злочинів без врахування реалій теперішнього часу і відповідної судової практики. Докладним було дослідження Яциніної М.-М. С. (2021 року) [10, с. 23], проте зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, було тільки одним з кримінальних правопорушень як предмет дослідження разом зі зловживанням владою або службовим становищем та зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

Низка інших вчених та науковців розглядали різні аспекти окресленої проблематики, проте в жодній із них не було піддано ґрунтовному науково-правового аналізу «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми за умов воєнного стану». В якій ми ставимо своїми задачами вирішення наступних питань: стан дослідження кримінальної відповідальності за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; історія законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми в законодавстві зарубіжних країн; об'єкт складу кримінального правопорушення, пов'язаного зі зловживанням повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, пов'язаного зі зловживанням повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; суб'єкт складу кримінального правопорушення, пов'язаного зі зловживанням повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, пов'язаного зі зловживанням

повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; кваліфікація та розподіл складів кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми із суміжними складами; особливості визначення покарання за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми в умовах воєнного стану тощо.

Література:

1. Конституція України від 13 квітня 2012 року № 9627-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 08.08.2022).

2. Організація державної влади. *Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5-organizaciya-derzhavnoyi-vlady> (дата звернення 08.08.2022).

3. Російське вторгнення в Україну (2022). *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)) (Дата звернення 08.08.2022)

4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року №2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 08.08.2022).

5. Ліфт – «убивця»: що і як призвело до загибелі немовляти в Сумах. *Уніан. Інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/incidents/10400802-lift-ubivcya-shcho-i-yak-prizvelo-do-zagibeli-nemovlyati-v-sumah.html> (дата звернення 08.08.2022).

6. Завдали 27 млн грн збитків товариству – підозрюють голів правління та наглядової ради. *Офіс Генерального прокурора. Головна. Новини*. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/zavdali-27-mln-grn-zbitkiv-tovarisstvu-pidozryuyut-goliv-pravlinnya-ta-naglyadovoyi-radi> (дата звернення 08.08.2022).

7. За ініціативи СБУ заарештовано 2,1 млрд грн активів українських компаній, які належать російським корпораціям. *LB.ua Дорослий погляд на світ* URL: https://lb.ua/society/2022/07/08/522578_initsiativi_sbu_zaareshtovano_21.html (Дата звернення 08.08.2022)

8. Сисоєв Д. О. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: кримінально-правова характеристика : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : «МП Леся», 2016. 23 с.

9. Гора Р. М. Кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права

незалежно від організаційно-правової форми : автореф. дис. на здобуття кандидата юридичних наук (доктора філософії) : 12.00.08. Харків : [б. в.], 2016. 20 с.

10. Яциніна М.- М. С. Зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за кримінальним кодексом України (ст.ст. 364, 364-1, 365-2 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 23 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-30>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ ПРИ ПЕРЕДАЧІ ПОДАРУНКІВ ДО СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мулик О. Р.

*аспірант Науково-дослідного
інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні від 24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії на територію України, вимагає динамічного розвитку вітчизняного законодавства. Головною метою змін у правовому забезпеченні різних сфер суспільного життя має бути максимальне сприяння силам сектору безпеки і оборони України. Разом із тим, необхідно пам'ятати, що деякі суспільні проблеми функціонування держави в умовах воєнного стану можуть посилюватись і діяти не на користь досягнення перемоги, а відтак потребують більш жорстких заходів щодо їх запобігання та протидії ним. Однією з таких проблем виступає безпосередньо корупція.

У 2022 році, незважаючи на російське вторгнення, Україна показала кращий, ніж у попередньому році, результат щодо Індексу запобігання корупції, який оцінюється міжнародною організацією Transparency International [1]. Однак, слід зазначити, що антикорупційне законодавство в Україні у період дії режиму воєнного стану зазнало окремих послаблень. Так, відповідно до Закону України від 8 липня 2022 року № 2381-IX «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2381) були скасовані деякі обов'язкові вимоги щодо процедури

одержання чиновниками подарунків, зокрема грошових, та їх декларування [2]. Згідно із Законом № 2381, вимога щодо відповідності подарунків загальноновизнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків не поширюються на такі дії:

- одержання грошових коштів (за умови, якщо вони в повному обсязі були використані для підтримки Збройних Сил України (ЗСУ) та/або для гуманітарної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії шляхом переказів на спеціальні рахунки, здійснення благодійної діяльності чи закупівлі товарів для їх подальшої передачі для потреб ЗСУ та інших військових, правоохоронних або розвідувальних формувань, утворених відповідно до законодавства України);

- одержання безоплатно або за ціною, нижчою за мінімальну ринкову ціну, товарів (за умови їх подальшої передачі до ЗСУ та інших, утворених у відповідності до чинного законодавства, формувань або за умови надання товарів у якості благодійної допомоги постраждалим внаслідок воєнних дій);

- одержання безоплатно або за ціною, нижчою за мінімальну ринкову ціну, особами, які фактично проживають на тимчасово окупованих територіях України чи на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або особами, які були змушені залишити місце свого фактичного проживання внаслідок тимчасової окупації (загрози тимчасової окупації), ведення (загрози ведення) бойових дій: 1) послуг із проживання чи розміщення; 2) транспортних послуг чи послуг із перевезення у зв'язку із зміною місця фактичного проживання та/або з поверненням до місця проживання; медичних послуг; 3) лікарських засобів; 4) товарів, робіт або послуг, визнаних гуманітарною допомогою (за винятком транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, крім легкових автомобілів, спеціально обладнаних для перевезення осіб з інвалідністю та переданих особам з інвалідністю) [2].

Також установлено, що в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, звітний період якої повністю або частково припадає на період дії воєнного стану, не зазначаються відомості щодо об'єктів декларування, передбачених пунктом 2³ цього розділу (*тобто об'єкти, зазначені вище – авт.*), а також щодо матеріальної допомоги, передбаченої законодавством іноземної держави (крім держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором), виплаченої за рахунок коштів іноземної держави (крім держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором) або міжнародної організації [2].

Таким чином, законодавець послабив на період дії воєнного стану деякі обмеження щодо одержання подарунків та їх декларування. З одного боку, таке послаблення викликане умовами воєнного стану, і передача подарунків на підтримку сил сектору безпеки та оборони України може сприяти зміцненню обороноздатності країни та успішному виконанню покладених на них завдань із захисту держави. З іншого боку, послаблення антикорупційного законодавства, на нашу думку, викликає низку проблемних питань, які необхідно вирішити.

Перш за все, порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків – це пов'язане з корупцією адміністративне правопорушення, відповідальність за яке передбачене статтею 172⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення) [3]. Якщо ж подарунок надається за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто надає подарунок, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням влади чи службового становища, та якщо сума грошових коштів або вартість подарунка в сто і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, мова йде про отримання неправомірної вигоди, тобто про кримінальне правопорушення, передбачене статтею 368 Кримінального Кодексу України [4].

Фактично, законодавець дозволяє особам, які вчинили ці правопорушення, передати отримані подарунки чи кошти на потреби безпеки та оборони України замість притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності. Але варто пам'ятати, що при отриманні посадовими особами подарунків мова йде, як правило, про прийняття рішення на користь особи, що такий подарунок дарує, тобто про неправомірну вигоду. А це, як слушно зауважив О. А. Лупало, за будь-яких умов є протиправним і тягне за собою відповідальність згідно із законом [5, с. 80]. Скасування ж обов'язкової вимоги щодо декларування подарунків в умовах воєнного стану, на наш погляд, створює для чиновників реальні можливості здійснювати правопорушення, прикриваючись при цьому допомогою армії або благодійною діяльністю.

Отже, існує реальна проблема, яка потребує розв'язання, зокрема і за рахунок удосконалення нормативно-правової бази щодо запобігання корупції. Як зазначає Т. Полтавець, заважаючи на необхідність виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо боротьби з корупцією, необхідно в умовах воєнного стану відновити процес подання електронних декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та поновити фінансовий контроль за їх діяльністю [6, с. 265]. Ми ж пропонуємо посилити взаємодію та «зворотній зв'язок» між силами сектору безпеки і оборони України, які можуть отримувати кошти та матеріальні засоби від посадових осіб, та спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері запобігання корупції. Для цього, на

нашу думку, доцільно доповнити прикінцеві положення Закону України «Про запобігання корупції» [7] новим пунктом 2¹¹ наступного змісту:

«2¹¹. Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, добровольчі формування територіальних громад, розвідувальні органи, правоохоронні органи у разі отримання ними грошових коштів або товарів від осіб, зазначених у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, або від їх близьких родичів, якщо такі грошові кошти або товари були передані з метою виконання умов пункту 2³ прикінцевих положень цього Закону щодо не поширення вимог відповідності подарунків загальноновизнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків, повинні в обов'язковому порядку доповідати про такі випадки до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з метою з'ясування останніми джерел та обставин походження переданих коштів».

Вважаємо, що таке доповнення антикорупційного законодавства хоча й буде джерелом зайвого навантаження на органи фінансової звітності сил сектору безпеки та оборони України та на спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, однак в умовах тимчасового скасування вимоги щодо подання обов'язкової декларації чиновниками подарунків дозволить підтримувати контроль за джерелами надходження коштів та матеріальних цінностей до осіб, зазначених у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» та своєчасно виявляти випадки одержання неправомірної вигоди.

Література:

1. Індекс сприйняття корупції – 2022. Веб-сайт Transparency International Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 06.03.2023).
2. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану: Закон України від 8 липня 2022 року № 2381-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2381-20#Text> (дата звернення: 06.03.2023)
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 06.03.2023)
4. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.03.2023)
5. Лупало О. А. Деякі проблеми застосування обмеження щодо одержання подарунків в антикорупційному законодавстві. *Імплементація*

тація європейських стандартів запобігання корупції в Україні : матеріали міжвузівської науково-практичного круглого столу (м. Київ, 22 березня 2019 року). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 76–82.

6. Полтавець Т. В. Заходи щодо вдосконалення антикорупційної політики в Україні в політичній сфері. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8–9 грудня 2022 року). Київ, 2022. С. 262–266.

7. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 06.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-31>

НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Олійник А. М.

*аспірант кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Рівень поширення корупції у всіх сферах суспільного життя нині становить загрозу національній безпеці, завдаючи значної шкоди обороноздатності, соціальному та економічному розвитку держави. Наявність агресивної війни проти України та оголошення воєнного стану лише загострили увагу суспільства до зазначених проблем, що вимагає від держави посилення боротьби з корупційними проявами, а значить і подальший розвиток профільного законодавства.

Упродовж останнього десятиріччя Україна зробила суттєвий поступ у напрямку комплексного нормативного регулювання правовідносин у сфері запобігання корупції. Із прийняттям Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 року (втратив чинність) [1], а згодом чинного Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 [2] (надалі – Закон), було закладено фундаментальну основу для проведення в Україні антикорупційної реформи. З цього часу відбувається динамічний процес формування та безперервного

удосконалення системи запобігання корупції, в тому числі у сфері кримінальної відповідальності. Мабуть, жодна інша галузь національного законодавства за доволі незначний історичний період не зазнала такої кількості прийнятих нормативно-правових актів, внесених до змін та доповнень, як це є у нашому випадку.

Слід відзначити, що сучасна антикорупційна парадигма обумовлена об'єктивними чинниками, які пов'язані із активною зовнішньополітичною діяльністю держави. Передусім, Україна ратифікувала ряд міжнародних актів у сфері протидії корупції, серед яких: Конвенція ООН проти корупції (набрала чинності для України 01.01.2010) [3], Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією ETS 173 (01.03.2010) [4], Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією ETS 191 (01.03.2010) [5], Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (01.01.2006) [6]. Вимоги щодо впровадження дієвих системних змін у цьому напрямку були предметом зобов'язань і в рамках євроінтеграційних процесів (Угода про асоціацію з ЄС, План дій щодо лібералізації візового режиму).

Загалом, Закон перетворився на платформу для подальшого комплексного правового регулювання усіх правовідносин з приводу запобігання корупції. Подальший розвиток інших законів, зокрема які встановлюють юридичну відповідальність за правопорушення у сфері корупції, включаючи і Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [7], уже відбувається в рамках спільного інтегрованого антикорупційного процесу, використовуючи єдиний понятійний апарат.

Насамперед у Законі викладено дефініції таких основних термінів як: корупція, неправомірна вигода, корупційне правопорушення, правопорушення, пов'язане з корупцією та інші; регламентовано антикорупційні обмеження, заборони та вимоги.

Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 (втратив чинність 01.01.2011), нагадаємо, розкривав зміст корупції та корупційних діянь через діяльність виключно осіб, уповноважених на виконання функцій держави, обмеживши їх коло державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, міністрами, народними депутатами та депутатами місцевих рад, військовими посадовими особами [8].

Натомість чинний Закон у ст. 3 розширює коло суб'єктів, на яких поширюється його дія, виділяючи при цьому різні за правовим становищем категорії осіб, виходячи із виконуваних повноважень та суспільної ваги, а відповідно і рівня відповідальності. До таких відносяться, зокрема: особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; посадові особи юридичних осіб публічного права; особи, які надають публічні послуги; службові особи

юридичних осіб приватного права, а також будь-які інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією [2].

Для складу усіх корупційних кримінальних правопорушень, незалежно від суб'єктного складу, було уніфіковано поняття неправомірної вигоди як безпосереднього предмету відповідних злочинів. Раніше кримінальний закон вживав різні термінологічні конструкції, наприклад, «хабар» (ст. 368 КК України), «незаконна винагорода» (ст. 354 КК України).

Значно розширено та гармонізовано зміст та обсяг об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із підкупом. Кримінально караним тепер визнається не лише факт одержання неправомірної вигоди чи її вимагання, але й цілий спектр інших можливих діянь: прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої вигоди, прохання її надати.

З метою забезпечення правової визначеності виправданим на даному етапі, вважаємо, закріплення у ст. 45 КК України чіткого постатейного переліку корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень.

Важливу роль у забезпеченні державної антикорупційної політики відграють також законодавчі акти програмного характеру. Так, Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» затверджена нова Антикорупційна стратегія, якою визначені ключові напрямки запобігання корупції, окреслені основні проблеми та очікувані стратегічні результати, в тому числі щодо посилення кримінальної відповідальності [9]. Попередня Антикорупційна стратегія (на 2014–2017 роки) також характеризувалася високим антикорупційним потенціалом, проте який не вдалося повною мірою реалізувати, насамперед, через тривалий процес створення антикорупційних інституцій, що відбувався протягом 2014–2019 років (НАБУ, НАЗК, САП, ВАС) [10]. Зовсім нещодавно, 04 березня 2023 року, Урядом затверджено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки, яка передбачає заходи, спрямовані на усунення можливих корупціогенних факторів та удосконалення системи запобігання корупції в різних сферах суспільного життя [11].

Згідно з даними Transparency International за підсумками 2022 року Україна отримала 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (CPI) та посідає з цим показником 116 місце зі 180 країн [12]. Вищенаведене свідчить, що процес удосконалення антикорупційного законодавства, без сумніву, триватиме і надалі. Важливо, щоб окрім посилення відповідальності, було забезпечено в повній мірі також і принцип правової визначеності щодо чіткого правового регулювання усіх аспектів корупційних правопорушень, використовуючи при цьому досягнення наукових досліджень та правозастосовної практики.

Література:

1. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text> (втратив чинність), (дата звернення 01.03.2023).
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 01.03.2023).
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 03.03.2023).
4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення 03.03.2023).
5. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) від 15.05.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_172#Text (дата звернення 03.03.2023).
6. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text (дата звернення 03.03.2023).
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 03.03.2023).
8. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995 № 356/95-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80#Text> (втратив чинність), (дата звернення 05.03.2023).
9. Про засади державної антикорупційної політики на 2021 – 2025 роки: Закон України від 20.06.2022. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення 05.03.2023).
10. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#n16> (втрив чинність), (дата звернення 03.03.2023).
11. Прем'єр-міністр: Уряд затвердив Антикорупційну програму на 2023-2025 роки: Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-uriad-zatverdyv-antykoriuptsiinu-prohramu-na-2023-2025-roky> (дата звернення: 09.03.2023).
12. Індекс сприйняття корупції-2022: Transparency International Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 09.03.2023).

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОВЖИВАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Паньковець Ю. А.

*студентка 3 курсу юридичного факультету
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
м. Рівне, Україна*

Проблема корупції в країні, не являється відкриттям для кожного із нас, проте дедалі частіше ми чуємо слово «корупція». У зв'язку з повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року російськими загарбниками на територію України, Президент України видав указ про введення воєнного стану.

Націливши увагу на територіальну оборону держави, утримання внутрішньої стабільності, ефективності політичної влади на усій державній території, не помітили ще один негативний феномен, що призводить до економічної кризи та впливає на ефективність держави, знижуючи її керованість та прояв відчуття безвідповідальності – корупційна злочинність.

Корупція – використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей. Вчиняючи діяння що відносяться до ознак корупції, особа вчиняє корупційне правопорушення, зазначене в Законі України «Про запобігання корупції», за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [1].

У звичайному буденному житті корупційні діяння, можуть нас спіткати у незаконному одержанні матеріальних та інших благ; зловживання службовими повноваженнями ; одержання пільг, допомоги, пожертви; хабарництво ;неправомірне заволодіння чужим майном; розкрадання колективного, державного, приватного майна та використання у своїх цілях.

Протягом року військової агресії на теренах нашої держави, були активно залучені службові посадовці, волонтери, активісти, громадські

організації, підприємці та просто небайдужі громадяни, які долучались до підтримки наших військовослужбовців, збираючи кошти, продуктові набори, медичні аптечки, купуючи авто, бронешити тощо. Проте були й такі, які активно розпочали розкрадати гуманітарну допомогу, для незаконного збагачення.

Реагуючи зазначені діяння чинний КК України було доповнено відповідною статтею, яка встановлює відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги та нецільове використання її для отримання прибутку в умовах війни, визначивши факт вчинення кримінального правопорушення під час воєнного стану як обтяжуючу обставину [2].

Відтак кожна схема псевдоволонтерства, розкрадання гуманітарної допомоги чи організації неправомірних грошових потоків на тлі війни повинна стати предметом ретельного й прозорого розслідування з боку Нацполіції, ДБР, Служби безпеки України та Офісу Генпрокурора.

Корупція супроводжує при виїзді за межі України, у військових адміністраціях, для ухилу від мобілізації тощо. На період воєнного стану пропуск через митний кордон України товарів гуманітарної допомоги, які включені до переліку категорій товарів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 224 «Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань гуманітарної допомоги», здійснюється за місцем перетину митного кордону України шляхом подання товаросупровідних документів або декларації, заповненої особою, що перевозить даний товар, за формою згідно з додатком, без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [3].

Слід негайно реагувати на вчинення таких дій, адже поки військовослужбовці боронять нашу країну від зовнішнього ворога, нам потрібно вберегти її від внутрішнього.

Література :

1. Закон України від 01.01.2023 № 1700-VII «Про запобігання корупції». Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 01.03.2023).

2. Закон України від 24 березня 2022 року №7146. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану». URL: <https://www.rada.gov.ua/print/220880.html> (дата звернення 01.03.2023).

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 224 «Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D0%BF#n9> (дата звернення 01.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-33>

КОРУПЦІОГЕННІСТЬ ПРАКТИКИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пацурківський П. П.

*студент III курсу 11 групи Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Берзін П. А.

*доктор юридичних наук, професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

Навчально-наукового інституту права

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Російсько-українська війна стала небаченою раніше сукупністю фундаментальних викликів для усього цивілізованого світу, особливо для України. Вона різко загострила хронічні проблеми у різних сферах суспільних відносин та породила ще більше нових гострих негараздів, утворивши із них найкарколомніші симбіози негативних факторів для суспільства. Одним з ряду останніх наразі є в Україні стрибок корупційності практики адміністрування податку на додану вартість (далі ПДВ).

Термін *корупційогенний* відповідно до антропосоціокультурної концепції мови означає ще не саму корупцію, а її передумови – це *той, який є причиною корупції; корупцієтворний* [1, с. 40–43]. Методологічний ключ до розуміння та пояснення явища корупцієтворності міститься в нормативному визначенні корупції у Законі України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 року. Його квінтесенція полягає в тому, що корупцією є використання особою, уповноваженою на вчинення публічних послуг,

«наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки-пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка-пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі [що надає публічні послуги. – П.П.]..., або на її вимогу іншим фізичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [4]. Дане по суті родове визначення корупції вітчизняний законодавець фактично побудував на основі переліку типових корупційних факторів, які відіграють роль пускових механізмів у трансформації корупції із потенційно можливої у реальну.

Як переконує аналіз прецедентної практики ЄСПЛ [2], а також відповідної судової практики вітчизняних судів [3], системоутворююча роль серед усіх корупційних чинників в адмініструванні ПДВ належить *наявності в осіб, уповноважених на таке адміністрування, дискреційних повноважень*, що уможливорює підміну ними правовірних практик свавіллям та зловживаннями. Правова визначеність як елемент принципу верховенства права настільки важлива та необхідна, що в Україні цьому елементу надано статусу окремого конституційного припису: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, – йдеться у ч. 2 ст. 19 Конституції України, – зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [4]. Ця вимога поширюється на усіх осіб, що надають публічні послуги.

Метою наукового повідомлення є розкриття корупційної природи адміністрування ПДВ в Україні в умовах воєнного стану. **Конкретні завдання дослідження** полягають в аналізі корупцієтворних положень нормативно-правових актів, за допомогою яких Українська держава адмініструє ПДВ в умовах воєнного стану.

Виклад основних результатів дослідження. На самому початку російсько-української війни адміністрування ПДВ в Україні регулювали Податковий кодекс України [6], Постанова КМУ № 1165 від 11.12.2019 р. (далі Порядок № 1165) [7] та Наказ Мінфіну України № 520 від 12.12.2019 р. [8] Вищезазначеною Постановою Кабмін України затвердив також Порядок розгляду скарг на можливі рішення контролюючих органів про відмову у реєстрації податкових накладних або розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних (далі ЄРПН) [9]. За нових умов воєнного стану вищезазначений правовий режим адміністрування ПДВ втратив свою ефективність. З метою опанувати ситуацією Верховна Рада України Законом України № 2260-ІХ від 12.05.2022 р. запровадила тимчасовий, на час дії воєнного стану, правовий режим адміністрування ПДВ. На відміну від відповідного довоєнного правового режиму він відзначався більшою

невизначеністю, особливо щодо питань нових особливостей реєстрації податкових накладних/розрахунків коригування платниками цього податку в ЄРПН [10], оскільки податково-правова дійсність стала нечувано динамічною.

Формою подолання вищезазначеної невизначеності щодо адміністрування ПДВ держава обрала внесення змін до уже згаданого нами вище Порядку № 1165, який після його корегування було затверджено новою Постановою Кабміну України № 1154 від 12.10.2022 р.[11] Родзинкою даного коригування стало наділення комісій контролюючих органів додатковими повноваженнями не реєструвати в ЄРПН тих податкових накладних/розрахунків корегування платників податків, якими передбачалося зменшення суми компенсації вартості хоча б одного з товарів чи послуг їх постачальнику (це означає заборону збільшувати величину собівартості товарів або послуг в умовах війни). Ця «інновація» повністю суперечить Директиві ЄС щодо електронних рахунків, яка прямо забороняє встановлювати будь-які додаткові вимоги щодо реєстрації податкових накладних.

Порядок визнав критеріями такого «зменшення сум компенсації» сам факт віднесення комісією контролюючого органу платника податків **на її власний розсуд** до категорії «ризикових», **без надання нормативного тлумачення цього терміну**, а також факт одержання контролюючим органом «податкової інформації» про недостовірність поданих платником ПДВ даних, без належної перевірки такої інформації [11]. Фактично йдеться про повернення презумпції винуватості платника ПДВ. Верховна Рада України Законом № 2836-IX від 13.12.2022 р. підтримала вищезазначений підхід Уряду України [12]. Це узаконило переведення у ручний режим адміністрування реєстрації податкових накладних/розрахунків корегування в ЄРПН, занурило ці важливі правові процедури у ситуацію суб'єктивізму і правової невизначеності, відкривало прямий шлях корупції.

На одному із засідань Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Парламенту в лютому 2023 р. йшлося про те, що на той час виявилися заблокованими і недопущеними до реєстрації у вищезазначений спосіб понад сорок шість тисяч податкових накладних/розрахунків корегування платників ПДВ. Це завдало половині підприємств і підприємців України значних матеріальних та репутаційних збитків. Із чотирьох з половиною тисяч скарг платників ПДВ на такі дії контролюючих органів України та їх комісій, з якими звернулися платники цього податку в українські суди, більше двох тисяч справ контролюючі органи уже програли. Найпоширенішою причиною останнього виявилось, як було зазначено ще у Постанові Верховного Суду в справі № 816/687/16 від 16.04.2022 р., зловживання контролюючими органами та їх комісіями наданими їм дискреційними

повноваженнями в адмініструванні реєстрації в ЄРПН податкових накладних/розрахунків коригування та створення цим самим корупційних ризиків [13].

Висновки. Квінтесенція корупційності адміністрування ПДВ в Україні в умовах воєнного стану полягає у наявності у осіб, уповноважених на його здійснення, дискреційних повноважень. Такі повноваження надані спеціальним комісіям контролюючих податкових органів, що його здійснюють, Постановою Уряду України № 1154 від 12.10.2022 р. Це прямо суперечить елементу правової визначеності принципу верховенства права, Конституції України та Директиві ЄС щодо електронних рахунків.

Література:

1. Бачевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвофілософських вчень : підручник. 2-е вид., стереотипне. Київ : Вид. центр «Академія». 2011. 240 с.

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 р., заява № 21722/11 ; Рішення ЄСПЛ у справі «Дія-97» проти України» від 21 жовтня 2010 року, заява №19164/04 та ін.

3. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду щодо реєстрації податкових накладних/розрахунків коригувань. Київ : Верховний Суд. 2021. 28 с.

4. Про запобігання корупції. Закон України № 1700-VII від 14 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

5. Конституція України від 28 червня 1996 року із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Податковий кодекс України. Закон України № 2755-VI від 02.12.2010р. зі змінами та допов. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n256>

7. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF#Text>

8. Про затвердження Порядку прийняття рішень про реєстрацію / відмову в реєстрації податкових накладних / розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Наказ Міністерства фінансів України від 12 грудня 2019 р. № 520. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE34216>

9. Порядок розгляду скарги щодо рішення про відмову в реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Постанова Кабінету Міністрів України

від 11 грудня 2019 р. № 1165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF#Text>

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану. Закон України № 2260-IX від 12.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#n5>

11. Зміни, що вносяться до Порядку зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1154 від 12.10.2022 р. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/633465.html>

12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо сприяння відновленню енергетичної інфраструктури України. Закон України № 2836-IX від 13.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2836-20#n5>

13. Постанова Верховного Суду від 19.04.2022 р. у справі No 816/687/16. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/palata_19_04_01_2022_816_687_16

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-34>

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВА-АГРЕСОР» В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кузнецов В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Сийплові М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Нові виклики, які постали перед Україною, зумовлюють зміну державної політики у різних сферах. На нашу думку, одним

з пріоритетних напрямів є зміцнення національної безпеки різними правовими засобами. У цьому контексті є важливим, на нашу думку, досвід робочої групи з питань розвитку кримінального права, яка відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи» підготувала підсумковий варіант проєкту Кримінального кодексу України (КК) в редакції станом на 30 січня 2023 року.

Проєкт КК передбачає у книзі дев'ятій «Кримінальні правопорушення проти держави» розділ 9.1. «Злочини проти державної безпеки» [1]. Цей розділ передбачає 14 статей, які містять роз'яснюючі (ст. 9.1.1) та забороняючі (ст. 9.1.2–9.1.14) норми. Так, стаття 9.1.1. «Значення термінів, вжитих у цьому Розділі» дає визначення певної термінології, яка вживається в цьому розділі. Таку ідею формування на початку розділу норм-дефініцій у цілому слід підтримати. Однак, окремі з них, зокрема поняття «держава-агресор» потребує певного уточнення. Так, у пункті 2 ст. 9.1.1 проєкту КК держава-агресор визначається як «держава, яка здійснює збройну агресію проти України; збройне чи воєнізоване формування держави-агресора; окупаційна адміністрація держави-агресора; підконтрольний державі-агресору самопроголошений орган, який узурпував виконання владних функцій на тимчасово окупованій території України; незаконне збройне чи воєнізоване формування, кероване та фінансоване державою-агресором» [1].

На нашу думку, таке визначення терміну «держава-агресор» є не досить точним, як з норм вітчизняного законодавства, так і з положень міжнародного гуманітарного права. У цьому контексті нам пригадуються слова нашого Вчителя – професора В.М. Смітійєнка щодо кримінально-правових дефініцій, який наголошував на тому, що визначити та описати всі ознаки правового поняття на стільки важке завдання, як провести всі точні розрахунки пов'язані з будівництвом залізничного мосту через велику річку.

Аналіз норм міжнародного гуманітарного права на предмет визначення держави-агресора показав, що статут Організації Об'єднаних Націй (ООН), використовуючи термін «агресія», не містить визначення цього поняття. Таку ситуацію в міжнародному гуманітарному праві Р.С. Єделєв, Т.В. Короткий пояснюють тим, що тлумачення агресії мало сформуватися у практиці органу, до повноважень якого належить установлення існування такого акту – Ради Безпеки ООН. Але практика Ради Безпеки виявилася іншою: держави-члени Ради Безпеки ООН не тільки не змогли погодити єдине визначення поняття «агресія», а і усіяло ухилялися від використання цього терміна в резолюціях, в яких прямо йшлося про застосування сили однією державою проти іншої (наприклад, у випадку вторгнення Іраку в Кувейт у серпні 1990 року) [2].

За таких обставин, визначення агресії довелося давати Генеральній Асамблеї ООН. 14.02.1974 було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 3314 «Визначення агресії». Як відомо, резолюції Генеральної Асамблеї ООН мають рекомендаційний характер, але при цьому можуть слугувати виразом і підтвердженням сформованості міжнародно-правового звичаю з певного питання. Зважаючи на відсутність інших визначень агресії і одноголосну підтримку під час голосування, визначення агресії, закріплене у Резолюції 3314, сьогодні вважається загальноприйнятим.

Агресією, відповідно до Резолюції 3314, є «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй» [2]. Таке визначення дозволяє сформулювати наступне поняття держави-агресора, як держава, яка застосовує збройну силу проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Далі звернемося до національного законодавства, яке в ст. 3 Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 р. визначає поняття «держава-агресор – держава, яка у будь-який спосіб окупувала частину території України або яка вчиняє агресію проти України, визнана Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом» [3]. Це визначення, по-перше, пропонує ототожнювати такі терміни як держава-агресор та держава-окупант. На нашу думку, це не зовсім правильно, оскільки держава-агресор необов'язково стає державою-окупантом (наприклад, білорусь). З іншого боку, якщо держава здійснює окупацію, то вона безперечно є державою-агресором. На наш погляд, національне поняття повинно відповідати міжнародному. Отже, пропонуємо уточнити поняття «держава-агресор» в ст. 3 Закону України «Про кінематографію» у такій редакції: «держава, яка застосовує збройну силу проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності України, або іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнана Верховною Радою України державою-агресором».

Також у цьому контексті, видається дискусійним визначення терміну «держава-агресор» у п.2 ст. 9.1.1. проєкту КК, а саме в частині, де вказано, що держава-агресор – це «держава, яка здійснює збройну агресію проти України». Міжнародне поняття агресії, як зазначалося, включає в себе застосування збройної сили. Отже, є недоречним повторювати, що держава-агресор здійснює агресію. Доцільно використовувати ознаки, які передбачені в міжнародному понятті.

Також запропоноване в понятті «держава-агресор» перерахування різних формувань, органів влади, окупаційних адміністрацій, вважаємо, не відноситься до поняття «держава-агресор». Це, фактично, є перерахування певних структурних владних та воєнізованих підрозділів держави-агресора. Пригадаймо Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» від 21 квітня 2022 року, яким були внесені зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», й зокрема викладена нова редакція преамбули в якій зазначено: «... Російська Федерація чинить злочин агресії проти України та здійснює тимчасову окупацію частини її території за допомогою збройних формувань Російської Федерації, що складаються з регулярних з'єднань і підрозділів, підпорядкованих Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділів та спеціальних формувань, підпорядкованих іншим силовим відомствам Російської Федерації, їхніх радників, інструкторів та іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також за допомогою окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольні Російській Федерації самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України» [4]. Отже, законодавець розділяє такі поняття як держава-агресор та органи, які дозволяють здійснювати цю агресію.

На підставі викладеного пропонуємо:

1) поняття «держава-агресор» у п 2 ст. 9.1.1. проєкту КК викласти у такій редакції: «держава, яка застосовує збройну силу проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності України, або іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнана Верховною Радою України державою-агресором»;

2) уточнити поняття «держава-агресор» в ст. 3 Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 р. у такій редакції: «держава, яка застосовує збройну силу проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності України, або іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнана Верховною Радою України державою-агресором».

Література:

1. Кримінальний кодекс України : проєкт (станом на 30.01.2023). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 24.02.2023).
2. Єделев Р.С., Короткий Т.В. Співвідношення понять «державо-агресор» і «сторона міжнародного збройного конфлікту». *Юридична Газета online*. 20 червня 2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html> (дата звернення: 24.02.2023).
3. Про кінематографію : Закон України від 13 січня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.02.2023).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України : Закон України від 21 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#n173> (дата звернення: 24.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-35>

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА, КОРУПЦІЙНІ ПРОЯВИ ТА ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стрельцов Є. Л.

*доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України
завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції»
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Сучасний світ, який останніми роками постійно перебуває у різних надзвичайних ситуаціях, частіше розглядає питання про підвищення національної безпеки в цілому та її складових на міжнародному та національному рівнях. Економічна безпека, як одна з найважливіших значущих складових безпеки, потребує підвищеної уваги. Все, що стосується України, додатково посилюється, по-перше, в зв'язку з бойовими діями, що відбуваються в нашій країні, і, по-друге, з карантинними обмеженнями у наслідок COVID-19, що передувало війні.

При цьому потрібно відзначити, що в умовах воєнного стану безпеку економіки потрібно забезпечувати у двох напрямках. Йдеться про безпеку так званої мирної економіки та безпеку так званої воєнної економіки, яка сьогодні потребує особливої уваги, оскільки саме вона забезпечує воєнні потреби держави та реально впливає на розвиток загальних подій в державі, стан військових сил, форми та способи озброєної боротьби, її характер, можливості її поширеності чи локалізації, її тривалість і, багато в чому, може впливати на її кінцевий результат. Кожен з цих напрямків – і мирна, і воєнна економіки – має спільні ознаки, але має й певні відмінності.

Загроза економічній безпеці – це процеси та діяння, які негативно впливають безпосередньо на економічні інтереси, умови і можливості їх реалізації тощо. Джерелами таких загроз можуть бути фактори природного та техногенного характеру; об'єктивні процеси економічного розвитку та дії суб'єктів безпосередньо економічних відносин (внутрішній вплив) та тих, хто, умовно кажучи, зовнішньо впливає, порушуючи ці відносини. Для визначення рівня економічної безпеки існують приблизно десять критеріїв. Один з них дає змогу об'єктивно оцінити ступінь криміналізації економіки та включає у себе: рівень тіньової економіки у валовому внутрішньому продукті (далі ВВП) як одного з найважливіших показників розвитку економіки загалом; долю податків та інших зборів у ВВП; частку податкових відрахувань з доданої вартості; кількість зареєстрованих та реально вчинених економічних кримінальних правопорушень та їх видові характеристики. У цих показниках можуть бути: «звичайні» відомості, «тривожні», «порогові» відомості. Саме «порогові» показники – це так звані граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів економіки, що призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки.

Має свої показники і воєнно-економічна безпека у державі. Загалом, це: так званий воєнно-економічний рівень, який повинен показувати, наскільки держава здатна задовольняти основні свої воєнні потреби не тільки у мирний час, а й в умовах військового протистояння за рахунок власних ресурсів; надійність функціонування воєнного сектору економіки; здатність воєнної економіки розвивати свої науково-технічні можливості таким чином, щоб задовольнити поточні та перспективні воєнно-економічні потреби тощо.

За таких умов підвищена соціально-економічна небезпека тіньової економіки полягає в її загальному негативному впливі на практично усі соціальні інститути суспільства, в порушенні встановленого порядку функціонування економічного механізму, в значній скруті функціонування воєнної економіки. Тіньова економіка достатньо часто,

особливо в країнах із соціально-економічними складнощами, виступає певною, так би мовити основою, використовуючи яку, функціонують кримінальні структури, корумповані чиновники та ін. Безумовно, такі процеси, як показує соціальна практика, характерні для будь яких держав, і приклади корупції у Європарламенті [1] або зловживання з використанням палаток для постраждалих від землетрусів у Туреччині [2], це підтверджують. Але, на думку американських фахівців, важливо враховувати, що одні й ті самі соціально-негативні процеси мають різну ступінь суспільної небезпеки в залежності від рівня розвитку конкретної держави (Prof. Graeme Newman).

Тіньова економіка, загалом, це система деструктивних, у своїй переважній частині, соціально-економічних проявів у процесах суспільного виробництва, які здійснюються всупереч загальним соціальним та індивідуальним інтересам переважної кількості членів конкретного суспільства. Така економіка має свою структуру, у якій можливо виділити: неофіційну економіку, протиправну економіку, кримінальну економіку. Існують, як відомо, різні підходи до досліджень проблем тіньової економіки, серед яких виділяють: юридичний, статистичний, економіко-соціологічний, інституційний, суто економічний та ін.

Останнім часом частіше виділяють так звану корпоративну систему тіньових економічних процесів, до якої відносять і корупцію. Корупція – це динамічне явище, в зв'язку з чим вона постійно змінює свої форми, види, напрямки реалізації та прикриття. Не зупиняючись на цих відомих положеннях, водночас, потрібно наголосити, що особливо останнім часом негативна корупційна ситуація дає змогу введення в публічний оборот щодо конкретної держави (групи держав) позначення «корупційність керуючих політиків», що, в свою чергу, породжує можливість тиску на таку державу, втручання в її внутрішні справи з боку інших держав або міждержавних об'єднань. Таким чином, високий рівень корупції може створювати і передумови ризику впливу на суверенітет і безпеку держави.

В зв'язку з цим один із пріоритетних напрямів підвищення якості державного управління, забезпечення прогресивного розвитку країни – це розробка системи заходів щодо протидії корупції. З урахуванням цього у лютому 2023 року на позачерговому засіданні Кабінету Міністрів було затверджено Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки. Зокрема, ця Програма передбачає заходи у сфері судочинства, державного регулювання економіки, митної справи та оподаткування, державного та приватного сектору економіки, будівництва, земельних відносин та інфраструктури, сектору оборони, охорони здоров'я, освіти й науки та соціального захисту. У цій Програмі також передбачені заходи, спрямовані на усунення можливих корупціогенних факторів,

вдосконалення формування та реалізації державної антикорупційної політики. Програмою повинні бути врегульовані питання координації та моніторингу оцінки ефективності реалізації виконання цієї Програми. В цілому, Програма виділяє три основні напрямки її реалізації: підвищення ефективності системи запобігання корупції в різних сферах суспільного життя, формування негативного ставлення до корупції в суспільстві, забезпечення невідворотної відповідальності за корупцію [3].

Переходячи до аналізу воєнно-економічних кримінальних правопорушень, потрібно відмітити, що, як відомо, між позитивними та негативними тенденціями соціально-економічного розвитку та динамікою сукупності кримінально-протиправних посягань немає швидких, жорстких та прямих кореляцій. Саме тому економічні, в тому числі і воєнно-економічні кримінальні правопорушення, не завжди можуть мати безпосередній зв'язок з процесами у тіньовій економіці, корупційними проявами, а можуть мати і певні видимі прояви. Зараз такі кримінальні правопорушення найбільш зримо проявляються: на митниці, при вчиненні митних кримінальних правопорушень; у волонтерській діяльності, яка пов'язана зі здійсненням різних форм шахрайства відносно відповідного майна та послуг; при розкраданні коштів державного бюджету з використанням службових повноважень, різних проявах корупції, причому достатньо часто значними, іншими подібними проявами [4]. У всякому разі, на думку керівництва Генеральної прокуратури України, *«корупційні злочини під час війни можна порівнювати до мародерства»*, і ніякі посади не дозволять уникнути відповідальності [5]. В усякому разі, останні події у кримінально-правовій сфері, які пов'язані зі здійсненням низки діянь щодо встановлення осіб, які вчиняли воєнно-економічні кримінальні правопорушення, подальшими кримінально-процесуальними діями відносно них дають надію на виправлення ситуації у цій складний час.

Література:

1. Катерина Воєнкіна, Степан Смишляєв. Корупційний скандал в ЄП: Мецولا представила план реформ URL: <https://www.dw.com/uk/korupcijnij-skandal-v-evroparlamenti-mecola-predstavila-plan-reform/a-64417386>
2. Турецький Червоний Півмісяць продавав намети постраждалим URL: <https://sm.news/spiegel-tureckij-krasnyj-polumesyac-sbyval-za-dengi-palatki-postradavshim-66232-u3t5/>
3. Уряд затвердив Антикорупційну програму на 2023 – 2025 роки URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-uriad-zatverdvyv-antykoruptsiinu-prohramu-na-2023-2025-roky>

4. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право в умовах надзвичайного стану. Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія», 9 грудня 2022 року / укладачі : Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедік ; відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРОЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. С. 9–12.

5. Андрій Костін: Корупційні злочини під час війни можна прирівняти до мародерства». URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-korupciini-zlocini-pid-cas-viini-mozna-privnyati-do-maroderstva>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-36>

**ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ
ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ
ЯК РІЗНОВИД КОРУПЦІЙНОГО ДІЯННЯ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА**

Франчук В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділення міжнародної освітньої діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Під час дослідження будь-якого суспільно-небезпечного явища, що вимагає застосування засобів кримінально-правового чи адміністративно-правового впливу, вважається вкрай доречним здійснити наукову розвідку проведення цієї діяльності в іноземних державах. Втілення окресленого вище сприятиме не лише більш розгорнутому осягненню сутності та аналізу змісту предмета дослідження, а й розробити ефективні методи протидії та запозичити зарубіжний досвід. Особливого значення це набуває в питаннях протидії перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, коли неправомірні діяння відповідних осіб заподіюють шкоду не лише інтересам окремим фізичних чи юридичних осіб, а й авторитету органів державної влади.

Особливо гострого значення це питання набуває в умовах сьогодення (пандемія, воєний стан), коли населення очікує від набувачів владних повноважень адекватних та ефективних дій управлінського характеру. Часі, коли народу України, у справі відсічі російській збройній агресії,

допомагає вся цивілізована міжнародна спільнота. Відповідно одним із першочергових напрямів боротьби зі злочинністю є запобігання проявам неправомірної поведінки у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Одним із таких злочинів є перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Порівняльно-правове дослідження протидії вказаному суспільно-небезпечному діянню містить вагоме значення не лише з наукової точки зору, а й з прикладної. Працівник правоохоронного органу, це особа, що покликана забезпечувати законність і правопорядок, захист прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави. Крім того, він наділений владними повноваженнями щодо попередження та припинення правопорушень, одним із яких є можливість застосування державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та правопорядок.

Відповідно дослідження іноземного досвіду щодо засобів притягнення окреслених осіб до кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень сприятиме спростуванню або підтвердженню потреби зміни власних кримінально-правових приписів. Така думка впливає з міркувань, що аналіз практики здійснення подібної діяльності в окремій державі є важливою передумовою визначення доцільності у потребі зміни власних кримінально-правових приписів.

Серед низки правових систем обрання польського кримінального законодавства щодо протидії перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу пояснюється подібністю умов та ознак (нормативно-правова сфера, історична спадщина, суспільно-прикладний інтерес) формування кримінально-правових положень як України, так і Польщі. Підтвердженням цьому є Глава XXIX Кримінального кодексу Республіки Польща (Злочини проти діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування). Зокрема приписи, що формують вказану Главу передбачають кримінальну відповідальність також і за неправомірну діяльність представників органів влади [1, с. 112].

Враховуючи науковий інтерес варто зазначити ст. 231 КК Республіки Польща «Зловживання повноваженнями службовою особою», що передбачає чотири частини, а саме:

§ 1. Службова особа, яка, перевищуючи свої повноваження або невиконуючи свої обов'язки, діє на шкоду публічним чи приватним інтересам, карається позбавленням волі на строк до 3 років.

§ 2. Якщо злочинець вчиняє дію, зазначену в § 1, з метою отримання матеріальної чи особистої вигоди, караються позбавленням волі на строк від одного до десяти років.

§ 3. Якщо злочинець ненавмисно вчиняє дію, зазначену в § 1, однак завдає значної шкоди, карається штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 2 років.

§ 4. Положення § 2 не застосовуються, якщо діяння відповідає ознакам закріпленим у ст. 228 цього кодексу [2] (*ст. 228 КК Республіки Польща передбачає кримінальну відповідальність за отримання хабара*).

Зміст розглядуваної статті вказує на відсутність чіткої вказівки на суб'єкта злочину, як працівника правоохоронного органу, узагальнюючи його поняттям «службова особа». Однак § 19 ст. 115 КК Республіки Польща зазначає, що службова особа – виконує функцію державної влади, є державним службовцем, членом органу місцевого самоврядування, особою, яка працює в організаційному підрозділі за державні кошти, якщо вона не виконує свою професійну діяльність виключно у сфері обслуговування, а також інша особа, повноваження та обов'язки якої пов'язані з наданням публічних послуг та передбачені у законі чи визнаному Республікою Польща міжнародному договорі. Натомість § 13 цієї статті вказує вже на чіткий перелік службових осіб, зокрема пунктом 7 зазначено службову особу органу, призначеного для охорони громадської безпеки. Чітке визначення або перелік органів, призначених для охорони громадської безпеки, польському кримінальному законодавству не притаманне.

Одразу варто вказати ще на одну особливість розглядуваного припису, якому притаманна відмінність від вітчизняного відповідника. Йдеться про § 2 ст. 231 КК Республіки Польща, де вказано вчинення зазначеного в §1 діяння, з метою отримання матеріальної чи особистої вигоди. В КК України отримання матеріальної чи особистої вигоди службовою особою, шляхом зловживання своїми обов'язками визнається злочином в окремій статті (364. «Зловживання владою або службовим становищем»). Крім того, дане кримінальне правопорушення віднесено до категорії корупційних, а розглядувана в дослідженні ст. 365 КК України не закріплює склад корупційного правопорушення.

Висновки. Аналіз зарубіжного законодавства надав можливість не лише ознайомитися з іноземним досвідом здійснення кримінально правової охорони суспільних відносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а й сприяв кращому осягненню власних правових приписів. Враховуючи виявлені розбіжності нормативно-правового закріплення різновидів неправомірної поведінки в частині перевищення влади або службових

повноважень, вважається слушним запозичити досвід щодо нормативного збільшення потенційних суб'єктів вчинення досліджуваного правопорушення, а також включення такої ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, як «з метою отримання матеріальної чи особистої вигоди». Одночасно польський досвід потребує додаткового всебічного та теоретичного дослідження на предмет виявлення можливостей його практичного втілення у вітчизняну систему протидії службовій злочинності. Лише безумовне врахування специфіки українських реалій та адаптації пропозицій до особливостей вітчизняної правової системи здійснить позитивний ефект в галузі кримінально-правової охорони суспільних відносин.

Література:

1. Czesław Kłak Odpowiedzialność karna za nadużycie władzy (art. 231 k.k.) a ochrona prawa do dobrej administracji. *Prawo i Więź*. nr 3(33) jesień 2020. S. 110–140.
2. Blanka Stefańska, [w:] Kodeks karny. Komentarz, red. Ryszard Andrzej Stefański (Warszawa : Wydawnictwo C.H Beck, 2015), 1154.

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-37>

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Ісакова І. В.

студентка II магістратури

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Голопапа В. І.

студент II магістратури

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У світлі сучасних державотворчих та правотворчих процесів в Україні, зорієнтованих на реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства, особливої актуальності набуває посилення захисту конституційних прав та свобод учасників кримінального провадження, що можуть зазнавати обмежень під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Ефективність збирання доказів під час досудового розслідування, зокрема шляхом проведення слідчих (розшукових) дій безпосередньо пов'язана з рівнем теоретичного осмислення сутності та загальних вимог до їх проведення. Дослідженню проблемних питань у зазначеній сфері присвячена велика кількість наукових робіт вітчизняних вчених, зокрема М. В. Багрія, А. Я. Дубинського, О. І. Котюка, В. В. Луцика, В. Т. Маляренка та інших. Водночас, аналіз останніх публікацій свідчить про нормативну невизначеність та дискусійність низки проблем процесуальної регламентації проведення слідчих (розшукових) дій.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), у своїх нормах регламентує проведення таких слідчих (розшукових) дій, як *допит, пред'явлення для впізнання, обшук, огляд, зокрема і пов'язаний з ексгумацією трупа, слідчий експеримент, освідування особи та проведення експертизи*, які не зважаючи на свою

специфіку розв'язання безпосередніх завдань, методи досягнення конкретних цілей, склад учасників та процесуальне оформлення, у своїй сукупності становлять цілісну систему, що спрямована на досягнення мети кримінального процесуального доказування. Зважаючи на це, законодавцем у статті 223 КПК України, передбачено низку загальних вимог, додержання яких є необхідним під час проведення кожної з слідчих дій, оскільки їх недотримання тягне за собою порушення процесуальної форми, а також втрату доказового значення отриманих результатів [1].

Слідчими (розшуковими) діями згідно з ч. 1 ст. 223 КПК України є дії, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Хоч зазначена дефініція і розкриває зміст поняття, однак не дозволяє відмежувати його від категорії «процесуальні дії», про які також йдеться в нормах КПК України. Очевидно, що всі слідчі дії є діями процесуальними, однак не кожна процесуальна дія є слідчою. До того ж, під категорію «процесуальних дій» підпадають і судові дії, які однозначно відрізняються від слідчих (розшукових) дій, не зважаючи на те, що останні теж є частиною процесуальних дій. До того ж, у самій системі слідчих (розшукових) дій можуть бути виділені негласні слідчі (розшукові) дії (глава 21 КПК України), що фактично перебувають поза межами нормативного регулювання ст. 223 КПК України [2].

Виходячи з вищевикладеного, слід зазначити, що слідчі (розшукові) дії, як частина процесуальних дій, мають пізнавальний і водночас процесуальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні уповноваженої особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Не менше важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у даному кримінальному провадженні доказів або інших встановлених фактів. Всі інші дії, що прямо не пов'язані із отриманням (збиранням), дослідженням і перевіркою доказової інформації, прийнято позначати терміном «процесуальні дії» [3].

Важливою складовою загальної регламентації слідчих (розшукових) дій, є наявність фактичних і юридичних підстав їх проведення. Фактичні підстави передбачають існування достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети відповідної дії. Юридична підстава має комплексний правовий характер і включає додержання вимог про компетентність суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, а також додержання законодавче закріпленого порядку прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії [5].

На підставі системного аналізу норм КПК України, слід зазначити, що суб'єктами уповноваженими приймати рішення про проведення слідчих (розшукових) дій можуть бути слідчий, прокурор та слідчий суддя. При цьому слідчий та прокурор таке рішення приймають у формі постанови, слідчий суддя в свою чергу постановляє вмотивовану ухвалу. Необхідно зазначити, що проведення слідчої (розшукової) дії, яка потребує попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов є істотним процесуальним порушенням, що зумовить недопустимість доказів, отриманих під час її проведення.

Фактична підстава проведення слідчої (розшукової) дії є передумовою для юридичної підстави. Так як, прийняття ухвали або постанови про проведення слідчої дії повинно бути обумовлене наявністю достатніх відомостей, що будуть вказувати на можливість досягнення мети, у разі її проведення. В свою чергу, О. М. Бандурко, В. Я. Тацій у своїх дослідженнях акцентують увагу на тому, що законодавцем вжито словосполучення «наявність достатніх відомостей» у множині, а відтак мова повинна йти не про одиничні дані, відомості, а про їх сукупність. З огляду на це, постанова (ухвала) про проведення слідчої (розшукової) дії повинна відображати у своєму змісті не лише конкретні відомості, встановлені в процесі доказування, на підставі яких прийнято рішення про проведення дії, а також і висновок про їх достатність для досягнення мети такої дії [4].

Не менш важливим є вимоги, щодо додержання належного суб'єкта, котрий вправі проводити слідчі дії. Особливої уваги набуває питання проведення обшуку, що повинен бути особисто здійснений слідчим чи прокурором і не може бути передоручений відповідним оперативним співробітникам, оскільки у випадку порушення цього правила зазначена дія буде недійсною, а докази отримані під час її проведення – недопустими.

Законодавцем закріплено механізм захисту осіб, права чи інтереси яких можуть бути порушені чи обмежені під час проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, слідчий та прокурор повинні вжити належних заходів для забезпечення присутності таких осіб, роз'яснити їм порядок проведення дії, права та обов'язки, а також відповідальність у разі недотримання останніх; допустити захисника чи адвоката на будь-якому етапі проведення дії, до того ж у разі необхідності здійснення особистого обшуку в ході проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, не починати його проведення протягом трьох годин, задля можливості явки адвоката, представника такої особи, а також здійснити його проведення особами тієї ж статі; забезпечити участь законного представника, педагога або психолога, а за

необхідності – лікаря, якщо слідчі (розшукові) дії проводяться за участі неповнолітньої або малолітньої особи.

Окрім зазначеного, задля забезпечення нормальної життєдіяльності людини, з огляду на її фізіологію життєдіяльності забороняється проводити слідчі (розшукові) дії у нічний час. У процесуальному розумінні нічним і таким, що не допускає проведення будь-яких слідчих дій, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, визнано час доби з 22 до 6 години за місцевим часом [6].

У разі проведення слідчих (розшукових) дій до обов'язку слідчого, прокурора належить залучення не менше, ніж двох понятих, які під час судового розгляду можуть бути допитані, як свідки проведення відповідної дій. При цьому, понятими не можуть бути працівники правоохоронних органів, особи, заінтересовані в результаті кримінального провадження, а також родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого. Винятком, коли слідчий, прокурор можуть не залучати до участі понятих є застосування безперервної відеофіксації ходу проведення дії. Зазначений випадок не поширюється на проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи та обшук особи, так як незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, участь не менше двох понятих є обов'язковою.

За загальним правилом, слідчі дії можуть бути проведені тільки в межах строку досудового розслідування. Однак, на стадії судового провадження, задля встановлення чи перевірки обставин кримінального провадження, якщо це не можливо зробити іншим шляхом суд може доручити проведення слідчої (розшукової) дії та відкласти судовий розгляд на строк, достатній для її проведення та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

Слідчі (розшукові) дії також не можуть бути проведені у разі зупинення досудового розслідування, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Отже, одним із вагомих інструментів реалізації завдань кримінального провадження, в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування є інститут слідчих (розшукових) дій, які є частиною складного й багатогранного механізму встановлення обставин кримінального правопорушення під час досудового розслідування. Головною обставиною їх правомірності є дотримання вимог проведення, які закріплені законодавцем, оскільки в протилежному випадку встановлені внаслідок них докази будуть визнані судом недопустими.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2871>
2. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика : науч.-практ.пособие . М. : Экзамен, 2003. 432 с.
3. Карпушин С. Ю. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3, том 3.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / Бандурка О. М., Блажівський, Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. Т. 1. 768 с.
5. Сичук М. М. Правові підстави прийняття процесуальних рішень про провадження слідчих дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 10. С. 150–153.
6. Осауленко О. А., Самодін А. В., Степанова Г. М. та ін. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 140 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-38>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Властиміл Віцен

*доктор права, професор,
ректор Університету політичних та соціальних наук
Чехія*

Дем'янчук В. А.

*доктор юридичних наук, професор, ректор
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

У КПК Чеської Республіки [1] (стаття 35) передбачено, що захисником у кримінальному процесі може бути виключно особа, яка є адвокатом.

Відповідно до вимог Закону Чеської Республіки «Про адвокатуру» [2], адвокатом є особа, яка зазначена у списку Чеської колегії адвокатів. Обов'язковими вимогами внесення до зазначеного списку є:

- 1) повна правоздатність;
- 2) вища юридична освіта у вищому навчальному закладі Чеської Республіки (ступінь магістра). Якщо особа отримала освіту за кордоном, то така освіта повинна бути нострифікована у Чеській Республіці;
- 3) юридична практика на посаді адвоката-стажера не менше трьох років;
- 4) моральні характеристики;
- 5) відсутність дисциплінарних стягнень у вигляді виключення зі списку адвокатів;
- 6) особа не має права перебувати у трудових правовідносинах з іншою організацією або займатись діяльністю, що не сумісна з адвокатською практикою. Водночас, існують випадки коли це дозволено, а саме правовідносини з: Чеською колегією адвокатів або подібною професійною організацією адвокатів; адвокатом, національною або зарубіжною юридичною особою, що має право надавати юридичні послуги в Чехії; установою, предметом діяльності якої є наукова, педагогічна, літературна, публіцистична або творча діяльність;
- 7) складання екзамену на право здійснення адвокатської діяльності;
- 8) сплата внеску до Чеської колегії адвокатів у розмірі, що передбачений у її внутрішніх приписах;
- 9) принесення клятви у присутності голови Чеської колегії адвокатів.

У статті 35 КПК Чеської Республіки передбачено обмеження щодо здійснення захисту адвокатом, який на теперішній час притягнутий або був притягнутий до кримінальної відповідальності, внаслідок чого він у даній справі виступає як обвинувачений, свідок, цивільний позивач. У кримінальному процесі не може брати участь адвокат, який раніше у справі був свідком, давав висновок експерта або був перекладачем.

У статті 36 КПК Чеської Республіки йдеться про випадки, коли участь адвоката є обов'язковою.

Так, обвинувачений зобов'язаний мати захисника під час підготовчого досудового провадження якщо:

- 1) він перебуває під вартою, позбавлений волі або до нього застосовані спеціальні заходи примусового лікування;
- 2) особа неіездатна або її правоздатність обмежена;
- 3) розгляд стосується біженця;
- 4) йдеться про переговори про укладення угоди про винуватість і покарання;

5) у ході досудового розгляду прокурор дійде висновку, зокрема, у зв'язку з фізичними або розумовими недоліками обвинуваченого, що існують сумніви щодо можливості себе захищати;

6) за злочин передбачено позбавлення волі на строк більше п'яти років.

На інших стадіях кримінального судочинства особа повинна мати адвоката під час розгляду справи у суді у вигляді спрощеного судочинства, якщо особа перебуває під вартою, під час провадження, у якому приймається рішення про взяття під варту або про зміну умов тримання під вартою [3], рішення про призначенні примусового лікування або його припиненні, за винятком обов'язкового лікування алкоголізму.

Також обвинувачений повинен мати адвоката у судочинстві, що стосується екстрадиції у іноземну державу або передачі його іншій державі – члену ЄС [3].

Статтею 41 КПК Чеської Республіки визначено також права і обов'язки адвоката. Так, адвокат зобов'язаний надати обвинуваченому всю необхідну допомогу, використовуючи доступні засоби захисту. Адвокат повинен слідкувати за тим, щоб у процесі судового розгляду свосчасно було з'ясовано факти, які свідчать про невинуватість обвинуваченого або пом'якшують його вину. Під час досудового розгляду адвокат має право подавати заяви, скарги, клопотання, пропозиції, знайомитись з матеріалами провадження і брати участь у проведенні розслідування у межах закону.

Якщо обвинувачений перебуває під вартою, адвокат має право спілкуватись з ним у порядку, передбаченому законом. Під час судового розгляду адвокат має такі права, як і обвинувачений, може брати участь у тих самих діях [4, с. 50–54].

Окремо хочеться висвітлити питання правової регламентації діяльності адвокатів Чеської Республіки у форматі ЄС [5; 6].

По-перше, внутрішнє законодавство різних країн ЄС подібно визначає вимоги до адвокатської професії – це освіта, досвід роботи, складання іспитів, отримання документів, що підтверджують право на надання правової допомоги.

По-друге, нормативно закріплено можливість і умови надання професійної допомоги адвокатом на території інших країн ЄС, ніж та, де особа отримала відповідну кваліфікацію. Цей порядок визначений Директивою Європейського Економічного Союзу № 77/249 від 22 березня 1977 року та Директивою Європарламенту та Ради № 98/5/WE від 16 лютого 1998 року. Зі змісту цих документів убачається, що здійснення професійної діяльності на території країн-членів ЄС можливе за певних умов, що визначені внутрішнім правом цих країн. Переважно

обмеження стосуються можливості брати участь у судових засіданнях судів вищих інстанцій, а також управління майном померлої особи, встановлення права власності. Передбачено також організаційні вимоги щодо обов'язкової реєстрації адвоката у відповідних органах приймаючої країни, а також додержання певних правил і засад звичаєвого характеру, що діють у конкретній країні. Якщо адвокат протягом трьох років здійснює професійну діяльність на території приймаючої країни та професійна діяльність стосується права цієї країни, то вирішення питання про продовження такої діяльності відбувається у спрощеному порядку (співбесіда з представниками органів адвокатського самоврядування, відповідних публічних органів влади).

Подібним є і підхід законодавця в Україні. В Законі України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» передбачено можливість здійснення адвокатської діяльності іноземними адвокатами. Так, статтею 59 зазначено, що адвокат іноземної держави може здійснювати адвокатську діяльність в Україні, якщо у передбаченому законом порядку відомості про нього буде внесено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Література:

1. Zákon č. 141/1961 Sb. ze dne 29. listopadu 1961, o trestním řízení soudním (trestní řád), znění účinné od 30.04.2013 do 31.07.2013.
2. Zákon č. 85/1996 Sb. ze dne 13. března 1996, o advokacii.
3. Бирюков П. Н. Совместные следственные команды в Евросоюзе. *Вестник ВГУ*. 2013. № 1(12). С. 382–393.
4. Тимофеева А. В. Участие адвоката в уголовном процессе в Чешской Республике. *Евразийская адвокатура*. 2013. № 4(5). С. 50–54.
5. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі 1 жовтня 1988 року. URL: http://zaNon.rada.gov.ua/laws/show/994_343
6. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року.

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ільницький М. М.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Сучасний етап розвитку нашої країни знаменується глибокими політичними, соціальними, економічними, і навіть правовими змінами. У зв'язку з цим розвиток наукових досліджень у галузі права характеризується дедалі більшою увагою дослідників до проблем ефективності діяльності правоохоронних органів в цілому та органів які забезпечують розкриття та розслідування злочинів, зокрема. Організованість, озброєність, технічна оснащеність, поінформованість, ретельність підготовки кримінальних правопорушень, цілеспрямоване знищення доказової інформації та активна протидія правоохоронним органам роблять злочинність все більш важкодоступною для традиційних кримінальних процесуальних форм боротьби із нею.

Часто через неякісне проведення досудового слідства кримінальне провадження повертається на додаткове розслідування, закривається через не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати або закінчується винесенням виправдувального вироку [1].

У наукових працях про поняття ефективності будь-якої діяльності погляди збігаються в тому, що під ефективністю слід розуміти найвищий ступінь досягнення поставлених перед цією діяльністю цілей і завдань, але самі критерії їхнього ефективного вирішення тлумачаться по-різному [3, с. 118].

Більш прийнятним є формулювання, яке визначає в найзагальнішому плані ефективність досудового розслідування як досягнення його мети у кожному конкретному кримінальному провадженні, за умови мінімізації обмеження законних інтересів осіб, залучених до кримінального провадження

Розглянемо конкретні показники ефективності процесуально-правових категорій: – досягнення у кримінальному провадженні об'єктивної істини; – охорону прав та законних інтересів громадян, які залучаються до участі у кримінальному провадженні; – виховний вплив на учасників процесу. На думку практиків, показником ефективності кримінального процесуального права є співвідношення числа

zareєстрованих кримінальних правопорушень та числа нескасованих виправдувальних вироків.

Звідси випливає, що у вирішенні завдань підвищення ефективності досудового розслідування мають бути розроблені та впроваджені наукові правові методи, які забезпечать слідчих та їх керівників конкретними рекомендаціями щодо законного, швидкого, всебічного, повного та об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень.

До визначення поняття «ефективність досудового розслідування» слід підходити з комплексних позицій, за яких сама процесуальна діяльність та норми, що її регулюють, розглядаються як єдина субстанція, що функціонує на користь досягнення заздалегідь запланованої мети. Отже, ефективність досудового розслідування можна і потрібно визначати як результат виконання цільових завдань кримінального судочинства на стадії досудового розслідування.

Зупинимося на реалізації завдання швидкого та повного розкриття кримінального правопорушення, для наочності уявимо досліджуване явище як три структурні елементи: завдання досудового розслідування, власне діяльність щодо його вирішення та результати цієї діяльності. Слід зазначити, що досягнення результатів розслідування пов'язане не лише з діяльністю органів досудового розслідування, а також органів прокуратури та суду.

Таким чином, для ефективного досудового розслідування необхідною умовою є законність дій органів досудового розслідування, коли їхні дії ґрунтуються на повному та всебічному дослідженні всіх обставин у кримінальному провадженні, аналізі та оцінці перевіреної доказової інформації під час здійснення процесуальних рішень, це по-перше. По-друге, це стосується конкретних ситуацій, коли орган досудового розслідування може розумно вирішити об'єктивно існуюче протиріччя між інтересами досягнення мети кримінального провадження та необхідністю забезпечення прав і свобод його учасників.

Також важливе вміння органу досудового розслідування – це здатність організувати свою роботу, щоб якісні результати досягалися з найменшими витратами людських і часових ресурсів.

Класифікуючи дії органу досудового розслідування за динамічною ознакою, виділяємо три складові, такі як організаційні заходи; дії щодо відшукування, збирання, перевірки та закріплення доказів; дії щодо реалізації прийнятих у справі процесуальних рішень.

З урахуванням зроблених поправок та застережень можна сформулювати поняття ефективності досудового розслідування, під яким розуміється рівень досягнення мети та завдань стадії досудового розслідування в результаті законних, надійних, економічних,

оптимальних та раціональних організаційних і процесуальних дій органу досудового розслідування та його керівника та прокурора.

Аналіз кримінального процесуального законодавства та практики його застосування дозволяє зробити висновок, що правовими вимогами, що становлять якість розслідування кримінальних правопорушень є: законність, всебічність, повнота та об'єктивність дослідження обставин кримінального провадження, обґрунтованість та вмотивованість обвинувального акту.

Однак слід враховувати, що законність, швидкість, всебічність повнота і об'єктивність роблять розслідування якісним лише в сукупності, а кожна з цих властивостей характеризує якість лише з однієї сторони. Якість розслідування пов'язана з позитивним кінцевим результатом, з логічно закінченим провадженням, що охоплює його повністю, невід'ємно і не зводиться до наявності однієї властивості або лише окремих ознак.

Цікавий, на наш погляд, підхід до оцінки якості розслідування, що передбачає три рівня: високий, середній та низький. Під високоякісним розуміється розслідування, матеріали якого містять повні, всебічні, об'єктивні відповіді всі необхідні для правильного вирішення кримінальної провадження по суті питання про кримінальне правопорушення, за відсутності будь-яких порушень процесуального чи матеріального закону та наявності всіх істотних властивостей, що виражають відмінність цього рівня з інших.

Середньо якісним пропонується визнати розслідування, що також містить необхідні властивості, але не належною мірою, що має порушення процесуальних або матеріальних норм які як усунуті прокурором, судом, так і непереборні, проте дозволяють винести законне та обґрунтоване рішення у провадженні.

І низькоякісним називається розслідування, при якому не дотримані чи значно порушені основні вимоги закону, не встановлено об'єктивну істину, в результаті відсутні всі необхідні властивості або їх частина [3, с. 129].

Неякісне розслідування, яке не досягло необхідного позитивного результату, не створює ефективності. Якість та ефективність пов'язані через позитивний результат, досягнутий шляхом законного, швидкого, всебічного, повного, об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення.

Виходячи зі сказаного, можна дійти невтішного висновку, що ефективність розслідування виражає ступінь вирішення завдань та рівень досягнення цілей. Очевидно, ефективність проявляється насамперед стосовно службових витрат. Однак розслідувати кримінальні правопорушення за допомогою одних лише передбачених кримінальним

процесуальним законодавством засобів важко, а іноді й неможливо, необхідно використовувати оперативно-розшукові заходи. Це пояснюється тим, що значна частина кримінальних правопорушень відбувається в умовах латентності, і тому їх розслідування – справа досить складна та трудомістка, яка потребує вмілого поєднання процесуальних та оперативно-розшукових дій [2, с. 301].

Невипадково, зростає роль оперативно-розшукової діяльності. Проте, як і раніше, цінність оперативно-розшукових технологій визнається лише на етапі отримання первинних відомостей про кримінальне правопорушення, а законодавчих положень про комплексне використання її результатів у кримінальному процесуальному доказуванні так і не розроблено [1].

Крім того, незважаючи на певну законодавчу еволюцію оперативно-розшукової діяльності, вона поки що не впливає на традиційний комплекс уявлень про оперативно-розшукову інформацію як інформацію недостовірну та отриману з грубими порушеннями прав людини та громадянина.

Подолання комплексу цих уявлень потребує більш ефективної діяльності всіх правоохоронних та силових структур, включаючи і органи досудового розслідування.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України станом від 06.11.2022 / Верховна Рада України. 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 08.03.2023)
2. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
3. Тіщенко В. В. та інші. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження. *Наукові праці «Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2015. С. 106–158.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВOPOPУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ**

Кахнич К. О.

*судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень
технічного дослідження документів та обліку відділу
криміналістичних видів досліджень*

*Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Тернопіль, Україна*

Навіть сьогодні, в умовах воєнного стану та розгорнених повномасштабних воєнних дій на третині території нашої держави актуальність викриття і розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються залишається одним із найважливіших завдань правоохоронних органів. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає ряд дій, які сприяють виконанню завдання досудового розслідування, найбільш ефективною з яких є використання спеціальних знань шляхом призначення експертиз [3].

Досить розповсюдженою судовою експертизою під час досудового розслідування, а часом і судового розгляду є почеркознавча експертиза [2]. Почеркознавча експертиза – галузь судової експертизи, яка займається дослідженням почерку з метою встановлення справжності документів та особи, яка їх підписала. Даний вид експертизи набуває великого значення під час розслідування злочинів у сфері економіки, адже досить часто бухгалтерські документи, цінні папери та особисті документи піддаються підробці.

Найчастіше експерту-почеркознавцю доводиться досліджувати підписи, рукописні записи та тексти, почерк, а отже основними питаннями, які можна вирішити за результатами даної експертизи є: хто саме виконавець рукописного тексту; чи виконані два або більше записів однією й тією ж особою; чи наявні особливі умови при виконанні записів, як наприклад нервовий стан чи стан стресу тощо.

Але, незважаючи на важливість проведення таких експертиз досить часто виникають певні проблеми в ході дослідження.

Так, часто виникають проблеми ще на початковому етапі під час призначення експертизи, адже досить часто орган досудового розслідування, що призначає експертизу недостатньо володіє

інформацією щодо можливостей даного виду експертизи та питань, що вона може вирішити. Отже, в такому випадку питання, що ставляться експерту можуть виходити за межі його компетенції або не потребувати застосування спеціальних знань взагалі. Часто під час вилучення документів та їх упаковки прослідковується неправильне з ними поводження або відібрання неякісних зразків для порівняння або в недостатній кількості.

Вирішити цю проблему можна шляхом підвищення якості роботи органів досудового розслідування та їхньої взаємодії з експертом з метою отримання консультацій та правильної постановки питань. Також, непоодинокі випадки надання експерту на дослідження ксерокопій бухгалтерських документів, цінних паперів, векселів тощо, що не дозволяє, через погану якість, встановити послідовність виконання штрихів, виявити наявність ознак, що вкажуть на технічну підготовку та виконавця. Через це важко не погодитися з думкою, що використання ксерокопій при проведенні почеркознавчих експертиз є не продуктивним та бажано проводити дослідження з використанням виключно оригіналів документів [1, с. 211].

Ще однією значною проблемою є те, що почерк може змінюватися з часом. Люди можуть змінювати свій почерк залежно від різних факторів, таких як вік, настрій, хвороба або зміни способу життя. Це може бути проблематично, оскільки судовий експерт може вважати, що зразок почерку не збігається з підписом людини через зміни в почерку з часом. Це призводить до того, що не завжди можна знайти достатню кількість зразків почерку для порівняння. У багатьох випадках лише кілька зразків почерку можуть бути доступні для дослідження, що може ускладнити остаточні висновки щодо автентичності документа чи особи автора.

У разі, якщо не будуть надані, для проведення почеркознавчої експертизи, належні зразки почерку та підпису особи щодо якої проводиться експертиза, достовірного результату отримано не буде, незалежно від кваліфікації експерта та досвіду його роботи. Тут варто погодитися з думкою Г.С. Бідняк, яка вважає, що саме на орган досудового розслідування покладається обов'язок не тільки виявити, але зберегти інформацію, що містять речові докази, а кількість і якість зібраних для порівняння зразків напряму залежить від цілеспрямованої діяльності слідчого [1, с. 212].

Крім того, тлумачення почерку є суб'єктивним і може відрізнятися від експерта до експерта. Аналіз почерку не є точною наукою, і загальноприйнятої методики проведення таких експертиз не існує. Це означає, що різні судові експерти можуть прийти до різних висновків щодо того самого зразка почерку, що може створити плутанину та

неузгодженість в разі проведення такої експертизи обома сторонами кримінального провадження.

Нарешті, використання рукописного тексту, створеного комп'ютером або обробленого цифровим способом, може створити значні проблеми для експерта. З розвитком технологій стає легше створювати переконливі підробки, які важко виявити традиційними методами перевірки почерку. Адже, зважаючи на сучасний розвиток комп'ютерних технологій, важко виявити ознаки монтажу, без достатньої професійної підготовки та обладнання. Це означає, що фахівці повинні постійно адаптувати та розробляти нові методи, щоб не відставати від технологій та методів підробки, що розвиваються.

Таким чином, можна виділити основні проблемні питання під час проведення почеркознавчої експертизи економічних документів, а саме:

- надання копій (часто неякісних), а не оригіналу документа;
- недотримання вимог упакування документів; – не надання зразків для порівняння, або надання неякісних зразків, або в недостатній кількості.

Це свідчить про необхідність більш глибокого дослідження цього питання в подальшому, з метою розробки методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у сфері економіки, з використанням великої кількості письмових документів, що підлягають дослідженню.

Література:

1. Бідняк Г. С. Проблемні питання підготовки матеріалів до почеркознавчого дослідження. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 210–214.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0061-05#Text> (дата звернення 08.03.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України станом від 06.11.2022 / Верховна Рада України. 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 08.03.2023).
4. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану: наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text> (дата звернення 08.03.2023).

ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Ламах К. Т.

*аспірант Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Поняття корупції як соціально не бажаного і протиправного суспільного явища відоме законодавству багатьох цивілізованих країн сучасного світу. Не є в цьому виключенням і наша держава, в якій з 1995 р. діє Закон «Про боротьбу з корупцією», де визначено правові та організаційні засади запобігання, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь [1]. Суб'єктами таких діянь вітчизняний законодавець визнав державних службовців, вищих посадових осіб керівництва держави, народних депутатів України та депутатів місцевих рад всіх рівнів, посадових осіб органів місцевого самоврядування, військових посадових осіб Збройних Сил України та інших військових формувань. Вчинення такими особами більшості видів корупційних діянь, використання ними влади чи службових повноважень та пов'язаних з ними можливостей для особистого збагачення, отримання пільг чи інших переваг для себе або інших осіб в умовах воєнного стану вказує на підвищену небезпеку вчинення кримінальних правопорушень та збільшення тяжкості їх наслідків. Водночас зазначені обставини зумовлюють наявність складнощів у виявленні фактів кримінально караних корупційних діянь та доказуванні вини правопорушників під час здійснення кримінального провадження. Для цього в розпорядженні правоохоронних органів мають бути всі потрібні їм засоби, а працівники таких органів повинні володіти відповідними знаннями й знати можливості та практику їх використання.

Вивченню питань корупції, корупційних діянь, кримінальної караності таких протиправних вчинків приділили увагу фахівці в галузі кримінології, кримінального права, зокрема, А. Боровик, Б. Головін, А. Закалюк, О. Костенко, М. Мельник, О. Терещук, М. Хавронюк та інші. Проблеми розслідування окремих видів корупційних злочинів розкривають В. Галаган, В. Давиденко, Є. Демідова, О. Дудоров, О. Дульський, К. Задоя, М. Капустіна, А. Самодін, В. Шевчук, В. Шепітько, Р. Шехавцов та інші відомі вітчизняні вчені. Разом з тим, не достатню увагу приділено використанню можливостей проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування

корупційних злочинів та їх окремих видів і зовсім немає публікацій з питань проведення негласних процесуальних дій під час досудового розслідування таких злочинів в період воєнного стану. Так, наприклад, розкриваючи питання методики розслідування злочинів, передбачених ст. 364 КК України – зловживання владою або службовим становищем, ст. 368 КК України – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою як найбільш розповсюджених видів корупційних злочинів, Р. Шехавцов веде мову про підготовку й проведення обшуку та огляду, допитів службової особи та свідків, тимчасового доступу до документів, а розкриваючи зміст окремих тактичних операцій лише називає деякі негласні слідчі (розшукові) дії, що входять до їх складу, і нічого не повідомляє про порядок їх підготовки, проведення, отримання й використання результатів для збирання доказів і доказування [2, с. 77–85, 148–154]. Вважаємо, що роль і значення негласних слідчих (розшукових) дій в доказуванні під час досудового розслідування корупційних злочинів та зокрема тих, які вчинені в період воєнного часу, потребує свого більш докладного вивчення.

Як відомо, на стадії досудового розслідування визначальну роль в пізнанні обставин вчинення злочину відіграє діяльність слідчого як представника сторони обвинувачення, а основними його засобами збирання й перевірки раніше зібраних доказів виступають слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії. Негласні процесуальні дії як засоби криміналістичної діяльності слідчого відомі сьогодні практиці кримінального судочинства багатьох Європейських країн, не є виключенням в цьому й Україна. Негласність проведення істотно впливає на визначення видів негласних слідчих (розшукових) дій, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, прийняття слідчим, прокурором рішення про здійснення конкретного виду й визначення основних виконавців, обрання способу фіксування ходу й результатів проведення, визначення порядку ознайомлення з отриманими результатами зацікавлених осіб і водночас збереження від необґрунтованого розголошення тих відомостей, які становлять державну таємницю чи таємницю досудового розслідування. Сьогодні така процесуальна новація вітчизняного законодавця викликає широкі наукові дискусії й численні запитання з боку практиків не лише з огляду на новизну, а й з врахуванням тих обставин, що в чинному КПК України й в інших нормативних документах мають місце не завжди чітко висловлені й однозначно сприймані формулювання окремих норм процесуального закону, деяких положень міжвідомчих і відомчих нормативних актів відповідних правоохоронних органів, в яких здійснено спробу врегулювати порядок підготовки й проведення конкретних негласних слідчих (розшукових)

дій [3, с. 6–7]. В короткій науковій публікації практично неможливо розкрити всі або й основні питання, що викликають спори вчених і практиків з приводу нормативного врегулювання й класифікації негласних слідчих (розшукових) дій, а тому зупинимось більш докладно лише на одній з них – моніторинг банківських рахунків, ст. 269-1 КПК України [4]. Введення такої процесуальної дії до числа негласних слідчих (розшукових) дій як процесуальних засобів збирання й перевірки доказів можна вважати доволі спірним рішенням вітчизняного законодавця. Тому є декілька причин.

По-перше, виконання таких дій пов'язується з діяльністю лише одного правоохоронного органу, яким є НАБУ, і навіть без вказівки в законі на те, що це можуть бути підрозділ детективів чи підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України. Проведення таких процесуальних дій не дозволене слідчим інших правоохоронних органів. Це робить окрему законодавчу норму КПК України «вузьковідомчою», спрямовуючи дію загальнодержавного закону на задоволення інтересів органу досудового розслідування лише одного відомства.

По-друге, суб'єкт фактичного виконання таких процесуальних дій як уповноважена на те процесуальна особа в даній законодавчій нормі не визначений. Вказаних у ч. 6 ст. 246 КПК осіб, що мають виключне право проводити негласні слідчі (розшукові) дії і якими названо слідчого та уповноважені оперативні підрозділи, в нормативних положеннях ст. 269-1 КПК навіть не згадано. Натомість виконавцями ухвали слідчого судді мають бути «банк», очевидно, – «керівник банківської установи» та невизначене коло працівників банку, залучених до моніторингу банківських рахунків. Не відомим залишається й те, хто саме має право залучати таких «усіх працівників банку» до проведення негласної процесуальної дії.

По-третє, не зрозумілим є порядок і форма фіксації ходу та результатів моніторингу, а та вимога, що це має бути «надання банком в поточному режимі інформації про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках» не відповідає встановленим КПК процесуальним вимогам щодо порядку та форми фіксації кримінального провадження, а також вимогам ст. 252 КПК, якою встановлено, що формою фіксації негласних слідчих (розшукових) дій має бути лише протокол, а не інформація про операції.

По-четверте, нормами цієї статті проігноровано вимоги іншої законодавчої норми, а саме – частини другої ст. 257 КПК, згідно з якими передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора. Рішення про використання таких матеріалів в доказуванні

повинен приймати прокурор, а не «Національне антикорупційне бюро України». І це теж законодавча вимога, яку проігноровано.

Незрозумілим є те, що слід вважати результатом проведення моніторингу як негласної процесуальної дії. Адже результатом дій банківських працівників, здійснених ними на виконання вимог ухвали слідчого судді, має бути отримана працівниками НАБУ «інформація про банківські операції». Але в ст. 256 КПК, що встановлює загальні вимоги до використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, мова йде про протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії як додатки до протоколів. Лише такі матеріали можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій. Тут не згадується якась «інформація» або повідомлення з інформацією. На нашу думку, така негласна процесуальна діяльність є одним із способів доступу працівників НАБУ, і не лише детективів, до банківської таємниці, а не негласними слідчими (розшуковими) діями органів досудового розслідування.

Окремі, а іноді і нездоланні труднощі можуть виникати в разі проведення моніторингу банківських рахунків та отримання й використання його результатів в умовах воєнного стану. Відомо, що доволі часто корупціонери використовують банківські установи, які перебувають за межами України, зокрема, в РФ, на територіях тимчасово окупованих чи щойно звільнених від загарбників або в так званих ЛНР, ДНР. Трапляються випадки, коли окремі керівники й працівники банківських установ обґрунтовано підозрюються в колабораційній діяльності. Здійснення моніторингу банківських рахунків корупціонера за таких умов не просто утруднене, а й просто неможливе. Ці проблеми не мають свого негайного й однозначного вирішення, а тому варті на докладне вивчення.

Література:

1. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 5.10.1995 р. № 356/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1995. № 34, ст. 268.
2. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
3. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти : навч. посіб. / В. А. Колесник, І. В. Гора, В. О. Ходанович. Київ : НА СБ України, 2019. 192 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.

**ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ЯКІ БУЛИ ОДЕРЖАНІ
ЗА УЧАСТІ АДВОКАТА-КОНФІДЕНТА
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ**

Маленко О. В.

кандидат юридичних наук,

*адвокат, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «INTERLEGUM»
м. Київ, Україна*

Проблематика боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями на сьогодні перебуває в центрі уваги всього суспільства та держави. Корупційні протиправні діяння характеризуються досить високим рівнем латентності, що обумовлює потребу активного застосування негласних слідчих (розшукових) дій (надалі – НС(Р)Д) під час досудового розслідування таких кримінальних проваджень. Вивчення судової практики свідчить, що сторона обвинувачення використовує конфіденційне співробітництво, яке пов'язане з участю інших осіб під час проведення інших видів НС(Р)Д, для збирання доказів винуватості особи (осіб).

Згідно ч. 1 ст. 275 КПК України під час проведення НС(Р)Д слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НС(Р)Д

у випадках, передбачених КПК України [1]. Таким чином, конфіденційне співробітництво особи в кримінальному судочинстві полягає або в одержанні стороною обвинувачення інформації від конфідента, або в залученні конфідента до проведення НС(Р)Д під час досудового розслідування.

Відповідно до ч. 2 ст. 275 КПК України забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення НС(Р)Д адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру [1]. Тобто законодавець на законодавчому рівні передбачив заборону для участі певної категорії суб'єктів під час проведення НС(Р)Д за обставин, коли відповідна діяльність може призвести до розголошення конфіденційної інформації, яка одержується ними під час реалізації своїх професійних прав та обов'язків.

З вивчення судової практики вбачається, що найчастіше до проведення НС(Р)Д залучаються адвокати, що очевидно пояснюється їх найбільш тісним безпосереднім зв'язком із державними, комунальними та приватними інституціями під час надання професійної правничої допомоги клієнтам, інші ж особи (священники, медики, журналісти, нотаріуси) переважно мають опосередкований характер комунікації.

При таких обставинах доцільно дослідити проблематику правових наслідків участі адвоката як конфідента в корупційних кримінальних провадженнях. Згідно ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення [1]. Надзвичайний практичний та доктринальний інтерес викликає питання допустимості доказів, які були отримані стороною обвинувачення за участі адвоката-конфідента.

За загальним правилом, передбаченим у ст. 86 КПК України, одержання доказів за участі адвоката під час проведення НС(Р)Д буде відповідати нормам кримінального процесуального закону (а отже, й критеріям допустимості) тільки у випадку, якщо участь адвоката не буде пов'язана з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Рада адвокатів України в рішенні «Щодо неприпустимості залучення адвоката до конфіденційної співпраці з органами досудового розслідування при наявній згоді клієнта» № 123 від 15 листопада 2019 року вказала, що у контексті приписів ст. 23 Закону України «Про адвокату та адвокатську діяльність» та Правил адвокатської етики, кожен адвокат зобов'язаний утримуватись від участі в конфіденційному співробітництві під час оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, оскільки таке співробітництво може привести до розкриття адвокатської таємниці, натомість у разі отримання пропозицій щодо здійснення таких незаконних дій, адвокати мають звертатись до правоохоронних органів та повідомляти про такі факти ради адвокатів регіонів з метою захисту своїх прав та гарантії адвокатської діяльності [2]. Тобто, адвокат не повинен брати участі як конфідент в НС(Р)Д під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень незалежно від факту розкриття/не розкриття ним конфіденційної інформації професійного характеру.

Аналогічної думки дотримується й Касаційний адміністративний суд в складі Верховного Суду, який в постанові від 30 листопада 2022 року по справі № 520/1285/2020 вказав, що не є ключовою обставина фактичного розголошення чи не розголошення адвокатської таємниці, оскільки обмеження у конфіденційному співробітництві

адвоката з правоохоронними органами, як вбачається з положень ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», пов'язане з заборонаю такого співробітництва за наявності обґрунтованих підстав вважати, що конфіденційна інформація може бути розголошена [3]. Гіпотетичний ризик розголошення адвокатської таємниці під час участі адвоката-конфідента в НС(Р)Д сам по собі унеможливорює його залучення до кримінального провадження в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 275 КПК України.

У вирокі Вищого антикорупційного суду від 04 лютого 2022 року по справі № 623/2988/18 вказано, що аналіз ч. 2 ст. 275 КПК України дає підстави для висновків, що відповідне обмеження покликане встановити імунітет клієнта адвоката, шляхом забезпечення схоронності відповідної конфіденційної інформації, яка стала відома адвокату у зв'язку з наданням ним правової допомоги своєму клієнту. Із матеріалів кримінального провадження вбачається, що адвокат не надавав адвокатських послуг обвинуваченому, а представляв інтереси свого клієнта. За таких обставин, на обвинуваченого не розповсюджувались відповідні гарантії щодо захисту адвокатської таємниці, а тому він не зазнав порушень будь-яких прав, у зв'язку із участю адвоката в проведенні НС(Р)Д, які б могли спричинити недопустимість доказів, здобутих за наслідками проведення НС(Р)Д у цьому кримінальному провадженні [4].

Перш ніж погодитись на конфіденційне співробітництво під час проведення НС(Р)Д, адвокат одержав від свого клієнта письмову згоду на розкриття конфіденційної інформації професійного характеру. Допитаний судом як свідок клієнт адвоката підтвердив дану обставину. Отже, конфіденційне співробітництво адвоката під час проведення НС(Р)Д ґрунтувалось на факті звільнення від обов'язку зберігати адвокатську таємницю, а тому таке співробітництво не спричинило та не могло спричинити негативних наслідків для клієнта адвоката, шляхом порушення схоронності конфіденційної інформації професійного характеру. Навпаки, таке співробітництво мало під собою легітимну мету, яка полягала у захисті адвокатом прав свого клієнта від протиправних посягань обвинуваченого [4].

В суду не викликає сумніву та обставина, що за відсутності відповідного конфіденційного співробітництва, викриття такого латентного злочину, який пов'язаний з одержанням службовою особою неправомірної вигоди, було б значно ускладненим або взагалі неможливим, а його вчинення не мало б наслідком передбачене законом реагування у вигляді початку кримінального провадження та притягнення винної особи до відповідальності. На переконання суду, КПК України не містить жодної норми, яка б обмежувала конфіденційне

співробітництво адвоката, за умови дотримання ним гарантій його клієнта щодо схоронності конфіденційної інформації професійного характеру. За таких обставин, суд доходить висновку, що докази сторони обвинувачення, які були отримані внаслідок використання детективами конфіденційного співробітництва із залученням адвоката були отримані у порядку, встановленому КПК України, а тому є допустимими [4]. Таким чином, Вищий антикорупційний суд дійшов висновку, що участь адвоката-конфідента в проведенні НС(Р)Д по корупційному кримінальному провадженню не є порушенням норм КПК України й не впливає на допустимість доказів сторони обвинувачення.

Аналогічна позиція висловлюється і доктрині вітчизняного кримінального процесу, зокрема, на думку Я.О. Тализіної, факт порушення адвокатської етики, установлений в адміністративному порядку, не є підставою для визнання недопустимими доказів, отриманих за участі адвоката-конфідента у кримінальному провадженні. Адміністративний і кримінальний процес переслідують абсолютно різні цілі, а встановлене порушення норм адміністративного права не може впливати на оцінку доказів під час прийняття рішення у кримінальному провадженні [5, с. 78].

Беручи до уваги наведене, вважаємо, що співпраця певної категорії суб'єктів з правоохоронними органами як конфідентами є несумісною в силу їх особливого статусу, оскільки так або інакше обумовлює порушення їх професійних прав та обов'язків чи створює загрозу для допущення такого порушення. Тому пропонуємо викласти норму ч. 2 ст. 275 КПК України в такій редакції: «Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане зі здійсненням ними своїх професійних прав та обов'язків.».

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 8.
2. Щодо неприпустимості залучення адвоката до конфіденційної співпраці з органами досудового розслідування при наявній згоді клієнта: рішення Ради адвокатів України № 123 від 15 листопада 2019 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-11-15-r-shennya-rau-123_5def73c3689f8.pdf
3. Постанова Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду від 30 листопада 2022 року по справі №520/1285/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107631290>

4. Вирок Вищого антикорупційного суду від 04 лютого 2022 року по справі №623/2988/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102970928>

5. Тализіна Я. О. Використання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Алерта. 2023. 304 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-43>

АНГЛОСАКСОНСЬКА МОДЕЛЬ ІНСТИТУТУ СЛІДЧИХ СУДДІВ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ

Міськевич С. А.

*заступник керівника Дубенської окружної прокуратури
Рівненської обласної прокуратури
м. Дубно, Україна*

Іванців М. Р.

*адвокат, викладач кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Для ґрунтовного аналізу судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів підозрюваного при застосуванні запобіжного заходу тримання під вартою в Україні, вважаємо доцільним звернутися до досвіду зарубіжних держав, в яких має місце діяльність слідчого судді у кримінальному процесі. Власне, слідчі судді як спеціальні суб'єкти з тим чи іншим спектром процесуальних повноважень існують у правових системах багатьох країн світу: слідчий суддя у Франції, дільничний суддя у ФРН, магістрат у США, тому виникнення інституту слідчого судді у кримінальному процесуальному законодавстві України була цілком правомірною [2, с. 14].

Термін «судовий контроль за досудовим розслідуванням» у Великій Британії вживається дуже умовно, оскільки діяльність суду являє собою невід'ємну частину досудового розслідування. За своїм змістом усі дії, дозволені англійській поліції у розслідуванні, можна розділити на дії тільки з дозволу суду, і дії, які поліція має право робити без такого дозволу. Останніми роками тенденцією англійського кримінального процесу є збільшення питомої ваги другого виду дій щодо першого. Необхідно відзначити інститут habeas corpus. Будь-яка затримана особа

повинна бути доставлена в суд, який перевіряє підстави затримання (арешту) і за відсутністю таких звільняє особу. Обшук за загальним правилом здійснюється на підставі судового наказу. Однак трапляється чимало випадків, коли поліція має право проводити обшук без судового наказу: наприклад, обшук, супроводжуваний арештом; обшук місця проживання арештованого тощо. У цілому слід зазначити, що у тих випадках, коли поліції необхідно вийти за межі наданих їй повноважень, вона зобов'язана звернутися до суду з проханням про видачу судового наказу – процесуального акта, що дає змогу вчинити певну дію. Матеріали досудового розслідування, за якими має виноситися обвинувальний акт, схвалені державним обвинувачем, підлягають перевірці в магістратському суді. У процесі такої перевірки суддя заслуховує обвинувача і вивчає зібрані докази. Уважаючи, що їх достатньо, суддя ухвалює рішення про віддання обвинуваченого до суду. У разі такого рішення судді обвинувач складає обвинувальний акт і передає його для затвердження до суду [2, с. 15]. У США відомості про злочин і особу, яка його вчинила, збираються в основному під час обшуку й арешту або ж у зв'язку з цими заходами процесуального примусу (наприклад, допит). Майже кожна кримінальна справа, включаючи й справи про малозначні кримінальні діяння, починається з арешту або обшуку [3, с. 189]. Основним органом розслідування кримінальних справ у цій країні, отже, і основним органом, що проводить арешт і обшук, є поліція. Законодавче вирішення питання про здійснення арешту або обшуку віднесено до компетенції суддів, водночас рішення судді про видачу ордеру на арешт або обшук значною мірою зумовлюється думкою поліції і прокуратури, тому ці заходи можуть суттєво обмежувати права і свободи громадян у кримінальному процесі США. У кримінальному процесі Франції функціонують і слідчі судді, й судді з питань свобод та ув'язнення. Проведення досудового слідства у Франції належить до компетенції судового відомства, тому слідчі органи також розділяються на слідчі органи загальної юрисдикції та спеціалізовані слідчі органи. Існують два органи досудового слідства загальної юрисдикції: слідчий суддя (перша інстанція) і слідча камера. Окреме місце у французькому досудовому слідстві посідає суддя з питань свобод і ув'язнення, який, власне, слідчих функцій не виконує, але вирішує чимало питань у рамках цієї стадії кримінального процесу. Досудове слідство у Франції проводиться слідчим суддею, який обирається строком на три роки. Його процесуальне становище двояке. Перебуваючи в організаційному підпорядкуванні судових інстанцій, під час виконання своїх функцій він залежить від прокурора, але не зобов'язаний виконувати його вимоги. Дозвіл слідчого судді необхідний для: тримання особи під вартою (застосовується як до дорослих, так і до

осіб старше шістнадцяти років); пошуку, обшуку та виїмки; перехвату телефонних розмов, заслуховування анонімного свідка. Закінчивши слідство, якщо слідчий суддя не знайде складу злочину у вчиненому діянні, справа направляється в обвинувальну камеру, яка мається при кожному апеляційному суді і виступає як слідчий орган другої інстанції.

Здійснений порівняльний аналіз дає змогу дійти висновку, що англосаксонська модель інституту слідчих суддів (США, Велика Британія) характеризується невтручанням компетентної посадової особи судової влади в досудове провадження у кримінальному процесі, водночас континентальна модель (Україна, Франція, Федеративна республіка Німеччина) характеризується тим, що слідчий суддя наділений досить широкими повноваженнями саме на досудовому провадженні. Більшість слідчих, розшукових та інших процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини, проводиться винятково за рішенням уповноваженої особи судових органів (слідчого судді). У невідкладних випадках, коли поліція, слідчий мають право провести процесуальні дії без відповідного рішення суду, останній має бути негайно повідомлений про них і з урахуванням конкретних обставин ухвалити рішення про визнання отриманих фактичних даних допустимими доказами.

Література:

1. Бондюк А. Ф. Захист прав та свобод людини і громадянина на досудовому слідстві в світлі дотримання слідчим суддею основоположних принципів. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. (Республіка Молдова). 2015. № 3/1(13). С. 96–99.
2. Горелкіна К. Г. Особливості процесуального статусу слідчого судді: порівняльний аналіз. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 14–19.
3. Гуценко К. Ф. Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. Издво «Зерцало-М», 2012. 528 с.
4. Крикливец Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею : дис. канд. юр. наук : 12.00.09/ Львів, 2016. 321 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. *Голос України*. 2012.
6. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1(9). С. 10–16.

НАПРЯМ 8. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-44>

АНТИЕТАТИЗМ, ПРАВОВИЙ ІДЕАЛІЗМ ТА ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ ЯК ОСЕРЕДОК ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ

Білоусова К. О.

аспірантка, кафедри філософії, соціології

та менеджменту соціокультурної діяльності

Південноукраїнського національного педагогічного університету

імені К. Д. Ушинського

м. Одеса, Україна

Антиетатизм, як одна з перших форм деформації людської свідомості виступає фундаментальним принципом для анархічної політичної ідеології в усіх її різноманітних формах. В анархістській думці держава розглядається як форма ієрархічної примусової влади, яка є цілком нелегітимною, оскільки вона накладає морально невинуваті обмеження на здійснення людської свободи і прагнення до людського щастя, любові та формування особистості громадян, як невід'ємної складової будь-якої держави.

М. Требін визначає деформацію правової свідомості як один з її станів, протилежний позитивному. Деформація правової свідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною її стану, при якому у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, відчуття і настрої, переживання і емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають ставлення до діючого права, законності і правопорядку [1].

Зокрема, після розпаду СРСР демонструються виражені форми деформації правової свідомості не тільки громадян України, а й громадян інших пострадянських країн. Тобто, впродовж століть, у свідомості людей закладається думка про те, що матеріальний достаток є запорукою правових і політичних свобод. Через трансформацію поняття атиетатизму, у свідомості українців почали тонко переплітатися два протилежні явища соціально-побутового життя суспільства – правовий ідеалізм і правовий нігілізм.

М. Требін зазначає, що правовий ідеалізм (фетишизм) – форма деформації правосвідомості, що виражається в абсолютизації ролі права

і правових інститутів у регулюванні суспільних відносин [1, с. 59–63]. Тобто, правовий ідеалізм породжує повне розчарування людей в законах та ролі права загалом.

Щодо правового нігілізму – це продукт соціальних відносин, зумовлений безліччю причин і наслідків. Зокрема, він живиться і такими реаліями наших днів, як політиканство та цинічний популізм лідерів всіх рангів. Дає про себе знати й владолубство бюрократії, некомпетентність чиновників. На основі вищезазначеного можна дійти висновку, що зі зменшенням правової культури і правової свідомості збільшується правовий нігілізм [2, с. 750].

На думку В.І. Червонюка, правовий нігілізм – це сформоване в суспільній свідомості чи психіці окремої людини негативне ставлення до права, яке виявляється в запереченні його соціальної цінності [3, с. 256].

Як зазначає Н. Матузов, якщо правовий нігілізм означає недооцінку права, то правовий ідеалізм його переоцінку, тому, борючись із правовим нігілізмом, не слід упадати в іншу крайність – правовий фетишизм, волюнтаризм, ідеалізм [4, с. 3–16].

Тобто, варто зауважити, що антиетатизм став осередком виникнення правового ідеалізму, а саме його утвердження в суспільній думці. В свою чергу структурні особливості понять атиетатизму та правового ідеалізму стали певним базисом для зародження такого поняття як правовий нігілізм, який й став осередком виникнення бюрократизму та корупції.

Так, суперечливість сучасної правової дійсності в Україні зумовлена наявністю двох суперечливих чинників: конституційним закріпленням основ правової держави, прав і свобод людини, низьким рівнем правової культури, та як наслідок масовим поширенням правового нігілізму на всі верстви суспільства та уряд. Правовий нігілізм виступає перешкодою на шляху соціально-економічних і державно-правових реформ. Наявність правового нігілізму безпосередньо впливає на стан правопорядку в суспільстві, тому досягти реальних успіхів у реформуванні суспільства в умовах економічної та політичної нестабільності можна лише за умови усунення деформацій правової свідомості та підвищення рівня правової культури.

На сьогодні, на території України Указом Президента введено воєнний стан, який безпосередньо впливає на всі галузі промисловості, державну політику, міжнародні відносини, свідомість громадян, тощо. Оскільки сьогоднішнє становище негативно впливає на всі процеси життєдіяльності громадян, таке положення породжує розвиток правового нігілізму як джерела корупції та бюрократизму. Для подолання корупції в першу чергу варто йти шляхом наближення

перемоги України та закінчення воєнного стану. По-друге, закінчення воєнного стану не означає, що всі держані та приватні процеси повернуться у «довоєнний стан», зокрема, це може стати поштовхом для змін та перетворень які можуть позитивно вплинути на процеси подолання корупції.

Отже, сьогодні антиетатизм демонструє філософію яка полягає в тому, що незалежно від держави, у людини є природня свобода, природні права і потреби. Так, якщо держава нехтує біологію людини, її природою, фізіологічними та психологічними особливостями, приймаючи заформалізовані закони, як наслідок з не виконуваними вимогами, настає правовий нігілізм, а за ним і корупція. Тому для подолання нагальних проблем та їх ефективного вирішення в найближчому майбутньому необхідно, насамперед, модернізувати державу та її інститути, реформувати всю політичну систему та реалізувати найважливішу мету – створення стабільної економіки, здатної задовільнити соціальні і культурні потреби населення, свободу, справедливість, людяність. Правова освіта є необхідною передумовою, умовою і результатом реалізації правової політики держави. І в цій сфері одним із головних пріоритетів має стати подолання правового нігілізму, який століттями панував в українській державі.

Література:

1. Требін М. П. Правосвідомість громадян України: стан та види деформації *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009. С. 59–63.
2. Бондаревський В. Г. Правовий нігілізм в Україні та шляхи його подолання. *Філософія: конспект лекцій* : збірник праць. Київ, 2012. С. 750.
3. Червонюк В. И. Теория государства и права : учебное пособие. Москва : ИНФРА, 2003. С. 256.
4. Матузов Н. И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали». 1994. № 2. С. 3–16.

НАПРЯМ 9. МЕДИЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-45>

СПОРІДНЕННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ ОКРЕМИХ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ МЕДИЧНОГО НАПРЯМКУ

Карпушина М. Г.

*аспірант з курсу кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Вереша Р. В.

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального
та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

В умовах воєнного стану актуальною та суспільно значущою лишається медична галузь. Звичайно корупційні ризики негативно впливають на належне виконання обов'язків медичним персоналом. Підставою такому розумовому висновку слугує відображення встановленого факту надходження значної кількості скарг до адміністративного ресурсу медичної галузі від представників громадянського суспільства.

Звичайно, в умовах ведення бойових дій рівень корупції зростає, адже посилюється навантаження на медичну галузь, підвищується значущість економічного сектору охорони здоров'я через можливі благодійні внески, відвантаження гуманітарної допомоги, та недостатність медичного персоналу у протидії значного напливу пацієнтів госпіталізованих в нагальному (ургентному) порядку та через медицину катастроф.

В рамках підвищеної активності медичної галузі та брак медичних ресурсів можливі деякі зловживання та недотримання встановленого порядку фахової роботи з боку медичного персоналу, та некоректність поведінки та «перекручування фактів» зі сторони пацієнтів.

В будь-якому випадку, завчасно краще розуміти можливість несприятливих факторів за умови настання яких може бути застосовано закон про кримінальну відповідальність.

Зрозумілим видається поняття можливої наявності складової окремих корупційних моментів в медичній галузі.

Вже сталий час корупція вважається глобальною проблемою не лише на внутрішньодержавному рівні, але й на міжнародному рівні міждержавних відносин.

Визнання корупції як проблеми, що несе загрозу для стабільності та безпеки всіх суспільств, відбулося на міжнародному рівні з прийняттям 31.10.2003 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції.

Ратифікувавши Конвенцію, яка стала частиною національного законодавства, Україна зобов'язалася розробляти та здійснювати ефективну скоординовану політику протидії корупції, встановлювати й заохочувати ефективні види практики, спрямовані на запобігання корупції.

Конвенцією передбачено, що кожна Держава-учасниця повинна створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які сприяють прозорості й запобігають виникненню конфлікту інтересів.

Так, у відповідності до підпункту а) пункту 2) частини 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» на лікарів поширюються вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та обмеження щодо запобігання корупції наступного змісту: – стаття 22 – обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; – стаття 23 – обмеження щодо одержання подарунків; – стаття 24 – запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; – стаття 28 – вимоги щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів [1; с. 10–12].

В будь-якому випадку до переліку правомірного (дозволеного) отримання майна, пільг, послуг входять (стаття 54 Закону України «Про запобігання корупції»):

1. Благодійна допомога:
 - отримання благодійної допомоги як згідно із Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»;
 - отримання благодійної допомоги у порядку передбаченому іншими законами.
2. Інші випадки правомірного, безоплатного отримання товарів, робіт та послуг.
3. Отримання послуг з розміщення реклами.
4. Особливості отримання послуг з розповсюдження реклами, у т.ч. соціальної, а також висвітлення діяльності.
5. Щодо висвітлення діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування.

6. Випадки, передбачені чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано міжнародними договорами (міжнародна технічна та інша допомога).

Додатково слід зазначити, що у відповідності до пункту 15 частини 1 статті 11 Закону України «Про запобігання корупції» (Закон) Національне агентство з питань запобігання корупції надає роз'яснення, методичну та консультаційну допомогу, зокрема щодо застосування положень Закону України «Про запобігання корупції» та прийнятих на його виконання нормативно-правових актів [2; с. 1–2].

При цьому, як видно з положень статті 28 Закону:

- з таким зверненням може звернутися тільки особа, зазначена у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону, у якій існують сумніви щодо наявності в неї конфлікту інтересів;

- у зверненні за роз'ясненням до територіального органу Національного агентства або зверненні до Національного агентства необхідно зазначити дії, щодо яких виник сумнів.

Якщо особа не отримала підтвердження про відсутність конфлікту інтересів, вона має діяти відповідно до вимог, передбачених у розділі V «Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів» Закону, тобто вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів самостійно (якщо це можливо), а також діяти у відповідності до вжитих безпосереднім керівником або керівником органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади, заходів для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Звернення до територіального органу Національного агентства або ж Національного агентства не звільняє особу від обов'язків:

- повідомити безпосереднього керівника про конфлікт інтересів;
- не вчиняти дій і не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів.

Якщо особа отримала підтвердження про відсутність конфлікту інтересів, вона звільняється від відповідальності, якщо у діях, щодо яких вона зверталася за роз'ясненням, пізніше було виявлено конфлікт інтересів [3; с. 1–5].

В будь-якому випадку, визначенню складової та обсягу відповідальності передують службове розслідування.

Кримінальна відповідальність настає в разі вчинення діяння, передбаченого статтями Кримінального кодексу України:

- стаття 364 КК України. Зловживання владою або службовим становищем;

- стаття 368 КК України. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою;

- стаття 368-2 КК України. Незаконне збагачення;

- стаття 369-2 КК України. Зловживання впливом;
- стаття 369 КК України. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі;
- стаття 191 КК України. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- стаття 210 КК України. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням;
- Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією:
- стаття 172-4 КУпАП. Порушення обмежень Щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;
- стаття 172-6 КУпАП. Порушення вимог фінансового контролю;
- стаття 172-7 КУпАП. Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;
- стаття 172-8 КУпАП. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень;
- стаття 172-9 КУпАП. Невжиття заходів Щодо протидії корупції [4; 1–10].

Література:

1. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції: методичні рекомендації / Національне агентство з питань запобігання корупції. 127 с.
2. Щодо особливостей реалізації заборони на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування (ст. 54 Закону України «Про запобігання корупції») та відповідальності за прийняття рішень щодо осіб, які прийняли такі пільги, послуги і майно: Роз'яснення від 19 листопада 2021 року № 10 / Національне агенство з питань запобігання корупції. 20 с.
3. План – конспект на проведення заняття з підготовки співробітників територіальних сервісних центрів РСЦ ГСЦ МВС Дніпропетровській області з напрямку вивчення антикорупційного законодавства: План – конспект Головного спеціаліста з питань запобігання корупції РСЦ ГСЦ МВС в Дніпропетровській області А. Ф. Ромасенко / Регіональний сервісний центр ГСЦ МВС в Дніпропетровській області (філія ГСЦ МВС). 2020. 11 с.
4. «Кримінальна та адміністративна відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення»: Пам'ятка. 10 с.

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-46>

ВИДАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ЮРИДИЧНА ФОРМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН В КОСМІЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Карпенко С. Р.

*докторант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів*

Найбільш розповсюдженою з правових форм адміністративно-правового регулювання, що використовується у зазначеній сфері є видання правових актів. При цьому зазначимо, що досить часто в літературі дана форма адміністративно-правового регулювання розкладається на два самостійних елементи, наслідком чого стає виділення вже двох правових форм адміністративно-правового регулювання – видання нормативних актів та видання індивідуальних (ненормативних) актів. Але у даному випадку, на нашу думку, слід погодитися з Е. С. Шуберт, який вважає, що зазначена класифікація є не зовсім логічною. По-перше, в обох випадках мова йде про одне і теж саме явище – одностороннє владне волевиявлення. По-друге, значна кількість актів адміністративно-правового регулювання містить у собі одночасно і норми права, і ненормативні положення. Інколи не зрозуміло, до якої форми діяльності такі акти відносити? По-третє, існують акти адміністративно-правового регулювання, що містять директивні вказівки і для реалізації яких пізніше видаються нормативні та ненормативні акти. У згаданій класифікації подібні акти взагалі не знаходять місця. З урахуванням викладеного треба, напевно, при класифікації форм адміністративно-правового регулювання вести мову спочатку про одну з його форм – видання актів адміністративно-правового регулювання, а вже потім здійснювати більш дрібну класифікацію таких актів [1, с. 214].

Отже, в процесі адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України уповноважені суб'єкти мають право видавати правові акти двох основних видів –

нормативні та індивідуальні. Основне призначення нормативних актів – виконання і деталізація законів та указів Президента України, які закладають правовий режим охорони державно-приватного партнерства в космічній галузі України, а також більш детальна регламентація відносин учасників охоронних правовідносин. Їх дія розрахована на довгострокове та багаторазове застосування [2, с. 22]. Встановлення норм права підзаконного характеру у процесі діяльності з адміністративно-правового регулювання у зазначеній сфері практично втілюється в адміністративній правотворчості. Завдяки наявності подібних повноважень суб'єкти адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України мають можливість оперативно впливати на підвідомчу їм сферу суспільного життя. Як засвідчує практика адміністративно-правового регулювання взагалі, та адміністративно-правового регулювання у сфері, що досліджується за допомогою нормативних актів: визначаються конкретні задачі, права та обов'язки, повноваження та відповідальність учасників управлінських суспільних відносин. Так, наприклад, Кабінетом Міністрів України 14 травня 2015 р. було затверджене Положення про Державне космічне агентство України. У зазначеному акті визначено задачі Державного космічного агентства України, його права та обов'язки. Але при цьому, на жаль, не було визначено відповідальність Державного космічного агентства України за неналежне виконання покладених на нього завдань, в тому числі і тих, що пов'язані з охороною прав на результати космічної діяльності. Крім того, ст. 9 Закону України «Про космічну діяльність» встановлюються обумовлені специфікою публічно-управлінських відносин обмеження та заборони. Зокрема, при здійсненні космічної діяльності в Україні забороняються: виведення на орбіту чи розміщення в космосі будь-яким чином ядерної зброї та всіх інших видів зброї масового знищення чи випробування такої зброї; використання космічної техніки як засобу впливу на довкілля для воєнних чи інших небезпечних для людства цілей; використання Місяця та інших небесних тіл для воєнних цілей; створення безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей, заподіяння шкоди довкіллю; порушення міжнародних норм та стандартів щодо забруднення космічного простору; інші дії, пов'язані з космічною діяльністю, які не допускаються міжнародним правом. У цьому ж нормативно-правовому акті також зазначено, що «космічна діяльність у межах окремого проекту, що призвела до людських жертв, значних матеріальних збитків або завдала значної шкоди довкіллю, може бути обмежена або заборонена відповідно до чинного законодавства України» [3]. Також, у необхідних випадках, покладаються певні спеціальні обов'язки або надаються спеціальні повноваження. Наприклад,

відповідно до Положення про Державне космічне агентство України воно: забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті Державного космічного агентства України, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління; здійснює добір кадрів в апарат Державного космічного агентства України та на керівні посади на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, організовує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації державних службовців та працівників апарату Державного космічного агентства України; організовує планово-фінансову роботу в апараті Державного космічного агентства України, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку; здійснює в межах повноважень, передбачених законом, разом з відповідними центральними органами виконавчої влади контроль за цільовим та ефективним використанням державних коштів, передбачених для реалізації проектів, виконання програм; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, дотримання вимог законодавства про охорону державної таємниці та контроль за її збереженням в апараті Державного космічного агентства України, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, виконання завдань з мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави; організовує ведення діловодства та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил [4].

Отже, під нормативним актом адміністративно-правового регулювання, як формою адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України, необхідно розуміти акт компетентного суб'єкту адміністративно-правового регулювання, наділеного державно-владними повноваженнями, виданий у встановленому законом порядку і формі, який містить у собі норми права. Будучи актом правотворчості, він спрямований на створення, зміну або припинення правових норм, тобто встановлених компетентними органами і охоронюваних примусовою силою держави правил поведінки, розрахований на невизначений строк дії і на невизначене коло осіб, на багаторазове використання зі збереженням дії норм незалежно від їх виконання.

Література:

1. Шуберт Е. С. Функції підзаконних нормативно-правових актів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(4). С. 213-215.

2. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2017. № 1. С. 19-24.

3. Про космічну діяльність : Закон України від 15 листопада 1996 р № 502/96-ВР. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-вр>.

4. Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 281. URL.: http://www.zakononline.com.ua/documents/show/349486___659026.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-47>

СИСТЕМА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Бондарчук О. П.

кандидат економічних наук,

докторант кафедри публічного та приватного права

Університет митної справи та фінансів

Проголошення правової і незалежної держави вимагає перегляду світоглядних підходів до встановлення змісту правовідносин між людиною та державою, державою та суспільством, суспільством та людиною. Захист прав і свобод людини є тим концептом, що завжди буде притягувати дослідницьку увагу науковців та практиків. В Україні діє доволі значний «масив» наукових публікацій з питань пошуку відповідей на проблематику реалізації та захисту прав і свобод людини в цілому, і зокрема, - у соціальній сфері. Соціальні права особи складають вагомий обсяг у встановленні змісту правового статусу людини; реалізація таких прав відноситься до системи гарантій власне реалізації права особи на фізичне буття. Соціальні права та їх реалізація – це права, які допомагають людині здолати тяжкі життєві обставини (наприклад, втрата працездатності порушує механізм для нарахування відповідних виплат соціального забезпечення). Відтак пошук напрямів забезпечення ефективності їх реалізації залишається актуальним та затребуваним.

Питання реалізації соціальних прав в межах трудових відносин досліджувались у публікаціях Н.Б. Болотіної [1], І.В. Венедіктовою [2], Л.Ф. Купіної [3] та ін.; в сфері адміністративно-правових відносин – у працях Ю.О. Легези, Л.О. Золотухіною [4] та іншими вченими. З точки зору конституційно-правового регулювання питання регулювання соціального діалогу здійснено у публікаціях Н.В. Мішиної [5],

О.М. Баймуратова [6] та інших. В цілому варто відмітити, що спостерігається зростання рівня дослідницької уваги до проблеми встановлення системи соціальних прав, але такі дослідження характеризуються певною фрагментарністю підходів та вимагають здійснення узагальнення, що посилюється процесами зародження концепції соціоцентризму та подальшої глобалізації.

Визначення системи соціальних прав та інтересів є складовою загальної системи прав. Варто зазначити, що в наукових дослідженнях застосовуються дві категорії здійснення узагальнень певних явищ. Такими категоріями є «система» та «класифікація». В межах наукового пізнання категорії «система» і «класифікація» не ототожнюються, але звичайно не можуть одна одну виключати. Можна сказати, що система має розумітися як об'єктивна дійсність, тоді як класифікація розуміється як певна сукупність наукових поглядів, концепцій, ідей щодо виділення певних критеріїв (обставин), які дозволяють здійснити характеристику того чи іншого явища.

Таким чином, система соціальних прав закріплюється на нормативному рівні, тоді як їх класифікація відображається в межах науково-практичних досліджень.

Серед критеріїв класифікації соціальних прав необхідно виділити такий критерій як їх функціональна реалізація. Функціональна реалізація соціальні права дозволяє класифікувати на: права у сфері пенсійного забезпечення; права у сфері соціального забезпечення; права, пов'язані із участю особи у трудових правовідносинах тощо. За змістом соціальні права поділяються на матеріальні та процесуальні норми.

Література:

1. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. К.: Знання, 2005.
2. Венедіктова І.В. Цивільно-правовий захист прав особистості при здійсненні медичної діяльності. Матеріали наук.-практ. конф. Харків : ХМАПО, 2006. С. 5–7
3. Купіна Л.Ф. Соціальні та економічні чинники, які формують умови ефективності норм трудового права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. Вип. 2. С. 93-96
4. Легеза Ю.О., Золотухіна Л.О. Досягнення балансу публічного та приватного інтересів у сфері соціального забезпечення населення України: реалії та перспективи правового регулювання. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. №2. С. 85-91.
5. Mishyna N. V. Decentralization: European court of human rights' judgements implementation. Наукові праці Національного університету

«Одеська юридична академія». Одеса, 2023. Т. 32. С. 94-99.
<http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom32/11.pdf>

6. Кругул Ю. І. Конституційне право України : навч. осіб. / Ю. І. Кругул, В. І. Орленко, В. В. Ладиченко, М. І. Зубок, В. А. Погарченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 418 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-48>

ІНТЕРЕС ЯК ЗОВНІШНІЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СОЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА У АДМІНІСТРАТИВНО- ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Гладій О. В.

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри публічного та приватного права
Університет митної справи та фінансів*

Встановлення змісту категорії «інтерес» вимагає застосування системно-структурного методу, який покладено в основу досліджень вітчизняних науковців, зокрема, у наукових працях Ю. О. Легеза, Л.О. Золотухіна [1, с. 20-22], С. В. Савченка [2, с. 520-528], С. П. Погребняк [3, с. 3-17] та ін.. Попри спробу нормативного визначення змісту категорії інтерес, здійснену у ряді актів національного законодавства (зокрема, у Законі України «Про адміністративну процедуру», де встановлюється категорія «публічний інтерес»), залишається поле для наукових дискусій, та пошуку напрямів оптимізації його праксеологічного розуміння.

Праксеологічна сутність категорії «інтерес» може розкриватися через його поділ на приватні та публічні, де останні виникають та реалізуються у соціальні більшості суб'єктів, тоді як перші свідчать про їх індивідуалізацію. Наприклад, в сфері адміністративних та адміністративно-процесуальних відносин інтерес визначає прагнення приватної особи до оволодіння інформацією про результати діяльності владного органу, і фактично стає внутрішнім волевим фактором формування свідомої поведінки соціального суб'єкта. На етапі отримання відповіді на інформаційний запит інтерес трансформується із внутрішнього фактору до елемента зовнішнього впливу, і характеризує успішність діяльності органу державної влади та місцевого самоврядування.

Але це знову ж таки не є свідченням, що в одному і тих правовідносинах не можуть поєднуватися індивідуальні та публічні інтереси. Навпаки, успішність задоволення публічного інтересу сприяє і задоволенню приватних. Наприклад, врегулювання адміністративних спорів, пов'язаних із використанням земель природо-заповідного фонду, безумовно задовольняє публічний інтерес у збереженні унікальних природних екосистем для майбутніх поколінь, але і є гарантією дотримання права особи на безпечне довкілля.

Певна колізія підходів спостерігається у нормативних спробах відмежування категорій «публічний інтерес», «державний інтерес», «соціальний інтерес», «інтерес суспільства». Як зазначає Л.О. Золотухіна, державний інтерес може виходити за межі публічного інтересу, лише частково його торкаючись [4]. Наприклад, питанням є доцільність розголошення державної таємниці, навіть при наявності сформованого публічного інформаційного запиту. І дійсно, дотримання спеціального режиму державної таємниці є необхідним для задоволення публічного інтересу у сфері забезпечення вимог громадської безпеки. На разі пошук таких колізій є нескінченим, і його результат лише підтверджує, що ефективність правореалізації не вимагає чіткого нормативного підходу до встановлення змісту категорії «інтерес», але при цьому він обґрунтовує саме необхідність застосування праксеологічних підходів до її застосування.

Таким чином, нормативне та праксеологічне визначення категорії «інтерес» у розрізі регулювання адміністративних та адміністративно-процесуальних відносин полягає у застосуванні сукупності факторів його розуміння як потреби, прагнення, обумовлюючої умови діяльності та прояву внутрішньої волі соціальних суб'єктів.

Література:

1. Золотухіна Л.О., Легеза Ю.О. Право на захист публічного інтересу як об'єкт правовідносин. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 13. С. 17-24. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.02>
2. Савченко С. В. Співвідношення приватних і публічних інтересів: досвід України. Форум права. 2013. № 3. С. 520–528. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_87.pdf
3. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичне дослідження). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Випуск 12. С. 3-17
4. Золотухіна Л.О. Діалектика співвідношення публічних і приватних інтересів як адміністративно-правових категорій. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 1. С. 70–77.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЗМІСТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Жадан Є.В.

*кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри публічного права та приватного права
Університет митної справи та фінансів*

Питання раціонального використання природних ресурсів відіграє важливу роль у наукових дослідженнях та політиці, і розуміння цієї категорії може варіюватися в залежності від контексту і підходу. Спочатку, розуміння раціонального використання природних ресурсів дійсно базувалось на їх економічній складовій, оскільки головними цілями були ефективне використання ресурсів, збалансоване виращування та забезпечення економічного зростання [1].

Однак з часом уявлення про раціональне використання природних ресурсів стало більш комплексним і широким. Сучасний підхід до раціонального використання ресурсів враховує не лише аспекти економіки, але і екологічні, соціокультурні та етичні чинники. Основні аспекти цього сучасного підходу включають:

1) економічна складова. Вона все ще є важливою, але тепер вона розглядається в контексті сталого розвитку і збалансованого підходу до економічного зростання, яке не шкодить навколишньому середовищу та забезпечує соціальну справедливість;

2) екологічна складова: Раціональне використання ресурсів повинно враховувати довкілля та біорізноманіття. Це означає зменшення забруднення, збереження екосистем і збереження видів;

3) соціально-культурна складова як врахування потреб та інтересів спільнот, забезпечення доступності ресурсів для всіх громадян і збереження культурних цінностей;

4) етична складова. Розуміння етики природокористування полягає у розумінні ресурсів як спадщини, яку ми маємо передати майбутнім поколінням, і прагнення до справедливості та етичності у використанні ресурсів.

Цей більш комплексний підхід допомагає забезпечити більш сталий і збалансований розвиток, а також зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь, враховуючи не лише економічні, але і екологічні, соціальні та етичні аспекти.

Отже, в умовах сьогодення викликами здійснення регіональної екологічної політики є питання досягнення обґрунтованого співвідношення між екологічними, економічними, соціальними та іншими потребами людини, суспільства та держави в контексті раціонального використання природних ресурсів. Співвідношення між раціональним використанням природних ресурсів і забезпеченням охорони навколишнього природного середовища дійсно є неоднозначним і складним завданням. Основні аспекти цього співвідношення мають включати: економічні аспекти (раціональне використання природних ресурсів передбачає їхню ефективну експлуатацію для задоволення потреб суспільства і створення економічних користей; проте це повинно враховувати не тільки короткострокову прибутковість, але й довгостроковий екологічний вплив і соціальну справедливість); екологічні аспекти (забезпечення екологічної безпеки включає в себе збереження біорізноманіття, підтримку здоров'я екосистем, зменшення забруднення та ефективне використання води, повітря, лісів, мінеральних ресурсів та інших складових природи); соціальні аспекти (раціональне використання природних ресурсів повинно брати до уваги потреби і благополуччя людей, включаючи питання доступності ресурсів, справедливого розподілу користей і врахування прав і інтересів місцевого населення); законодавчі та нормативні аспекти (створення і виконання відповідних законів, стандартів та політик є необхідним для забезпечення раціонального використання ресурсів та охорони довкілля); інновації і технології (впровадження сучасних технологій і інновацій має знижувати негативний вплив людської діяльності на природу і робити використання ресурсів більш раціональним).

Таким чином, у сучасних умовах дійсно неможливо розглядати раціональне використання природних ресурсів як відокремлену категорію від охорони навколишнього природного середовища. Це має бути комплексним підходом, який забезпечує баланс між потребами сьогодення та майбутніх поколінь, а також між розвитком суспільства і збереженням природи.

Література:

1. Стагнація урядової екологічної політики [Електронний ресурс]. *Зелена хвиля*. URL : <http://ecoclubua.com/2016/05/stahnatsiya-uryadovoji-ekolohichnoji-polityky/>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ,
ЗАПОБІГАННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ДТП**

Анохін А. М.

*здобувач кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет*

В сучасній доктрині адміністративного права все більшої популярності набуває інструментальна теорія права, особливістю якої є визначення права як сукупності правових засобів (правових інструментів) досягнення приватної чи публічної мети правовідносин. Не виключенням є і дослідження правовідносин, пов'язаних із безпекою дорожнього руху. Так, наприклад, загальній характеристиці адміністративно-правових та інших засобів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні присвятили свою роботу В. Сокуренько та А. Стрижак [1]; окремі адміністративно-правові засоби забезпечення безпеки дорожнього руху дослідила О. Салманова [2].

Але для точного розуміння поняття адміністративно-правових засобів та їх класифікації необхідно з'ясувати, що представляє собою категорія «правові засоби». Так, О. Ганзенко зазначає, що правові засоби – це ключова категорія інструментальної теорії права, і по суті правові засоби є системою передбачених нормами права методів, способів та прийомів досягнення приватної чи публічної мети суб'єктами правовідносин. Таким чином, поняття «правові засоби» і «правові інструменти» є фактично синонімами, категоріями інструментальної теорії права. Такий підхід до праворозуміння дозволяє бачити у будь-якому правовому явищі не просто систему дозволів, заборон та зобов'язань, а сукупність реальних та дієвих інструментів досягнення приватної чи публічної мети. Використання категорії «правові засоби» дозволяє кожному суб'єкту сприймати правові норми не як нав'язані державою правила поведінки, а як реальні правові інструменти реалізації інтересів особи, суспільства та держави. Таким чином, на думку О. Ганзенка, під категорією «правові засоби» доцільно розуміти всі елементи правової реальності, які використовуються для досягнення приватної чи публічної мети, тобто всі елементи механізму правового регулювання є інструментами – «правовими засобами»: і норми права як первинні елементи механізму правового регулювання, і нормативно-правові акти, і акти застосування норм права, і інтерпретаційно-правові акти. В широкому розумінні правовими

засобами можна назвати будь-які засоби досягнення визначеної мети, які регламентовані нормами права (передбачені чинним законодавством), адже регламентованість правом визначає правовий характер тих чи інших засобів [3, с. 39-40].

В свою чергу О.В. Онуфрієнко визначає правові засоби як систему субстанціональних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин досягають приватних та публічних цілей [4, с. 14-15].

Натомість А.М. Денисова формулює авторське визначення поняття «правові засоби», під якими вчена розуміє правові явища, які відображені в інструментах (постановах) та діях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення особистих та публічних цілей. Загальні ознаки правових засобів, на її думку, полягають у тому, що вони: є основними інструментами суб'єктів права для забезпечення особистих та публічних інтересів, досягнення поставлених цілей; відображають соціальну, інструментальну та особистісну цінності права; визначають, певним чином поєднуючись, галузеві правові режими; є основними елементами правового впливу, механізму правового регулювання; є спеціальними та загальними засобами, які забезпечують дію правової системи в цілому; призводять до юридичних наслідків (конкретних результатів); забезпечують ефективність правового регулювання завдяки постійному взаємозв'язку один з одним; забезпечуються та підтримуються державою [5, с. 190-191].

Таким чином, правові засоби є універсальною правовою категорією, якою можуть бути позначені всі елементи механізму правового регулювання, що підтверджується визначенням останнього в юридичній літературі саме як сукупності або системи правових засобів, спрямованих на реалізацію приватних чи публічних інтересів учасників правовідносин.

До субстанціональних правових засобів (засобів-постанов, інструментів) А.М. Денисова відносить зобов'язання, дозволи, заборони, заохочення, пільги, норми права, принципи права тощо, в той час як до дієвих (засобів-дій, технологій) – акти реалізації права, акти застосування права, акти тлумачення права і всі процеси юридичної діяльності. Всі правові засоби, на думку вченої, в результаті їх узагальнення (трансформації), поділяються на правові стимули та правові обмеження. Правовий стимул є засобом формування у суб'єкта необхідної законослухняної поведінки шляхом створення необхідних умов щодо задоволення суб'єктивних інтересів суб'єкта завдяки виконанню правових приписів. А правові обмеження є правовим засобом стримування протиправного діяння, що створює умови для задоволення

інтересів уповноваженого суб'єкта і публічних інтересів в охороні правопорядку й захисті цінностей суспільства та держави [5, с. 191-192].

Враховуючи вищевикладене, до адміністративно-правових засобів профілактики ДТП слід віднести:

- Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року та план заходів щодо її реалізації [6];

- здійснення поліцейськими превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень (як приклад – поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, у тому числі, стосовно дорожньо-транспортних пригод, оформлення яких здійснювалося поліцією, та їх наслідків (ст. 26 «Формування інформаційних ресурсів поліцією» Закону України «Про Національну поліцію») [7];

- правоосвітню роботу (виступи, круглі столи, конференції, брифінги) суб'єктів правового виховання (поліцейських, юристів Центрів з надання правової допомоги, викладачів юридичних ВНЗ) у дитячих садочках, школах, вищих навчальних закладах, в установах, підприємствах та організаціях щодо роз'яснення Правил дорожнього руху та переконання слухачів у необхідності їх дотримання;

- наглядну агітацію на плакатах, біг-бордах, стендах, в Інтернет та інших засобах масової інформації з демонстрацією наслідків ДТП та інформуванням громадян про заходи адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху.

До адміністративно-правових засобів запобігання ДТП доцільно віднести:

- регламентовані Законом України «Про Національну поліцію» такі превентивні поліцейські заходи як: перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото– і кінозйомки, відеозапису, засобів фото– і кінозйомки, відеозапису (ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію») [7].

- містобудівні умови та обмеження забудови земельних ділянок згідно із Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», спрямовані на забезпечення безпеки дорожнього руху у населених пунктах;

– технічні засоби запобігання ДТП, які необхідно регламентувати окремим законом та відомчими нормативно-правовими актами (наприклад, обов'язок водіїв встановлювати на автомобілі автоматичні обмежувачі швидкості руху у населених пунктах).

До адміністративно-правових засобів адміністративного розслідування ДТП відносяться:

– регламентовані КУпАП (Розділ IV) та Інструкцією з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі, правові засоби провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 124 КУпАП [8, 9].

Наведений перелік адміністративно-правових засобів профілактики, запобігання та адміністративного розслідування ДТП не є вичерпним та може стати предметом окремого фундаментального дослідження.

Крім того, перспективність подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю розробки конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення та відомчих нормативно-правових актів щодо удосконалення існуючої системи правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху.

Література:

1. Сокурєнко В.В., Стрижак А.О. Загальна характеристика адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 194-202. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.16>. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10974>

2. Салманова О.Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2002. 20 с.

3. Ганзенко О.О. Теорія правових засобів у контексті інструментальної теорії права. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. № 3. С. 36-42.

4. Онуфрієнко О.В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2004. 18 с.

5. Денисова А. Правові засоби: поняття та види. *Право України*. 2010. № 7. С. 190-195.

6. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 21.05.2023).

7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 21.05.2023).

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 25.05.2023).

9. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.11.2015 № 1395. Дата оновлення: 04.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15#Text> (дата звернення 21.05.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-51>

Колодін Д. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ ЧИ АГІТАЦІЇ РЕФЕРЕНДУМУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Під впливом міжнародних виборчих стандартів 23.02.2006 року чинний кримінальний закон України було доповнено заборобою порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК України). Ряд міжнародно-правових актів закликав до криміналізації на національних рівнях порушення правил фінансування політичних партій і виборчих кампаній. До таких можна віднести Резолюцію № (97)24 Комітету міністрів Ради Європи «Про двадцять принципів боротьби з корупцією» 1997 року, Рекомендацію № 1516(2001) Парламентської Асамблеї РЄ «Про

фінансування політичних партій» 2001 року, Рекомендацію № (2003)4 Комітету міністрів РЄ «Про загальні правила боротьби з корупцією при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній» 2003 року та ін.

Станом на сьогодні нормативно-правову базу фінансування політичних партій, виборчих кампаній та кампаній з проведення референдуму складають положення Виборчого кодексу України, ряду Законів України та актів антикорупційних державних установ, які визначають законні джерела фінансування політичних партій, виборчих кампаній, кампаній з проведення референдуму, а також відповідні повноваження й обов'язки держави та учасників політичного процесу.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України є звітні відомості партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, про надходження та використання коштів виборчого фонду партії, звіті місцевої організації партії, фінансовому звіті кандидата на виборах.

Дане кримінально каране діяння може бути вчинене шляхом подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата.

Недостовірність відомостей, які містяться в зазначених звітах полягає у їхній невідповідності реальному фінансуванню діяльності політичної партії чи виборчої кампанії, що може бути обумовлено відсутністю інформації, зазначенням невірних даних, невідповідністю вказаних у звітах даних обліковим документам тощо (Про деякі питання проведення перевірки звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру : Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 14.01.2021 року № 6/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-21#Text>).

Подання недостовірних відомостей, які містяться у звіті (ч. 1 ст. 159-1 КК України) означає передачу звіту, що містить недостовірні відомості, суб'єкту права, визначеному законодавством, до яких слід віднести НАЗК, розпоряднику коштів накопичувального рахунку виборчого фонду кандидата, політичній партії, ЦБК, окружна і територіальна виборчі комісії, в залежності від суб'єкта подання.

До таких суб'єктів належать керівник політичної партії (у разі подання звіту партії про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру); розпорядник поточного рахунку виборчого фонду кандидата в Президенти України, партії або місцевої організації партії (у разі подання фінансового звіту щодо коштів такого рахунку); розпорядник накопичувального рахунку виборчого фонду кандидата в Президенти України, партії або місцевої організації партії (у разі подання

фінансового звіту щодо коштів такого рахунку); розпорядник поточного рахунку виборчого фонду кандидата в народні депутати України, кандидата в депутати місцевої ради в одномандатному виборчому окрузі або кандидата на посади сільського, селищного, міського голови (у разі подання фінансового звіту щодо коштів такого рахунку).

Також кваліфікований склад аналізованого кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 159-2 КК України) може бути вчинено шляхом наступних альтернативних дій:

- умисне здійснення внеску на підтримку політичної партії особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права;

- умисне здійснення внеску на користь політичної партії фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі;

- умисне надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації чи агітації референдуму фізичною особою або від імені юридичної особи у великому розмірі чи особою, яка не має на те права, або від імені юридичної особи, яка не має на те права;

- умисне отримання внеску на користь політичної партії від особи, яка не має права здійснювати такий внесок, або у великому розмірі, умисне отримання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації чи агітації референдуму;

- умисне отримання такої фінансової (матеріальної) підтримки від особи, яка не має права надавати таку фінансову (матеріальну) підтримку.

Підвищену суспільну небезпеку містить дії, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 159-2 КК України, якщо вони вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або поєднані з вимаганням внеску чи фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні передвиборної агітації чи агітації референдуму.

Суспільна небезпека фінансування політичних партій, передвиборної агітації чи агітації референдуму полягає в тому, що дана діяльність може бути тим інструментом, який при наявності недоліків чинного законодавства, що регулює суспільні відносини, які виникають при наданні або отриманні внеску на підтримку політичної партії, або при отриманні державного фінансування статутної діяльності політичної партії, або при наданні або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації референдуму, може бути застосованим для нівелювання волі виборців.

Шуст Н. А.

*аспірантка кафедри публічного
управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

НАДАННЯ МІСЦЕВИМ СУДАМ МЕТОДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В ЗАСТОСУВАННІ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ФУНКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ

Належить зауважити, що зазначена в тематиці тез доповідей функція, спрямована на забезпечення внутрішньо та зовнішньо організаційних завдань відрізняється, перш за все від попередньої тим, що провадиться в односторонньому порядку – виключно відносно місцевих судів, а крім цього, на нашу думку, є практикоорієнтованої процесуально-управлінською діяльністю, що використовує, перш за все, вже сформовані результати судової статистики та практики.

Проводячи аналогію, щодо методичної діяльності та методичного забезпечення, слід звернути увагу на діяльність підрозділів дізнання Національної поліції України, де інструментами можуть бути нормативно визначені засади щодо, повноважень керівників підрозділів дізнання організовувати: заслуховування керівників підрозділів дізнання з питань їх службової діяльності; вивчення стану досудового розслідування кримінальних проступків; розгляд та вирішення запитів і звернень, що надійшли до підрозділу дізнання, у зв'язку з проведенням дізнавачами досудового розслідування тощо [1]. Крім цього такі повноваження належать як начальнику підрозділу та начальникам відділів дізнання й відділень (секторів) дізнання, слід констатувати, що їх охоплено компетенцією керівної ланки відповідного підрозділу й спрямовано на забезпечення якості здійснюваного досудового розслідування, організацію внутрішнього контролю, а також взаємодії з іншими підрозділами поліції та органами правопорядку [2; 3]. Так само, слід констатувати, що функція методичної допомоги в застосуванні законодавства полягає перш за все в тому, що апеляційний суд, як суд вищої ланки, маючи доступ до ширшого кола судової статистики та практики має можливість сформулювати та презентувати низку найбільш типових (або взагалі всіх) помилок і неточностей допущених суддями у відповідному окрузі та убезпечити інші місцеві суди від допущення аналогічних помилок, що відповідно знизить навантаження на апеляційний суд і підвищить якість відправлюваного правосуддя.

Питання методичного забезпечення та його тісного взаємозв'язку з організацією роботи Г. Іванов пропонує тлумачити як сукупність документів, що регламентують способи організації та здійснення діяльності, виконання типових завдань і визначають методи, засоби, прийоми, а також порядок їх застосування для досягнення мети діяльності – методичного забезпечення, а організаційне й методичне забезпечення співвідносити як цілісний комплекс за принципом загального призначення і єдності мети – забезпечення впровадження оновленого механізму державного управління розвитком певного процесу [4]. Методична робота – важлива складова педагогічної освіти, що має цілісну систему дій і заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічного колективу, досягнення позитивних результатів навчально-виховного процесу. Вона має ґрунтуватися на сучасних досягненнях психолого-педагогічної науки з урахуванням досвіду діяльності педагогів і конкретного аналізу результатів навчально-виховного процесу [5].

Слід зауважити також на педагогічних визначеннях поняття методичної роботи, котрі полягають в трактуванні її як орієнтованої на досягнення і підтримання високої якості навчально-виховного процесу в освітньому закладі. Вона здійснюється протягом навчального року і органічно поєднується з повсякденною практикою педагогів. Сприяє розвитку навичок педагогічного аналізу, теоретичних і експериментальних досліджень. Методична робота – важливий аспект підвищення кваліфікації, який забезпечує безперервність післядипломної педагогічної освіти, взаємозв'язок і спадкоємність самоосвіти, курсової підготовки та міжкурсової роботи. Метою методичної роботи є вдосконалення професійних знань і умінь педагогів, розвиток їх творчого потенціалу і в кінцевому рахунку – підвищення ефективності та якості педагогічного процесу. Через методичну роботу здійснюється підготовка педагогів до впровадження нового змісту освіти, оволодіння інноваціями і прогресивними педагогічними технологіями. Головне в методичній роботі – надання реальної, дієвої допомоги педагогу. У той же час є ряд невирішених проблем і недоліків в організації методичної роботи [6]. Саме тому, що однією з основних цілей функцій методичної допомоги з питань правозастосування в контексті судової діяльності є мінімізація ризиків і перешкод у ефективному відправленні правосуддя, на нашу думку вона є однією з найважливіших, а крім цього, в контексті провадження внутрішньоорганізаційної діяльності логічно корелюється з забезпечувальними процесами, що передують фактично проведеному

судовому засіданню, що також спрямовується на забезпечення дотримання всіх прав і свобод учасників такого засідання.

Таким чином, проаналізовані норми та положення чітко демонструють що завдання та функції судів апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві є взаємопов'язаними та чітко дзеркальними явищами, котрі взаємозалежно забезпечують судову діяльність як у сфері відправлення правосуддя так і у організаційно-забезпечувальних відносинах.

Література:

1. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : наказ МВС України від 20 трав. 2020 р. № 405. *Офіційний вісник України*. 2020. № 46. Ст. 1481.
2. Романов М.Ю. Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України : дис. докт. Філософії : 081 «Право» / Романов Максим Юрійович. Київ, 2022. 264 с.
3. Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України: монографія / М.Ю. Романов, О.Ф. Кобзар. Кропивницький : Донецький державний університет внутрішніх справ; Київ: 7БЦ, 2022. 540 с.
4. Іванов Г. С. Правове та організаційно-методичне забезпечення реалізації механізму державного управління розвитком морських портів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 14. С. 116–120. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2018/26.pdf.
5. Л. Ф. Каськова, О.О.Карпенко, О.Ю. Андріянова, І.Ю. Вашенко, Л.Ф.Чуприна. Методична робота як складова якісної освіти. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/200097899.pdf>
6. Якубова Людмила Анатоліївна, Особливості методичної роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 1 (38). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14337/1.pdf>

Радчук А. А.

кандидат юридичних наук,

голова Одеського окружного адміністративного суду

м. Одеса, Україна

ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОРУПЦІЇ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Корупція є однією з найважливіших та водночас найскладніших проблем, що стоять перед сучасним суспільством, особливо в контексті військової сфери. В умовах збройної агресії проти України, питання запобігання та протидії корупції в Збройних Силах України (ЗСУ) набуває особливої актуальності. Збройні сили, що є фундаментом національної безпеки, тому повинні функціонувати на принципах прозорості, доброчесності та підзвітності. Проте, значні обсяги фінансування, особливо в умовах війни, створюють передумови для виникнення та розповсюдження корупційних ризиків. Корупція у ЗСУ не лише підриває боездатність армії, але й створює загрозу національній безпеці, послаблюючи авторитет держави як всередині країни, так і на міжнародній арені. На думку О. Резніка та Н. Горобець, мінімізація корупції у сфері безпеки й оборони України є одним з пріоритетних завдань, водночас досягти цієї мети неможливо без своєчасного визначення корупційних ризиків, які виникають у процесі залучення, розподілу, обліку, використання та моніторингу міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони, а також усунення умов та причин утворення таких ризиків. Відповідно до напрямків мінімізації корупційних ризиків на всіх етапах залучення та використання міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України доцільно віднести: нормативне забезпечення цієї сфери, розроблення та запровадження відповідного програмного забезпечення для належного обліку і моніторингу використання міжнародної допомоги та прозорі звітності для країн партнерів [1]. Це вимагає чіткої системи заходів з протидії корупції, яка б включала як нормативно-правові, так і організаційно-управлінські механізми. Зважаючи на це, дослідження антикорупційних заходів у ЗСУ є вкрай важливим та необхідним.

Збройні Сили України провадять свою діяльність на засадах: вірності конституційному обов'язку та військовій присязі; верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод; гласності, відкритості для демократичного цивільного контролю; поєднання єдиначальності і колегіального розроблення найбільш важливих рішень; комплектування шляхом призову громадян

на військову службу та прийняття на військову службу за контрактом; постійної бойової та мобілізаційної готовності; збереження державної таємниці; виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях Українського народу, додержання військової дисципліни; забезпечення державного соціально-економічного та соціально-правового захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України, а також членів їх сімей; заборони створення і діяльності організаційних структур політичних партій [2].

Однак, останнім часом значні фінансові ресурси, що спрямовуються на оборону, створюють численні можливості для зловживань, що підсилює необхідність ефективного контролю та моніторингу їх використання. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) зазначає, що однією з головних причин збереження високого рівня корупції у ЗСУ є недосконалість існуючих нормативно-правових актів та відсутність єдиної ефективної системи запобігання і протидії корупції. Так, що стосується ЗСУ, то, звичайно, це найбільший бюджет після початку війни, і очевидно, що корупційні ризики також зросли", — сказав Ситник. Разом з тим, за словами заступника голови НАЗК, антикорупційні органи працюють над тим, щоб не допустити корупційних проявів. Посадовець пояснив, що це потрібно, аби не підірвати авторитет держави й не давати привід для російської пропаганди розповідати про те, що в Україні все корумповано та все розкрадається[3]. Як, науковець В.Мозоль зазначає, що доброчесність це базовий принцип здійснення державної служби та основа етичної поведінки державних службовців з метою забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства. Сьогодні, в Україні, доброчесність є головним інструментом запобігання конфлікту інтересів [4]. Повністю погоджуємось з цією точкою зору, оскільки ЗСУ несуть державну службу особливого призначення. Іншою, проблемою на сьогодні, що викликає найбільше корупційних ризиків, це у проведенні військово-лікарських комісій та надання ними висновків. Так, НАЗК провело стратегічний аналіз корупційних ризиків у діяльності військово-лікарських комісій (ВЛК) Збройних Сил України (ЗСУ) на виконання п. 5 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.08.2023 «Про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України», введеного в дію Указом Президента України від 12.09.2023 № 576/2023. Фахівці НАЗК проаналізували нормативно-правові акти, що регулюють діяльність ВЛК ЗСУ, опрацювали інформацію щодо діяльності ВЛК, отриману від Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та провели

робочі зустрічі з представниками профільних громадських організацій [5]. З цього приводу науковці, зазначають, що ефективні організаційно-управлінські заходи протидії корупції у ЗС України – значна проблема військового управління, актуальність якої стабільно зростає. Це викликає необхідність постійно аналізувати та володіти актуальною інформацією про стан запобігання корупції у ЗС України, масштаби, рівні, тенденції корупційних ризиків. Зазначені завдання покладаються на систему моніторингу, яка має працювати в інтересах всієї системи враховуючи боєздатність ЗС України. Підвищувати рівень ефективності моніторингу небезпек і загроз у системі забезпечення національної безпеки держави можна лише за наявності механізму його здійснення. Механізму в завершеному вигляді, у тому числі за напрямом протидії корупції у ЗСУ України, станом на сьогодні в Україні не розроблено [6].

Саме, для недопущення корупційних проявів, було створено Управління з питань запобігання та виявлення корупції Збройних Сил України, що є органом військового управління Збройних Сил України, який призначений для організації роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Апараті Головнокомандувача Збройних Сил України та Генеральному штабі Збройних Сил України, передбачених Законом України «Про запобігання корупції». Їх основні завдання це здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства у Збройних Силах України, а також розроблення, організація та контроль за виконанням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією, в Апараті Головнокомандувача Збройних Сил України та Генеральному штабі Збройних Сил України; організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності Апарату Головнокомандувача Збройних Сил України та Генерального штабу Збройних Сил України, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення відповідних пропозицій Головнокомандувачу Збройних Сил України; надання методичної та консультативної допомоги з питань додержання щодо запобігання корупції; здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування Головнокомандувача Збройних Сил України, Національного агентства з питань запобігання корупції або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції у випадках, передбачених законодавством, про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції; здійснення повноважень у сфері захисту викривачів відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» [7]. Отже, аналіз показав, що на сьогодні, попри існування значної нормативно-правової бази, корупція залишається суттєвою загрозою для ефективності функціонування ЗСУ, особливо в умовах збройного конфлікту. Найбільш уразливими до корупції є сфери, пов'язані з військовою медициною, постачанням

військового обладнання, а також управлінням фінансовими ресурсами. Це підкреслює необхідність подальшого вдосконалення контролю та моніторингу на всіх рівнях військового управління. Важливим є також розвиток механізмів запобігання корупційним проявам, зокрема через посилення ролі внутрішнього аудиту та впровадження електронних систем управління. Окрім, того, що ключовою проблемою залишається недостатня прозорість процесів прийняття рішень у ЗСУ та відсутність належного громадського контролю. Тому необхідним кроком є вдосконалення системи цивільного контролю над військовими, а також забезпечення доступу до інформації про діяльність ЗСУ для громадськості.

Література:

1. Рєзнік О.М , Горобець Н.С. Корупційні ризики залучення та використання міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України., Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С.507-512. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303606/295651>

2. Про Збройні Сили України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

3. Корупційні ризики у Збройних силах зросли: в НАЗК пояснили чому. URL: <https://suspilne.media/702434-korupcijni-riziki-u-zbrojnih-silah-zrosli-v-nazk-poasnili-comu/>

4. Мозоль В. В. Особливості запобігання вчиненню публічними службовцями корупційних й інших правопорушень.С.218-222. URL: <https://elar.naia.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/3971208a-095e-4eb3-8fdb-bd4c4f39d5d7/content>

5. ТОП-20 найпоширеніших корупційних ризиків у діяльності ВЛК ЗСУ: НАЗК запропонувало шляхи їх мінімізації. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/zapobigannya-ta-vyavlennya-koruptsiyi/top-20-naypo-shyrenishyh-koruptsiy>

6. Жук П.В., Бевз В.В., Гайдаров С. С., Пікуль Р.В., Мірошник М.М. Аналіз стану заходів протидії корупції в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України за 2018–2020 роки. Забезпечення діяльності збройних сил. № 3(76) 2022. С. 92-100. URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/275392/270462>

7. Управління з питань запобігання та виявлення корупції. Офіційний сайт Міністерства Оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/upravlinnya-z-pitan-zapobigannya-ta-viyavlennya-korupczii.html>

Тицька Я. О.

*кандидат юридичних наук
доцент кафедри державно-правових дисциплін
факультету права та економіки
Міжнародного гуманітарного університету
Одеса, Україна*

ДОСВІД МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ АКАДЕМІЙ У ФОРМУВАННІ СТАНДАРТІВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз становлення та розвитку правового виміру міжнародного наукового співробітництва має спиратися на певні формально визначені критерії, окресленню яких сприятиме дослідження аспектів становлення та розвитку відповідної міжнародної співпраці та міжнародно-правового відображення науки на прикладі виникнення, еволюції та припинення діяльності Міжнародної асоціації академій (англ. «International Association of Academies», далі – МАА).

Франк Грінуей йменує подібні процеси «науковою дипломатією» (англ. «science diplomacy»), вказуючи й на проведення конференцій, й на перспективи утворення міжнародних організацій. Він констатує, що у XIX ст. «європейські вчені виконували офіційні чи неофіційні дипломатичні ролі, використовуючи свої мережі для отримання конкурентної переваги в дискусіях про колонізацію віддалених територій, наприклад, під час Берлінської конференції 1884-1885 років» [3, р. 29]. Як констатують щодо цього дослідники, друга половина XIX століття «пережила дивовижний перший розквіт інституційного "наукового інтернаціоналізму" зі збільшенням числа міжнародних конференцій і заснуванням численних міжнародних організацій і конвенцій», зазначаючи що «між 1840 і 1914 роками можна нарахувати не менше 3000 міжнародних наукових заходів».

При цьому додається, що «це стосувалося не стільки співпраці між окремими особами, як представниками конкретних наукових або вчених дисциплін із відносно чітко визначеними спільними інтересами, скільки співпраці між великими науковими організаціями, які діяли у своїх відповідних країнах», що «були автономними утвореннями, репрезентантами національної діяльності в галузі науки» [1, р. 240]. Ф. Грінуей вказує, що саме у результаті таких зусиль у 1899 році була створена МАА [3, р. 29]; варто додати що цей крок був вкрай очікуваним як у вимірі монополізації міжнародного наукового співробітництва саме національними академіями наук, так й у контексті «буму» міжнародних

організацій з різноманітних питань, які виникали наприкінці XIX та на початку XX сторіччя. При цьому, як зазначає П. Альтер, на зламі XIX та XX століть співпраця між національними академіями, згідно з намірами її ініціаторів, «мала стати особливо яскравим прикладом висхідної інтернаціональності науки та навчання», оскільки, за тодішнім прислів'ям «вчені та дослідники мають батьківщину, а наука – ні», що насправді стало було «досить неадекватним відображенням реальної ситуації» та що «міжнародна співпраця в наукових і дослідницьких проєктах залежить від політичних умов і подій» [1, р. 242].

Процес утворення МАА відображений у статті в журналі «Nature» 1900 року, з якої випливає, що заснування та перше підготовче засідання цієї асоціації відбулося у німецькому Вісбадені, та що МАА була заснована як «міжнародний союз головних наукових організацій усього світу» десятима академіями, а саме Пруською королівською академією наук (Берлін), Королівське товариство наук (ганноверський Геттінген), Королівське саксонське товариство наук (Лейпциг), Королівське товариство (Лондон), Королівська баварська академія наук (Мюнхен), Академія наук (Париж), Імператорська академія наук (Петербург), Королівська академія (Рим), Імператорська академія наук (Відень) та Національна академія наук (Вашингтон) [8, р. 519].

До участі в МАА тоді були запрошені Королівська академія наук (Амстердам), Королівська бельгійська академія наук, літератури та образотворчого мистецтва (Брюссель), Угорська академія наук (Будапешт), Товариство наук (норвезька Крістіанія), Королівське товариство наук (Копенгаген), Королівська академія історії (Мадрид), Академія написів і літератури (Париж) та Академія моральних і політичних наук (Стокгольм) [8, р. 519]. Сучасні автори доводять, що сама ідея міжнародної співпраці між національними академіями виникла ще наприкінці XIX століття на щорічних конференціях німецьких академій, які з 1893 року були об'єднані разом у так званий Картель. Картель був слабко пов'язаним та неформальним союзом академій і вчених товариств Геттінгена, Лейпцига, Мюнхена та Відня, який із самого початку намагався розширити коло академій-учасників [1, р. 242]. Таким чином ідея МАА явно була витребувана часом та після її формування спостерігається певна боротьба постфактум щодо пріоритету висування відповідної наднаціональної ініціативи.

П. Альтер додатково зазначає, що ідея перетворення Картелю на універсальну організацію академій наук обговорювалася під час підготовки до щорічної конференції Картелю в Лейпцигу в 1897 р., в якій неофіційно брали участь представники Королівського товариства. Тоді вперше відкрито обговорювався план розширення кола учасників і включення інших європейських академій, у чому взяв активну участь

член Королівського товариства фізик Артур Шустер, та геттінгенський математик Феліксом Кляйном, іноземний член Королівського товариства з 1885 року, якій також мав подібну неформальну дискусію з секретарем Академії наук у Парижі [1, р. 242].

При цьому, у якості практичних передумов потреби утворення МАА, було заявлено необхідність утворення глобального Каталогу наукових праць, оскільки за тодішніми даними Королівського товариства «тільки в галузі позитивних наук щорічний каталог повинен містити сімнадцять томів і близько двохсот тисяч записів, завдання, яке, очевидно, може бути успішно виконане лише спільними міжнародними зусиллями». МАА було інституціоналізоване шляхом затвердження Регламенту (англ. «Rules»), який визначив «приймання нових академій, конституцію ради та комітету, проведення загальних зборів кожні три роки та режим правління в період між загальними зборами» [8, р. 519].

У цілому роль Королівського товариства в утворенні МАА, зокрема у форматі розширення кола учасників союзу академій є безперечною. Сучасні автори доводять, що Королівське товариство наполягало на участі паризької Академії наук і її включенні в планування діяльності Асоціації з самого початку [1, р. 242]. Примітними є доводи П. Альтера про те, що саме підготовка до утворення МАА призвела до формування у Великобританії, крім Королівського товариства, ще й Британської академії, яка була сформована у 1901 році та потім вступила у МАА окремо [7, р. 258]. Тому не дивно, що перший список членів новоутвореної академії включив 49 імен, «які поєднували політичну важливість із науковою визначністю», зокрема колишніх прем'єр-міністрів, міністрів, депутатів парламенту тощо [1, р. 242].

Як констатують сучасні автори, «з погляду кількості академій, які приєдналися до МАА, асоціація розвивалася дуже добре», й на Генеральній асамблеї МАА в Лондоні 1904 р. було двадцять академій, та на останній Генасамблеї МАА 1913 року до неї приєдналися Королівське товариство Единбурга та «Societas Scientiarum Fennica» з Гельсінкі. Всього було проведено п'ять Генеральних асамблей МАА, а шоста мала відбутися в Берліні в 1916 році. На початок Першої світової війни МАА нараховувала 24 члени з 16 країн, до неї належали всі важливі академії Європи, а неєвропейські академії були лише невеликою мірою представлені в асоціації через їх практичну відсутність у вимірі європейського імперіалізму та колоніалізмут[1, р. 251].

Водночас, як ще на початку діяльності МАА вказувалося у «Nature», «важливо, щоб усі ті, хто багато чого очікує від асоціації, пам'ятали, що до цього має пройти час; що за своєю природою академії є структурами, які рухаються з певною повільністю; і цей час слід дати новій асоціації, щоб потроху створити засоби, за допомогою яких вона зможе

реалізувати всі надії, які вона породила» [8, р. 520]. Втім, часу у МAA точно не виявилось, бо ця інституція стала заручницею Першої світової війни, з урахуванням того, що у складі МAA було водночас багато національних академій країн Троїстого Союзу.

Як констатують фахівці, одною з підстав розпуску МAA переможцями Першої світової став «Маніфест дев'яносто трьох», підписаний професурою Німеччини у 1914 році, який відкидав порушення цією країною норм міжнародного права та виправдовував форми та методи ведення війни. Тому МAA була замінена переможцями в 1919 році Міжнародною дослідницькою радою (англ. «International Research Council»). Формуванню ради передувало проведення трьох конференцій, у Лондоні, Парижі та Брюсселі, між жовтнем 1918 та липнем 1919 року, які за підсумком об'єднали наукові установи 20 країн-переможців Першої світової [4, р. 7]; [5, р. 341]; [9, р. 243].

Таким чином, утворенню МAA передувало делегування владою та суспільствами держав XVI-XIX сторіч функцій організації наукового життя та, відповідно, міжнародної наукової співпраці до національних академій наук, що призвело до отримання ними певних рис наднаціональної правосуб'єктності. Виникненню МAA сприяли погляди кінця XIX сторіччя щодо доцільності максимальної інтернаціоналізації науки та приховування при цьому ролі державної влади в організації наукової роботи, та й тодішній «бум» утворення міжнародних організацій.

Література:

1. Alter P. The Royal Society and the International Association of Academies 1897-1919. *Notes and Records of the Royal Society of London*. 1980. Vol. 34, No. 2. P. 241-264.
2. Cock A.G. Chauvinism and internationalism in science: the International Research Council, 1919-1926. *Notes and Records of the Royal Society of London*. 1983. Vol. 37. Issue 2. P. 249-288.
3. Greenaway F. *Science International: A History of the International Council of Scientific Unions*. Cambridge: Cambridge University Press. 1997. 291 p.
4. Fox R. The International Research Council and Its Unions: 1919-1931. *Chemistry International*. 2019. Vol. 41. Issue 3. P. 7-8.
5. International Organisation of Science. *Nature*. 1919. Vol. 102. P. 341-342.
6. Schroeder-Gudehus B. Challenge to Transnational Loyalties: International Scientific Organizations after the First World War. *Science Studies*. 1973. Vol. 3. P. 93-118.

7. Schuster A. International Science. Speech delivered at the Royal Institution, 18 May 1906. *Nature*. 1906. Vol. 74. P. 258-260.

8. The International Association of Academies. *Nature*. 1901. April. Vol. 63. P. 519–520.

9. The International Research Council. *Science*. 1922. Vol. 56. P. 243-244.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-55>

ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ХХ СТОЛІТТІ

Ляховченко І. А.

аспірант кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Суд присяжних в Україні як модель реалізації правосуддя розвивалася неоднорідно, що пов'язано з віднесенням сучасних територій України до різних правових режимів, а також постійний та значний вплив політичної складової на особливості функціонування органів правосуддя. К.В. Волохва пропонує наступну періодизацію:

«1) 20 листопада 1864 р. – 9 травня 1878 р.- з моменту створення до початку кризи суду присяжних;

2) 9 травня 1878 р. – 7 липня 1889 р. – період значного обмеження компетенції суду присяжних, зокрема, щодо державних злочинів;

3) 7 липня 1889 р. – 4 березня 1917 р. – час еволюційного розвитку російського суду присяжних;

4) 4 березня 1917 р. – 17 січня 1918 р. – друга криза суду присяжних в Україні, під час якої інститут присяжних було скасовано;

5) 28 червня 1996 року – 13 травня 2012 р. – відродження інституту присяжних на території незалежної України;

6) 13 травня 2012 р. – по теп. час – реальне застосування положень КПК України щодо участі суду присяжних у кримінальному провадженні» [1, с. 50].

Існують і інші концепції періодизації цих етапів, проте в цілому вчені мають відносно однакове уявлення про розвиток суду присяжних на території сучасної України. В першу чергу необхідно зазначити, що хоча сама модель суду присяжних у світі в значній мірі базується на англійській, французькій та, як наслідок, американській моделях, традиція суду присяжних в Україні є унікальною, адже почала зароджуватися ще в часи Київської Русі як логічне відтворення існуючого на той момент соціального

устрою, що, в свою чергу, пояснюється більш глибокими сімейними традиціями. В подальшому формування та удосконалення суду присяжних в значній мірі залежало від законодавств різних країн, у зв'язку з чим також можна стверджувати про об'єднання одразу декількох правових традицій, що знайшло своє відображення і в сучасному нормативному регулюванні. Поряд з цим більшість вчених звертають увагу на досить різкий відхід від «традиційного» суду присяжних в ХХ столітті та заміни його виборністю професійних суддів та народних засідателів. Якщо врахувати той факт, що суд присяжних – це в першу чергу одна з форм участі населення у здійсненні правосуддя, то можна було б стверджувати, що в цей період також було забезпечено народовладдя у судовій сфері. В той же час більшість вчених зазначають, що саме в цей період фактична участь населення в здійсненні правосуддя не була забезпечена. Якщо брати за основу лише формальні ознаки суду присяжних, то таке твердження є досить спірним. Проте ми підтримуємо саме таку позицію та зазначаємо, що ключовою ознакою участі населення у здійсненні правосуддя, якою інколи нехтують вчені, є мета – гуманізація сфери кримінальної юстиції та покарання.

Професійні судді в силу і професійної деформації, яка в більшій чи меншій мірі, але обов'язково має місце у їх професії, і в силу «автоматизації» здійснення кримінального провадження через його одноманітність далеко не завжди можуть оцінити кримінальне провадження комплексно, з точки зору його наслідків для всього суспільства. Саме тому, на нашу думку, доцільно залучати осіб, які не є обізнаними в праві, адже в ході відправлення правосуддя вони можуть застосовувати свою власну інтерпретацію справедливості, що і повинно гарантувати прийняття більш гуманного судового рішення. Відповідно, основною метою залучення населення до здійснення правосуддя, на нашу думку, є його гуманізація відповідно до вимог та ідей, які панують в суспільстві в даний конкретний момент часу. Саме в такій формі існував суд присяжних на території України до ХХ століття і саме ця мета зникла в часи існування народних засідателів. Тому, навіть не зважаючи на те, що населення брало участь у здійсненні правосуддя в ХХ столітті, через відсутність мети – гуманізації – можна стверджувати, що в цей історичний період суду присяжних в Україні не існувало, а були лише окремі форми залучення населення до правосуддя, які переслідували абсолютно іншу мету.

Література:

1. Волохва К. В. Особливості судового провадження у суді присяжних : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 214 с.

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

14 березня 2023 р., м. Рівне

Підписано до друку 15.03.2023. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 10,46. Тираж 100. Замовлення № 0323-011.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.